

การอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำตามหลักพระพุทธศาสนา Water Resource Conservation According to Buddhist Principles

พระอิทธิกร ยศสา

Phra Itthikon Yotsa

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author, E-mali: Itthikon.Visuddhisilo@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1. เพื่อศึกษาการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำตามหลักพระพุทธศาสนา และ 2. เพื่อศึกษาการใช้หลักอริยสัจในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร

ผลการวิจัยพบว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำตามหลักพระพุทธศาสนา เน้นการใช้น้ำอย่างคุ้มค่าและยั่งยืน โดยคำนึงถึงความสัมพันธ์ที่แยกกันไม่ออกระหว่างน้ำและการจัดการป่าไม้ เป้าหมายหลักของการอนุรักษ์น้ำตามหลักพระพุทธศาสนา คือ แก้ไขปัญหาการทำลายทรัพยากรน้ำและปัญหาการอนุรักษ์น้ำ ส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์น้ำ เพื่อป้องกันปัญหาการทำลายทรัพยากรน้ำ และเพื่อรักษาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรน้ำให้คงอยู่ต่อไป การนำหลักอริยสัจ 4 มาเป็นต้นแบบของการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ คือ การระบุปัญหาของน้ำ การกำหนดสาเหตุของปัญหาแหล่งน้ำ การสร้างความตระหนักในการอนุรักษ์น้ำ และการพัฒนาแนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำให้ยั่งยืน

คำสำคัญ : ทรัพยากรน้ำ, การอนุรักษ์, พระพุทธศาสนา

Abstract

This research aims to 1. study the conservation of water resources according to Buddhist principles and 2. study the application of the principles of the Noble Truths in the conservation of water resources.

The research results found that water resource conservation according to Buddhist principles emphasizes the efficient and sustainable use of water,

taking into account the inseparable relationship between water and forest management. The main goals of water conservation according to Buddhist principles are to solve the problem of water resource destruction and water conservation, promote the creation of awareness in water conservation, prevent the problem of water resource destruction, and maintain the abundance of water resources. The application of the Four Noble Truths as a model for water resource conservation is to identify water problems, determine the causes of water resource problems, create awareness in water conservation, and develop sustainable water resource conservation guidelines.

Keywords: Water resources, Conservation, Buddhism

บทนำ

น้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีประโยชน์ในการอุปโภคบริโภค การเกษตรกรรม การคมนาคมขนส่ง และเป็นแหล่งอาหารเสริมที่สำคัญ (สุกาญจน์ รัตนเลิศนุสรณ์, 2550: 53) อาจจะกล่าวได้ว่าสรรพสิ่งอิงอาศัยน้ำเป็นแหล่งกำเนิด แม้แต่ร่างกายของเราเองทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตรว่า “ในกายนี้มีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมอยู่” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 12 ข้อ 111: 107) ดังนั้นทรัพยากรน้ำเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิต ทั้งพืช สัตว์ รวมทั้งมนุษย์ด้วย คนเรามีชีวิตอยู่ได้ไม่เกิน 3 วันหากขาดน้ำ และน้ำยังมีความสำคัญต่อทรัพยากรป่าไม้ทรัพยากรดินแร่ธาตุต่างๆ และน้ำมีผลต่อความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศธรรมชาติเพื่อสร้างความชุ่มชื้นในดินบนพื้นดินและในอากาศเหมาะแก่การเจริญเติบโตของพืชและสัตว์นานาชนิดทำให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพสร้างความมั่นคงต่อระบบนิเวศโดยเฉพาะระบบนิเวศที่มีความอุดมสมบูรณ์ของป่าต้นน้ำเป็นต้นกำเนิดของน้ำและลำน้ำสาขาเป็นแหล่งสะสมน้ำที่มีขนาดใหญ่จนมีปริมาณเพียงพอเกิดเป็นสายน้ำและลำธารสายเล็กๆ รวมกันเป็นแม่น้ำลำธารไหลลงสู่พื้นที่ราบลุ่มสิ่งมีชีวิตทั้งมนุษย์พืชและสัตว์ได้อาศัยแม่น้ำลำธารในการดำรงชีวิต (นิติกรณ์ วงศ์ชัย, 2553: 1)

เมื่อทรัพยากรน้ำมีคุณค่าอนันต์ก็มีโทษมหันต์ได้เช่นกัน ถ้าหากไม่มีการจัดการควบคุมให้ดี น้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดขึ้นทดแทนใหม่ได้ โดยการหมุนเวียนเปลี่ยนไปตามวัฏจักรของน้ำ ถึงน้ำจะไม่หมดไปจากโลก แต่ปัญหาการขาดแคลนน้ำและการเกิดน้ำท่วมทำลายชีวิตและทรัพย์สินก็ยังคงเกิดขึ้นอยู่เสมอ และนับวันจะทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น

ทั้งนี้เนื่องจากขาดการจัดการลุ่มน้ำที่เหมาะสม มีการใช้ประโยชน์ที่ดินไม่ถูกต้องตามศักยภาพของพื้นที่ประกอบกับการเพิ่มขึ้นของประชากรและการพัฒนาความเจริญของประเทศทำให้สภาพธรรมชาติต้องถูกเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะการเผาและทำลายป่าไม้บริเวณต้นน้ำลำธารเป็นอันมาก ฉะนั้นการจัดการลุ่มน้ำโดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธารและการใช้ประโยชน์ที่ดินให้ถูกต้องตามศักยภาพของพื้นที่จึงเป็นสิ่งจำเป็นยิ่งในการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมและการขาดแคลนน้ำในอนาคต เพราะความเสียหายที่เกิดจากน้ำท่วมและความยากลำบากของประชาชนจากการขาดแคลนน้ำหรือภัยแล้งนั้น ย่อมส่งผลกระทบต่อผลผลิตทางการเกษตรและชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนที่ยากจนในชนบท อันมีผลร้ายแรงต่อปัญหาเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนความมั่นคงของชาติอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (นิวัติ เรืองพานิช, 2547: 17) ในยุคพุทธกาลศากยตระกูลกับโกลิยะตระกูลอันเป็นตระกูลฝ่ายพุทธมารดาและพุทธบิดาก็ทะเลาะกันเรื่องน้ำ พระพุทธเจ้าก็เสด็จไปทรงห้ามบ่อยครั้ง แต่พอพระพุทธองค์มีได้ทรงห้ามก็เกิดการสู้รบกันขึ้น น้ำจึงมีความสำคัญต่อชีวิตมาตั้งแต่สมัยโบราณกาล หากใช้ทรัพยากรน้ำอย่างไม่รู้คุณค่า ในอนาคตอาจจะเกิดปัญหาการแย่งชิงน้ำขึ้นมาก็ได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 197-199: 94)

ประเทศไทยเป็นประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักของชาติ อิทธิพลของพระพุทธศาสนาจึงปรากฏในวิถีชีวิตผ่านทางวัฒนธรรม ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ อาทิ พระราชพิธีบรมราชาภิเษกจุดเริ่มต้นของการเป็นพระมหากษัตริย์ก็เริ่มต้นด้วยน้ำศักดิ์สิทธิ์ ประเพณีลอยกระทงเพื่อบูชาพระแม่คงคา การเลี้ยงผีขุนน้ำเพื่อขอพรให้มีน้ำอุดมสมบูรณ์ตลอดทั้งปี เป็นต้น พระพุทธศาสนาเชื่อว่าน้ำเป็นธาตุหนึ่งในธาตุสี่คือธาตุน้ำ ดิน ลม และไฟ สิ่งมีชีวิตต้องอาศัยน้ำเป็นองค์ประกอบจึงจะมีชีวิตอยู่ได้ พระพุทธศาสนามีคำสอนที่เปรียบเทียบกับเรื่องน้ำหลายเรื่อง เช่น สอนให้หายโกรธโดยเปรียบเทียบกับการตม้น้ำในสระ สอนให้ละอายต่อการกล่าววาจามุสาโดยเปรียบกับการเหน็บในภาชนะทิ้ง สอนเปรียบเทียบอุปมาน้ำกับบุคคลประเภทต่างๆ เป็นต้น และยังมีการเปลี่ยนแนวคิดความเชื่อในเรื่องการล้างบาปด้วยการอาบน้ำในแม่น้ำคงคาอันศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาพราหมณ์ฮินดูเป็นการล้างบาปด้วยการหยุดทำกรรมชั่วและสร้างกรรมดี เป็นต้น หลักธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดูแลรักษาแม่น้ำ เช่น หลักพรหมวิหารธรรมให้มีความรักมีเมตตาต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หลักความกตัญญูต่อสิ่งแวดล้อมที่ให้คุณกับเรา เป็นต้น

ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำในมุมมองของพระพุทธศาสนา แหล่งน้ำในทุกแห่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อชุมชน และถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งของระบบนิเวศ การรักษาความสะอาดของแหล่งน้ำ จึงเป็นสิ่งที่ทุกคนในชุมชนต้องกระทำ โดยเฉพาะพระสงฆ์ควร

เป็นแบบอย่างของคนในชุมชน พระพุทธองค์ทรงบัญญัติสิกขาบท เกี่ยวกับเรื่องนี้เอาไว้ในปาทกาวรรค สิกขาบทวิภังค์ ในสิกขาบทที่ 15 เหตุเกิดที่นครสาวัตถี ในครั้งนั้นมีพระฉัพพัคคีย์หลายรูป ถวายอุจจาระ ปัสสาวะ และบ้วนน้ำลายลงในน้ำ ชาวเมืองไปพบเข้าจึงพากันไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงเห็นด้วยกับชาวเมืองจึงทรงบัญญัติ สิกขาบทว่า “ภิกษุไม่เป็นไข้ ไม่พึงถวายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำ ภิกษุใดไม่เอื้อเฟื้อ ไม่เป็นไข้ ถวายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำต้องอาบัติทุกกฏ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 2 ข้อ 654: 734) พระวินัยบัญญัติสิกขาบทนี้ สนับสนุนให้มีการรักษาแหล่งน้ำให้สะอาด เพราะถือว่าอุจจาระ ปัสสาวะ และน้ำลาย เป็นสิ่งสกปรก ไม่ควรทิ้งลงในแหล่งน้ำ การบัญญัติสิกขาบทนี้ก็เพื่อป้องกันและรักษาแหล่งน้ำในระบบนิเวศนั่นเอง สะท้อนให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาจะมีบทบาทสำคัญในการแก้ปัญหาแบบบูรณาการเชิงพุทธได้อย่างไร โดยการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำเชิงพุทธในด้านศาสนธรรม พิธีกรรม และศาสนบุคคลที่เป็นผู้นำความศรัทธา มีวัตรปฏิบัติที่เป็นแบบอย่างที่ดีงาม และเป็นผู้สั่งสอนศีลธรรมให้กับพุทธศาสนิกชนให้ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรน้ำ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำตามหลักพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาการใช้หลักอริยสัจในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยอาศัยการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารตามลำดับขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

1. การรวบรวมเอกสารข้อมูล โดยการศึกษาจากเอกสารข้อมูลต่างๆ ทั้งที่เป็นชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก ส่วนเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ อรรถกถาฎีกา อนุฎีกา หนังสือวิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอื่นๆ เพื่อทำการศึกษาค้นคว้าในความหมายขอบเขตเกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำในพระพุทธศาสนา
2. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้ศึกษาวิจัยได้ดำเนินการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ ที่ได้จากการศึกษาทางเอกสาร โดยการจัดทำเป็นหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้อย่างชัดเจน
3. การสังเคราะห์ข้อมูล ผู้ศึกษาวิจัยได้ดำเนินการนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์แล้วนำไปสู่กระบวนการสังเคราะห์ และเรียบเรียง โดยมุ่งค้นหาคำตอบที่ได้ตั้งไว้ตามวัตถุประสงค์พร้อมทั้งนำเสนอข้อคิดเห็น และข้อเสนอแนะของการศึกษาวิจัย
4. สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ ดำเนินการจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม นำเสนอต่อไป

ผลการวิจัย

การอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำตามหลักพระพุทธศาสนา หมายถึง การอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำให้คุ้มค่าและใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และต้องอิงอาศัยการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดทรัพยากรน้ำด้วย ส่วนความสำคัญของทรัพยากรน้ำได้แก่ มีความสัมพันธ์ในแง่พึ่งพาอาศัยกับทรัพยากรชนิดอื่นเช่น ป่าไม้ ในลักษณะปฏิสัมพันธ์แบบ มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตให้มนุษย์ใช้อุปโภคบริโภคอย่างเพียงพอ มีความสำคัญในแง่การจัดการเพื่อเกษตรกรรม และเป็นสถานที่รื่นรมย์ พักผ่อนหย่อนใจด้วย

1. ความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำตามหลักพระพุทธศาสนา

1) ทรัพยากรน้ำมีความสำคัญต่อป่าไม้แบบพึ่งพาอาศัยกัน เพราะน้ำจะต้องอาศัยป่าเป็นแหล่งให้กำเนิด การอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำจึงต้องคำนึงถึงการจัดการทรัพยากรป่าไม้ด้วย เพราะมีคุณค่าในแง่พึ่งพาอาศัยกัน เป็นเหตุปัจจัยของกันและกันตามหลักปฏิสัมพันธ์แบบ “ป่ามิได้มีความหมายเป็นเพียงทรัพยากรไม้ สินค้า หรือเงิน แต่ป่าคือตัวสร้างและรักษาความสมดุลของธรรมชาติ เป็นผู้ผลิต ดิน น้ำ อากาศ ซึ่งเป็นพื้นฐานรองรับความอยู่รอดของทุกชีวิตบนผืนแผ่นดิน ทั้งมนุษย์และสัตว์ ป่าจึงมีลักษณะเป็นธรรมชาติของแผ่นดิน (พระมหาเจิม สุวโจ (สุภรณ์), 2543: 51)

2) ทรัพยากรน้ำเป็นปัจจัยสำคัญต่อการหล่อเลี้ยงชีวิตให้อยู่รอด หากไม่มีการจัดการน้ำเมื่อขาดน้ำอาจจะต้องตายได้ ดังเรื่องมหาวนิชชาดก ว่าด้วยพ่อค้าใหญ่ พระศาสดาทรงนำอดีตนิทานมาตรัสว่า มีพ่อค้าจากแคว้นต่างๆ มาประชุมกันที่กรุงพาราณสี พวกเขาได้แต่งตั้งพ่อค้าที่มีปัญญาศิลปคนหนึ่งให้เป็นหัวหน้า พวกเขานำทรัพย์กลับ พ่อค้าเหล่านั้นมาถึงถิ่นกันดารที่มีภิกษาน้อย ไม่มีน้ำ ได้พบต้นไทรใหญ่ มีร่มเงาเย็นสบาย น่ารื่นรมย์ ก็พ่อค้าเหล่านั้นพากันนั่งที่ร่มเงาต้นไทรนั้นนั่นเอง พวกที่เป็นคนโง่ถูกโมหะครอบงำ คิดเห็นพ้องกันว่า ต้นไม้ต้นนี้สดชื่นราวกับมีน้ำซับซุ่มอยู่ ขอเชิญพวกเราเหล่าพ่อค้าพากันตัดกิ่งด้านตะวันออกเถิด ก็กิ่งไม้ นั้นพอถูกตัดแล้วก็แห้งน้ำใส ไม่ชุ่ม พ่อค้าเหล่านั้นพากันอาบและดื่มกินตามที่ต้องการ ณ ที่นั้นนั้น หลังจากที่ได้ตัดต้นไม้ที่ละกิ่งและได้ทั้ง เงินทอง นารีมากมาย ต่อมาพวกที่เป็นคนโง่ถูกโมหะครอบงำพากันโค่นต้นไม้พวกนั้นออกก็ออกมาจากต้นไทรนั้นแล้วฆ่าพวกพ่อค้าเหล่านั้นทั้งหมด เว้นไว้แต่นายกองเกวียนเท่านั้น” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 27 ข้อ 196: 454) มหาวนิชชาดก ที่ยกมานี้ แสดงให้เห็นความสำคัญของน้ำว่าหากขาดน้ำเราต้องตายและต้นน้ำเป็นปัจจัยให้เกิดน้ำและทรัพย์ต่าง ๆ ต้นไม้จึงมีความสำคัญแก่การดูแลรักษาไม่ควรตัดทำลาย

3. ทรัพยากรน้ำมีความสำคัญต่อการเกษตรกรรม หากไม่มีการจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำจะทำให้เกิดความขัดแย้งเพราะแย่งน้ำทำนา ดังเรื่องในญาคติกลหุปสมนัตถุ เรื่อง

การระงับความทะเลาะของหมู่พระญาติ พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถาเพื่อห้ามการทะเลาะกันระหว่างพระญาติฝ่ายศากยะและ โกลิยะที่ทะเลาะกันเพราะแย่งน้ำทำนา เรื่องมีอยู่ว่า พวกเจ้าศากยะและพวกเจ้าโกลิยะได้กันแม่น้ำโรหิณีด้วยท่อนบ่อนเดียวกัน ในระหว่างนครกบิลพัสดุ์กับนครโกลิยะแล้วให้ทำข้าวกล้าถึงต้นเดือนมิถุนายน เมื่อข้าวกล้าเขียว พวกคนงานทั้งสองนครต่างประชุมว่าน้ำจะไม่พอในการทำนาขอให้เอาน้ำมาใส่นครของตนโดยต่างฝ่ายต่างไม่ยอมให้น้ำแก่อีกฝ่ายหนึ่ง ชาวเมืองทั้งสองจึงทะเลาะกัน ประหารซึ่งกันและกัน กระทบกระแทกไปถึงพระราชา จนเกิดเป็นสงครามระหว่างเมืองทั้งสอง

พระศาสดาทรงตรวจดูสัตว์โลกในเวลาใกล้รุ่ง ทอดพระเนตรเห็นหมู่พระญาติแล้ว ทรงดำริว่าหากพระองค์เราไม่ไปห้ามพวกญาติเหล่านี้ก็จะเกิดเหตุร้าย จึงเสด็จทางอากาศเพียงพระองค์เดียว ประทับนั่งโดยบัลลังก์ในอากาศ ณ ท่ามกลางแม่น้ำโรหิณี พระญาติทั้งหลายเห็นพระศาสดาแล้วทั้งอาวุธ ถวายบังคม พระศาสดาตรัสถามพระญาติเหล่านั้นถึงเหตุแห่งการทะเลาะวิวาทได้ความว่าทะเลาะกันเพราะแย่งน้ำ พระศาสดาจึงถามว่า น้ำมีราคาเท่าไร พวกพระญาติตอบว่ามีราคาน้อย ส่วนกษัตริย์ มีค่ามาก หากมีได้ พระศาสดาจึงตรัสว่าการที่ท่านทั้งหลาย นำพวกกษัตริย์ซึ่งหากามีได้ให้ทะเลาะกันเพราะเรื่องแย่งน้ำควรแล้วหรือ แล้วได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

ในหมู่มนุษย์ผู้มีเวร เราเป็นผู้ไม่มีเวร อยู่เป็นสุขจริงหนอ ในหมู่มนุษย์ผู้มีเวร เราอยู่อย่างไม่มีเวร ในหมู่มนุษย์ผู้เดือดร้อน เราเป็นผู้ไม่เดือดร้อน อยู่เป็นสุขจริงหนอ ในหมู่มนุษย์ผู้เดือดร้อน เราอยู่อย่างไม่เดือดร้อน ในหมู่มนุษย์ผู้ขวนขวาย เราเป็นผู้ไม่ขวนขวาย อยู่เป็นสุขจริงหนอ ในหมู่มนุษย์ผู้ขวนขวาย เราอยู่อย่างไม่ขวนขวาย (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 197-199: 94)

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสคำอธิบายนี้ไว้ว่า ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีเวรกัน ด้วยเวร 5 พวกเราไม่มีเวร ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีความเดือดร้อนด้วยกิเลส พวกเราเชื่อว่าไม่มีความเดือดร้อนเพราะความเป็นผู้ไม่มีกิเลส ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีความขวนขวายในอันแสวงหากามคุณ 5 พวกเราเชื่อว่าไม่มีความขวนขวาย เพราะไม่มีการแสวงหา นั่น จึงเป็นอยู่สบายดี กว่าพวกคฤหัสถ์

จากเรื่องราวที่ยกมานี้ เป็นตัวอย่างการจัดสรรน้ำและแจกจ่ายให้ผู้ต้องการอย่างเพียงพอและถ้วนหน้า ด้วยการเจรจาถึงข้อดีข้อเสียในการทะเลาะวิวาทกัน เมื่อพระพุทธองค์ให้สติแก่เหล่าพระญาติว่าชีวิตคนมีค่ามากกว่าน้ำ เราจะมาสู้รบฆ่ากันเพราะแย่งน้ำย่อมไม่คุ้มค่า ด้วยเหตุนี้เหล่าพระญาติต่างแบ่งปันน้ำในการทำนาได้อย่างลงตัวทั้งสองฝ่าย และชาวเมืองทั้งสองนครก็อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขไม่เกิดเหตุการณ์แย่งน้ำกันอีกต่อไป

4. ทริพยาการน้ำมีความสำคัญในแง่เป็นสถานที่ที่รื่นรมย์ พระพุทธศาสนามอง

ธรรมชาติในฐานะที่เป็นสิ่งเร้าธรรมะใจ เบิกบานและเกื้อกูลต่อการบำเพ็ญภาวนาเป็นอย่างยิ่ง ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ตอนที่กล่าวถึงการแสวงหาโมกขธรรมของพระพุทธเจ้าว่า ในระหว่างการแสวงหาโมกขธรรมจนถึงการตรัสรู้อรุณิยสัจธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น พระองค์ทรงอาศัยสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ประเภทป่าไม้ภูเขา สัตว์ป่า แม่น้ำ เป็นต้น เป็นปัจจัยเกื้อกูลที่สำคัญ (พระมหาเจิม สุวโจ (สุกรรม), 2543: 42) ดังข้อความที่ว่า

เมื่อเที่ยวจาริกไปในแคว้นมคธโดยลำดับ ได้ไปถึงตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ได้เห็นภูมิประเทศที่น่ารื่นรมย์ มีราวป่าน่าเพลิดเพลินใจ มีแม่น้ำไหลรินไม่ขาดสาย มีท่อน้ำสะอาดดีที่น่ารื่นรมย์ มีโคจรอยู่โดยรอบ เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรของภิกษุทั้งหลายจึงได้พากันไปบำเพ็ญเพียร (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 13 ข้อ 329: 398)

ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงความงามของแม่น้ำ ความรื่นรมย์ของธรรมชาติในฐานะเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจไว้มาก พระมหาโมคคัลลานะได้กล่าวถึงความงามของแม่น้ำตโปทา ดังนี้

สมัยนั้น พระมหาโมคคัลลานะเรียกภิกษุทั้งหลายมาบอกว่า...ท่านทั้งหลาย แม่น้ำตโปทานี้ไหลมาจากสระน้ำที่ใสเย็นจิตสนิทสะอาดมีท่าเรียบ น่ารื่นรมย์ มีฝูงปลาและเต่าอาศัยอยู่มาก มีดอกบัวขนาดเท่าวงล้อบานอยู่ แต่กระนั้นแม่น้ำตโปทาก็ยังคงร้อนเดือดพล่านไหลไป... ภิกษุทั้งหลายพากันดำนิประณามโทษกันว่า ไฉนพระมหาโมคคัลลานะพูดอย่างนั้นเล่า ท่านกล่าวอวดอุตตริ มนุสสธรรม แล้วนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย แม่น้ำตโปทาไหลผ่านมาระหว่างมหานรก 2 ขุม ดังนั้นจึงคงเดือดพล่านไหลไป โมคคัลลานะกล่าวจริงไม่ต้องอาบัติ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 1 ข้อ 231: 245)

ด้วยเหตุที่แม่น้ำตโปทามีความสวยงามและอุ่นสบายนี้ จึงเป็นเหตุให้มีพระภิกษุสงฆ์จำนวนมากล่องลอยไปจนถึงพลบค่ำ จึงมีพระวินัยบัญญัติห้ามภิกษุสงฆ์ข้ามแม่น้ำ (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย เล่ม 2 ข้อ 357: 483) เพื่อแบ่งปันทรัพยากรน้ำให้กับผู้อื่นได้ใช้ร่วมกัน

ส่วนแม่น้ำกัมภีระ เป็นแม่น้ำที่ไหลผ่านป่ามะม่วงที่สวยงาม น่ารื่นรมย์มาก จนพระเมฆิยะ ผู้เคยเป็นพระอุปัชฌาย์ของพระพุทธเจ้า ขอลาพระพุทธเจ้าไปบำเพ็ญเพียร ณ ที่นั้น พระพุทธเจ้าทรงห้ามแต่พระเมฆิยะไม่ฟัง ดื้อดึงไปบำเพ็ญเพียรจนถูกอภิสลวตกต่างๆ รบกวน ในที่สุดต้องกลับมาเฝ้าพระพุทธเจ้า ได้ฟังพระธรรมเทศนาเรื่องธรรม 5 ประการสำหรับบ่มเจโตวิมุติ หรือการหลุดพ้นจากกิเลสด้วยอำนาจการฝึกจิตหรือด้วยกำลังสมาธิ จึงได้สำเร็จพระอรหันต์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 23 ข้อ 3: 430)

5. ทรัพยากรน้ำมีความสำคัญต่อการปฏิบัติธรรม แม่น้ำ ป่าไม้ มีส่วนสำคัญมากในการกำหนดวิถีชีวิตและลักษณะของความเป็นอยู่ของมนุษย์ ตลอดจนถึง

อารยธรรมของมวลมนุษย์ทั้งหลายทั้งปวงต้องอาศัยธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่เกื้อกูลกันทั้งนั้น จะเห็นอารยธรรมที่เจริญแล้วต้องเจริญในที่อุดมสมบูรณ์ มีน้ำ มีป่า มีสัตว์ และมีพืชพรรณพรั่งพร้อมบริบูรณ์ เมื่อสภาพแวดล้อมของธรรมชาติเปลี่ยนไป เช่น ป่าลดหายไป วิถีชีวิตของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับป่าก็เปลี่ยนไปด้วย การทำมาหากิน เลี้ยงชีพของมนุษย์ก็เปลี่ยนไป กำหนดวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคม ทำให้สังคมเปลี่ยนไปอย่างน้อยที่สุดป่าก็ยังเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวชุมชนได้ โดยทำให้คนที่อยู่ในสภาพแวดล้อมนั้นมีความเป็นอยู่ที่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันเกิดเป็นกลุ่มเป็นพวกได้ ในทางพระพุทธศาสนา การใช้ประโยชน์ในแง่นี้คือการเอาป่าและธรรมชาติสิ่งแวดล้อมมาเป็นปัจจัยเสริมในการพัฒนามนุษย์ เป็นเครื่องโน้มน้าวเข้าสู่วิเวกการบำเพ็ญภาวนาเพื่อการพัฒนาจิตใจ และคุณธรรม เริ่มตั้งแต่การทำให้เกิดเท่าที่ความรู้สึที่ดีความประณีต ความละมุนละไมการมีความรู้สึกอ่อนโยนเป็นมิตรต่อสภาพแวดล้อม ตลอดจนการพัฒนาปัญญาให้รู้เข้าใจความจริงของธรรมชาติ จนเข้าถึงสัจธรรม แต่ตามที่ปฏิบัติกันอยู่ในโลกของการพัฒนา ไม่ได้มองถึงประโยชน์ด้านจิตใจถึงขั้นนี้ พวกเขามองหาแต่ความสุขทางด้านผัสสะจากธรรมชาติของป่าไม้ ที่จะเอาธรรมชาติ มารับใช้สนองความต้องการของมนุษย์ หรือเป็นเครื่องบำรุงบำเรอความสุขของมนุษย์เท่านั้น (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2537: 21)

อีกทั้ง พระพุทธศาสนามองธรรมชาติเป็นอุปกรณ์ในการศึกษาเรียนรู้ตนเอง คือ การจะพัฒนาคนให้มีจิตใจที่เจริญองงาม เป็นคนที่มีคุณธรรม จำเป็นต้องอาศัยธรรมชาติในการฝึก เมื่อใดที่มีสภาพแวดล้อมที่ส่งดีปราศจากเสียงรบกวนและมีกิจกรรมที่วุ่นวาย ท่านเรียกว่ากายวิเวก เมื่อใดที่จิตใจรู้สึกมีความสุข สงบ มีความอิ่มใจ มีความสดชื่น มีแนวโน้มไปในทางที่ดี ก็จะทำให้เกิด จิตวิเวก เมื่อจิตไม่มีอารมณ์ที่วุ่นวายในเข้ามารบกวน มีสมาธิ ก็อยู่ในสภาพที่พร้อมจะฝึกฝนพัฒนายิ่งๆ ขึ้นไปอีก คือเอาจิตที่พร้อมแก่การทำงานทั้งหลายไปใช้งานด้านการพิจารณาให้เกิดปัญญา เกิดความรู้เห็นตามสภาวะที่เป็นจริงเรียกว่า อุปวิเวก (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2537: 20-23)

2. เป้าหมายของการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำตามหลักพระพุทธศาสนา

เพราะเหตุใดพระพุทธศาสนาจึงมีการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ และการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำไปเพื่ออะไร โดยมีนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาได้ศึกษาเป้าหมายของการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ ไว้ดังนี้

1) เพื่อแก้ไขปัญหาการทำลายทรัพยากรน้ำและปัญหาการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ หากมองปัญหาตามแนวพระพุทธศาสนาก็พบว่าขณะนี้ ธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม กำลังมีปัญหา ซึ่งอาจจะเพิ่มความรุนแรงขึ้นทุกวันจนถึงขั้นวิกฤตขึ้นไม่วันใดก็วันหนึ่ง ชีวิตมนุษย์ตามพุทธ

ทัศนะประกอบขึ้นมาจากธาตุ ดิน น้ำ ไฟ ลม ตามกฎธรรมชาติต้องอาศัยธาตุ 4 ที่ส่งเข้าไปสู่ร่างกายและถ่ายทอดออกมาต้องบริสุทธิ์และสมดุล ร่างกายจึงจะดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุข ถ้าหากเสียดุลบ้างเล็กน้อย ร่างกายก็จะแสดงปฏิกิริยาออกมาในรูปของความอ่อนแอหรือป่วยไข้ ถ้ารุนแรงชีวิตจะแตกสลายทันที หากสิ่งแวดล้อมอยู่ในสภาวะปกติบริสุทธิ์ สดใสตามธรรมชาติ ชีวิตมนุษย์ก็จะพบกับความสุขสดชื่นไปด้วย แต่ถ้าเมื่อไรมีความแปรปรวนมาก ๆ ชีวิตมนุษย์ก็จะประสบทุกข์มากขึ้น ภารกิจแห่งการร่วมกันเผชิญปัญหา การค้นหาสาเหตุของปัญหาและทางแก้ไขให้พบซึ่งมันเฝ้าว่าทางแก้มีอยู่ จึงมิใช่เป็นหน้าที่ของมนุษย์เพียงคนใดคนหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เป็นเรื่องของทุกชีวิต เพราะมันจะเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความดำรงอยู่และการล่มสลายแห่งมนุษยชาติ

2) เพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ การแก้ปัญหาการทำลายความสมดุลของกฎธรรมชาติ โดยมุ่งเน้นการปลูกจิตสำนึกเพื่อแก้ไขปัญหาที่ต้นเหตุ เพราะสาเหตุของการทำลายความสมดุลของกฎธรรมชาติมี 2 ระดับ คือ ระดับที่ 1 เกิดจากมนุษย์คือจิตมนุษย์เสื่อมจากศีลธรรม อีกระดับหนึ่ง เกิดจากมนุษย์อยู่ในพื้นที่ที่ไม่ควรอยู่ เช่น บริเวณป่าต้นน้ำลำธาร ซึ่งเป็นจุดสายเลือดของประเทศ ของโลกที่มหาล่อเลี้ยงชีวิตมนุษย์และสัตว์ รวมทั้งระบบนิเวศทั้งระบบ

3) เพื่อป้องกันปัญหาการทำลายทรัพยากรน้ำ จึงต้องนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวแก้ไขปัญหาซึ่งจำเป็นต้องทำความเข้าใจในเบื้องต้นว่าพระพุทธศาสนามีทัศนคติอย่างไรต่อธรรมชาติ เพราะคุณธรรมเบื้องต้นของประชาชนชาวพุทธนั้น เกิดจากรากฐานที่มาจากความรักความกตัญญูที่ชาวพุทธพึงมีต่อธรรมชาติ แล้วจึงจะนำไปสู่ความสัมฤทธิ์ผลในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อบรรเทาปัญหาดังกล่าวได้ (พระมหาธีระวุฒิ ธีระมโน, 2543: 6)

4. เพื่อรักษาความสมบูรณ์ของทรัพยากรน้ำให้คงอยู่ต่อไป พระพุทธองค์ทรงแสดงเจตนารมณ์ใช้ช่วยกันรักษาความสะอาดแก่แม่น้ำ ลำคลอง หนอง บ่อ ไม่ให้ถ่ายเทของเสียลงน้ำ น้ำจึงจะไม่กลายเป็นมลพิษ ไม่เป็นแหล่งแพร่เชื้อโรคไปสู่ประชาชน ตลอดจนไม่ก่ออันตรายสู่สัตว์น้ำและสัตว์บกทั้งหลายด้วย (พระหล้า กำคำ, 2547: 19)

3. การใช้หลักอริยสัจ 4 ในการอนุรักษ์น้ำ

1) ทุกข์ คือ สภาวะบีบคั้น สภาวะที่ทนไม่ได้ ในที่นี้หมายถึงเอาตัวปัญหาของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์เผชิญอยู่

2) สมุทัย สาเหตุของทุกข์ หรือสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาอันเกิดจากมนุษย์ที่ใช้ทรัพยากร มนุษย์มีความรู้ความสามารถทางด้านเทคโนโลยี นำเอาวิทยาศาสตร์มาใช้ในการ

สนองความต้องการของตนอย่างไม่มีที่สิ้นสุดทำให้ทรัพยากรร่อยหรอและหมดสิ้นไป

3) นิโรธ การสิ้นสุดของปัญหา เมื่อมนุษย์เป็นผู้ก่อ มนุษย์ต้องเป็นผู้แก้ ปัญหาของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น ไม่สามารถที่จะจัดการหรือแก้ไขโดยลำพังตนเองได้ แต่ต้องให้ความร่วมมือกันทุกฝ่าย ปลุกจิตสำนึกร่วมกันในทุกระดับ

4) มรรค ทางแห่งความดับทุกข์ หมายถึงแนวทางในการแก้ไขปัญหาคือมรรคมีองค์ 8 ดังกล่าวแล้วข้างต้น

สรุป เป้าหมายของการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อแก้ไขปัญหาการทำลายทรัพยากรน้ำและปัญหาการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ เพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ เพื่อป้องกันปัญหาการทำลายทรัพยากรน้ำ และเพื่อรักษาความสมบูรณ์ของทรัพยากรน้ำให้คงอยู่ต่อไป จากเป้าหมายในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำตามหลักพระพุทธศาสนาจึงจะนำไปสู่แนวคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำตามหลักพระพุทธศาสนา

อภิปรายผล

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำตามหลักพระพุทธศาสนา สามารถนำมาอภิปรายได้ผลได้ คือ การอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำให้คุ้มค่าและใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และต้องอิงอาศัยการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดทรัพยากรน้ำด้วย ส่วนความสำคัญของทรัพยากรน้ำ สอดคล้องกับงานวิจัยของ เกษริน สุขตัว (2545) ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการทรัพยากรน้ำเชิงบูรณาการแนวพุทธ: กรณีศึกษากลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิง จังหวัดเชียงใหม่” ผลการศึกษาพบว่า การจัดการทรัพยากรน้ำตามหลักพุทธธรรมเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นการจัดการทรัพยากรน้ำให้คุ้มค่าและ ใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และต้องอิงอาศัยการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดทรัพยากรน้ำด้วย ส่วนความสำคัญ ของทรัพยากรน้ำ ได้แก่ มีความสัมพันธ์ในแง่พึ่งพาอาศัยกับทรัพยากรชนิดอื่น เช่น ป่าไม้ ในลักษณะปฏิสัมพันธ์ คือ สิ่งนี้อาศัยกันเกิดขึ้น ภาวะของสิ่งที่ไม่เป็นอิสระของตนต้องอาศัยกันและกันจึงเกิดขึ้นได้ เพราะสิ่งนี้มีสิ่งนี้จึงมีการจัดการ ทรัพยากรน้ำมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตให้มีความชุ่มชื้นอุปโภคบริโภคอย่างเพียงพอ มีความสำคัญในการจัดการเพื่อเกษตรกรรม และเป็นสถานที่รื่นรมย์ พักผ่อนหย่อนใจ และแสดงออกโดยผ่านหลักพุทธธรรม พระวินัย คาสณพิธี และบทบาทของพระสงฆ์

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยพบว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำในพระพุทธศาสนานั้นมีกระบวนการสร้างความตระหนัก ช่วยกันรักษา และพัฒนายั่งยืน ตามแผนผังดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

สรุป

การอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งเพื่อคุณภาพที่ดีขึ้นของชีวิต และเนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมนั้น มีหลายชนิดแต่ละชนิดก็มีคุณสมบัติและเอกลักษณ์ที่เฉพาะตัว ดังนั้น เพื่อให้การจัดการสามารถบรรลุเป้าหมายของแนวคิด จึงควรกำหนดหลักการจัดการ หรือแนวทางการจัดการให้สอดคล้องกับชนิด คุณสมบัติ และเอกลักษณ์เฉพาะอย่างของทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมนั้น และการพัฒนาที่ยั่งยืนซึ่งถือเป็นสิ่งที่จะประสานความกลมกลืนและสร้างมิตรภาพที่ดีระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม ระหว่างคนรุ่นปัจจุบันกับคนรุ่นอนาคต เป็นกระบวนการพัฒนาที่มุ่งเน้นให้เกิดความยั่งยืนกับสิ่งแวดล้อมโดยมีเป้าหมายเพื่อคนรุ่นต่อไปเป็นประการสำคัญ เป้าหมายดังกล่าวจะบรรลุผลสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อคนในยุคปัจจุบันจะต้องลดความต้องการของพวกตนเองเพื่อจะได้มีทรัพยากรเหลือไว้สำหรับคนรุ่นหลัง โดยอาศัยภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชุมชน ที่มีความหมายและคุณค่าต่อการดำรงอยู่ร่วมกันที่จะช่วยให้สมาชิกในชุมชนหมู่บ้าน ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ช่วยสร้างความสมดุล ระหว่างคนกับธรรมชาติ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ปัญหาเกี่ยวกับแม่น้ำเป็นปัญหาร่วมกันของชุมชน ซึ่งมีผลกระทบในระยะยาวและต่อเนื่อง ดังนั้น จะต้องสร้างความตระหนักให้แก่ประชาชนในชุมชนโดยเฉพาะชุมชนริมแม่น้ำ ให้เกิดความตระหนักในการอนุรักษ์น้ำและการใช้น้ำอย่างเต็มคุณค่า ทั้งนี้ หน่วยงานต่างๆ ต้องเข้าให้ความร่วมมืออย่างครบวงจร และมีการกำหนดหน้าที่อย่างชัดเจน เช่น หน่วยงานท้องถิ่นรับผิดชอบอะไร หน่วยงานทางการศึกษารับผิดชอบด้านใด เป็นต้น เพื่อให้มีการทำงานที่สอดคล้องและประสานงานกันได้อย่างดี

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาว่าพลังชุมชนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำได้อย่างไร และชุมชนสามารถเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำได้อย่างไร การดึงองค์กรทางพระพุทธศาสนาเข้าไปมีส่วนร่วมสามารถทำได้อย่างไร เป็นต้น

บรรณานุกรม

- เกษริน สุขตัว. (2545). “บทบาทพระสงฆ์ในการจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ: กรณีศึกษาการจัดการป่าต้นน้ำ อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา”. การค้นคว้าแบบอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นิติกรณ์ วงค์ชัย. (2553). “การจัดการน้ำของระบบเหมืองฝายท่าศาลา อำเภอเมืองเชียงใหม่”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นิวัติ เรืองพานิช. (2547). **หลักการจัดการลุ่มน้ำ**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2537). **คนไทยกับป่า**. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- พระมหาเจิม สุวโจ (สุกรรณ์). (2543). “บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ ศึกษาเฉพาะกรณีพระอธิการพงษ์ศักดิ์ เตชธมโม”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาธีระวุฒิ ธีธมโม. (2543). “บทบาทของพระสงฆ์ สื่อบุคคลในการชี้แนะและปลูกจิตสำนึกประชาชนบทเพื่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: ศึกษาเฉพาะกรณีพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส จังหวัดอุบลราชธานี”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระหล้า กำคำ. (2547). “บทบาทของพระสงฆ์เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้”. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุกาญจน์ รัตนเลิศนุสรณ์. (2550). **หลักการจัดการสิ่งแวดล้อมแบบยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร: สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยีไทย-ญี่ปุ่น.
- อำนาจ เจริญศิลป์. (2543). **การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.

คติความเชื่อเรื่องเขาพระสุเมรุในล้านนา Beliefs about Sumeru in Lanna

พระเปาโต กุนเหล็ก

Phra Boatai Kunlake

วัดพระธาตุดุริฎฐชัย สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดลำพูน

Wat Phra That Hariphunchai, Lamphun Provincial Office of Buddhism

Corresponding Author, Email: Boatai.Paphakaro@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1. เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเขาพระสุเมรุในพระพุทธศาสนา และ 2. เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเขาพระสุเมรุในล้านนา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ คือ การศึกษาเอกสารประกอบการสัมภาษณ์เชิงลึก

ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดเกี่ยวกับเขาพระสุเมรุมีปรากฏในพระไตรปิฎก และคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาในยุคหลัง คือ อรรถกถา จักรวาลทีปนี และไตรภูมิพระร่วง โดยได้กล่าวตรงกันว่า เขาพระสุเมรุศูนย์กลางของโลกหรือจักรวาล เป็นที่อยู่ของสิ่งมีชีวิตในภพและภูมิต่างๆ ของสัตว์โลก ตั้งอยู่เหนือน้ำ มีภูเขารองรับ 3 ลูก คือ ตรีภูม (สามเส้าหรือสามยอด) ความเชื่อเรื่องเขาพระสุเมรุในล้านนานั้นก็ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ทำให้เกิดอิทธิพลต่อศิลปกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม และประเพณี วัฒนธรรม เช่น การสร้างวัดที่ยึดโยงกับแนวคิดของเขาพระสุเมรุ การสร้างสถูปสำหรับบูชาพระรัตนตรัย การบูชาเทวดาที่รักษาประจำเขาพระสุเมรุทั้ง 4 ทิศ เป็นต้น

คำสำคัญ : เขาพระสุเมรุ, จักรวาล, พระพุทธศาสนา, ล้านนา

Abstract

This research aims to 1. study the concept of Sumeru in Buddhism and 2. study the concept of Sumeru in Lanna. This is a qualitative research, a study of documents accompanying in-depth interviews.

The research results found that the concept of Sumeru appears in the Tripitaka and later Buddhist scriptures, namely, the Commentary,

Chakravaladipani, and Traibhum Phra Ruang. They directly state that Sumeru is the center of the world or universe, the residence of spirits in various realms and planes of the animal world. It is located above water and supported by three mountains: Trikut (triangle or three peaks). The belief in Sumeru in Lanna is mainly influenced by Buddhism, which has influenced art, paintings, sculptures, and traditions and cultures, such as the construction of temples that are linked to the concept of Sumeru, the construction of the Satabhan for worshiping the Triple Gem, and the worship of the guardian deities of Sumeru in the four directions.

Keywords: Mount Sumeru, Chakravartin, Buddhism, Lanna

บทนำ

เขาพระสุเมรุ คือ ศูนย์กลางของจักรวาลตามความเชื่อทั้งศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธ อีกทั้งยังเป็นที่ตั้งของโพขณตัมหาปราสาทอันเป็นที่ประทับของพระอินทร์ ตามคติความเชื่อเรื่องไตรภูมิ ภูมิจักรวาล และโลกสันฐาน โดยมีเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลางของสรรพสิ่ง ซึ่งถือว่าเขาพระสุเมรุเป็น ศูนย์กลางจักรวาลตามคติพราหมณ์และพุทธ กล่าวคือ เป็นที่ประทับของเหล่าเทพเจ้า และเทวดาทั้งหลาย อนึ่งยอดเขาพระสุเมรุนั้นเป็นที่ตั้งแห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ หรือเทวโลกอันมีเทวสภาที่มีผู้ปกครองสูงสุด คือ พระอินทร์ และเกี่ยวข้องกับพระอิศวรหรือพระศิวะ เทพเจ้าสูงสุดในตรีมูรติผู้สถิต ณ เขาไกรลาส อีกทั้งยังเกี่ยวข้องกับพระวิษณุหรือพระนารายณ์ เทพเจ้าสูงสุดผู้สถิต ณ เกษียรสมุทร ผู้รักษาและคุ้มครอง โลก ภูเขาที่เป็นศูนย์กลางของโลกหรือจักรวาล เป็นที่อยู่ของสิ่งมีชีวิตในภพและภูมิต่าง ๆ ของสัตว์ โลก เขาพระสุเมรุตั้งอยู่เหนือน้ำ 84,000 โยชน์ มีภูเขารอบรับ 3 ลูก โดยส่วนฐานคือ ตรีภูฏ (สามเส้าหรือ สามยอด) มีภูเขาล้อมรอบ 7 ทิว เรียกว่าสัตบริภัณฑ์ คือ ยุคนธร กรวิก อิสินธร สุทัศ เนมินธร วินันตกะ และอัศกัณ มีเทวดาตมหาราชิก และบริวารสถิตอยู่ (ณรงค์กรณ รอดทรัพย์ และคณะ, 2557: 34)

ความเจริญของล้านนานั้นมีความเป็นมาควบคู่กับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาซึ่งก่อให้เกิดองค์ความรู้จากวรรณกรรมชั้นครูที่มีความไพเราะและชั้นเชิงในการแต่งที่ให้อรรถรสและความรู้ใน ศาสตร์ต่างๆ ซึ่งได้เป็นแบบอย่างของการรณาวรรณกรรมหรือคัมภีร์ธรรมทางพระพุทธศาสนาล้านนา ในยุคต่อมา และแต่ละเรื่องล้วนมีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ศาสนา และวัฒนธรรม ที่ทำให้ทราบ ถึงความเป็นมา และ บริบททางสังคมในล้านนาได้ว่า มีความเชื่อ มีความรู้ความเข้าใจ ในคัมภีร์พระพุทธ ศาสนาเป็นอย่างดี

1. คัมภีร์ในพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับไตรภูมิที่มาของไตรภูมิภูมิกถานั้น องค์ผู้ทรงนิพนธ์บอกไว้ชัดเจนว่ามีที่มาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และปกรณ์วิเสส รวมทั้งหมดประมาณ 30 พระคัมภีร์เอามาสวมกัน ตั้งชื่อว่าไตรภูมิภูมิกถาคือพระวินัย พระสูตร พระอภิธรรม อรรถกถา ฎีกา วิสุทธิมรรคและหนังสืออื่น เช่น พระอรรถกถาจรุทราคม อรรถกถาฎีกา พระอภิธรรมวาทาร พระอภิธรรมสังคห พระสุมังคลวิลาสินิพระปัญจสุทนีพระสารัตถปกาสินี พระมโนรปฐพีพระสันตถปกาสินีฎีกาพระวินัย ฯลฯ

2. อิทธิพลความเชื่อเรื่องไตรภูมิของคนในสังคมล้านนา ความคิดเรื่องไตรภูมิ ทำให้ผู้คนประพฤติปฏิบัติดีทำให้เห็นวิถีชีวิตของคนไทยที่ได้รับอิทธิพลความเชื่อมาจากศาสนาและยังเป็นรากฐานสำคัญของภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ในสังคมและวัฒนธรรมไทย ตลอดจนเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์งานศิลปกรรมในดินแดนแถบนี้ที่มีลักษณะเด่นด้วยการสื่อความหมายจากหลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยสัมพันธ์เชื่อมโยงกับงานศิลปกรรมแขนงต่างๆ เช่น สถาปัตยกรรม และ จิตรกรรม

อิทธิพลความเชื่อเรื่องไตรภูมิในงานสถาปัตยกรรมล้านนาทางด้านสถาปัตยกรรมชาวล้านนาจะไม่นิยมสร้างให้ดูโดดเด่นเป็นศูนย์กลางจักรวาลแต่กลับนิยมสร้างให้กลมกลืนอยู่ท่ามกลางธรรมชาติความเชื่อในไตรภูมินี้พบในการสร้างพระเมรุมาศ พระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระบรมศพและพระศพ เมื่อมีเจ้านายชั้นสูงของราชอาณาจักรได้เสด็จสู่สวรรคาลัย เป็นศิลปกรรมชิ้นเอกที่ได้รับการสืบทอดมาสู่ปัจจุบัน พระราชพิธีการส่งเสด็จ มีขั้นตอนและระเบียบวิธีการมากมาย ไม่ว่าจะเป็นการเสด็จสรงเปลี่ยนไปอย่างไรพระราชพิธีนี้ยังคงดำรงรักษารายละเอียดไว้ค่อนข้างสมบูรณ์ประกอบด้วยความคิดตามคตินิยม และศิลปกรรมแขนงต่างๆ ตลอดจนการรังสรรค์ออกแบบอย่างวิจิตรพิสดารเหมาะสมกับฐานันดรแห่งพระมหากษัตริย์หรือเจ้านายพระองค์นั้นๆ นั่นคือ พระเมรุมาศซึ่งมีการถ่ายทอดแนวคิดเรื่องไตรภูมิไว้อย่างสมบูรณ์ (พระวิจิตร วิจิตรโก (ชัยเจริญวรรณ), 2560: 21-30)

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเขาพระสุเมรุในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเขาพระสุเมรุในล้านนา

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ทำการรวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) จากพระไตรปิฎก อรรถกถา และรวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources)

จากหนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการ มีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

1. รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพผสมกับการวิจัยเชิงเอกสาร ผู้วิจัยมุ่งศึกษา วิเคราะห์จากคัมภีร์ไตรปิฎกฉบับล้านนา โดยมีการศึกษาและเก็บข้อมูล เรื่องเขาพระสุเมรุ จาก พระไตรปิฎก วรรณกรรมต่างๆ และ ศึกษาข้อมูลความเชื่อ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ที่สร้างขึ้น และตรวจสอบความถูกต้องโดยผู้เชี่ยวชาญ

2. กลุ่มเป้าหมาย/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

ผู้วิจัย ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) กับบุคคลผู้มีองค์ความรู้ ทางพระพุทธศาสนาในล้านนา เพื่อเสริมข้อมูลในด้านเอกสาร จำนวน 15 รูปหรือคน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างเครื่องมือในการวิจัยโดยศึกษา เอกสารวิชาการและจากงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดของเขาพระสุเมรุในล้านนา

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการศึกษาวิเคราะห์เอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากนั้นจึงทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) แล้วนำเสนอ ในรูปแบบการพรรณนา

ผลการวิจัย

1. แนวคิดเกี่ยวกับเขาพระสุเมรุในพระพุทธศาสนา

1.1 แนวคิดเกี่ยวกับเขาพระสุเมรุในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏพระไตรปิฎก

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆษาจารย์ได้นำแนวคิดเรื่องภพเชิงจักรวาลใน พระสูตรและ คำอธิบายในคัมภีร์อรรถกถาใช้ในการอธิบายคุณสมบัติของพระพุทธเจ้าใน บทพุทธคุณที่ว่า “โลกวิทู” เพราะทรงรู้โลกอย่างกระจ่างรอบด้าน หมายความว่า ทรงรอบรู้ โลกอย่างทะลุปรุโปร่งโดย ประการทั้งปวง ในการอธิบายความหมายของคำว่า “โลก” ที่ พระพุทธเจ้าทรงรู้อย่างแจ่มแจ้งนั้น พระพุทธโฆษาจารย์ได้แบ่งโลกออกเป็น 2 นัย พระพุทธ โฆษาจารย์เสนอว่า พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้งสภาวะของโลก เหตุเกิดของโลก ความดับโลก และ วิธีเข้าถึงความดับโลก ได้ยกพระบาลีที่ตรัสแก่โรหิตัสสเทพบุตรเพื่อสนับสนุนการอธิบายความ หมายของโลกว่า “เทพบุตร เราไม่กล่าว ที่สุดแห่งโลกที่สัตว์ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติไม่อุบัติ ว่า ‘พึงรู้พึงเห็น พึงถึงได้’ ด้วยการไป เราไม่กล่าวว่าการที่บุคคลยังไม่ถึงที่สุดแห่งโลกจะทำได้ สุด แห่งทุกขได้ แต่เราบัญญัติโลก และโลกสมุทัย โลกนิโรธ โลกนิโรธคามินีปฏิปทา ในร่างกายที่ยาว ประมาณวาหนึ่ง มีสัญญา มีใจนี้เอง”

ในพระสูตร โรหิตัสสเทพบุตรเข้าไปทูลถามพระพุทธเจ้าเพราะต้องการจะทราบ

ว่า ที่สุดแห่งโลกที่เดินทางไปถึงแล้วจะไม่เกิด แก่ เจ็บ ตาย จูติหรืออุบัติมีอยู่หรือไม่ ซึ่งจะเห็นว่า โลกในคำถามของเทพบุตรนั้นเป็นโลกเชิงอภิปราย หรือ โลกเชิงสถานที่ พระพุทธเจ้าทรงตอบคำถามของ เทพบุตรโดยการตรัสถึงโลกที่มีการเกิดและดับคล้อยตามคำสอนเรื่องอริยสัจ 4 พระพุทธโฆษาจารย์ได้กล่าวถึงโลก 3 อย่าง คือ สังขารโลก สัตวโลก โอกาสโลก

1) สังขารโลก พระพุทธโฆษาจารย์อธิบายโลกชนิดนี้โดยยกตัวอย่างจากข้อความในพระสูตร “โลก คือ สัตว์ทั้งปวงตั้งอยู่ได้ด้วยอาหาร” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 303: 251) ตามการอธิบายของพระพุทธโฆษาจารย์โลกชนิดนี้ หมายถึง สิ่งมีชีวิตที่ประกอบด้วยชั้นในภพภูมิทั้งหลายที่อาศัยอาหารในการดำรงอยู่ มหาภูตซึ่ง เป็นคัมภีร์อธิบายข้อความในคัมภีร์วิสุทธิมรรคอธิบายเพิ่มเติมว่า สังขารโลกได้แก่ชั้นทั้งหลายที่ถูกปรุงแต่ง หรือหล่อเลี้ยงด้วยปัจจัยทั้งหลาย ข้อความที่ว่า “ตั้งอยู่ได้ด้วยอาหาร” หมายถึง อยู่ได้ด้วย อาศัยปัจจัย หรือเป็นไปได้เพราะอาศัยปัจจัย พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้ให้นิยามความหมายของ “สังขารโลก” ว่า โลกคือสังขาร ได้แก่ ประชุมแห่งสังขารทั้งหลายอันต้องเป็นไปตาม ธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2538: 310)

2) สัตวโลก พระพุทธโฆษาจารย์ยกตัวอย่างจากข้อความว่า “(เห็น) ว่าโลกเที่ยงบ้าง ว่าโลกไม่เที่ยงบ้าง” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 9 ข้อ 421: 184) มหาภูตอธิบายสัตวโลกว่าเป็นที่ประชุม หรือเป็นความสืบทอดแห่งชั้นทั้งหลายที่เนื่องด้วยอินทรีย์และที่ได้ชื่อว่า “สัตว์” เพราะขัดสลายไปในอารมณ์ต่างๆ มีรูป เป็นต้น

3) โอกาสโลก พระพุทธโฆษาจารย์อธิบายความหมายของโลกชนิดนี้โดยการยกตัวอย่าง จากข้อความพระบาลีในพรหมนิมิตตนิคสูตรว่า “ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ ย่อมโคจรส่องทิศให้สว่าง อยู่เท่าใด อำนาจของท่านย่อมเป็นไปใน 1,000 จักรวาลเท่านั้น” (พระไตรปิฎกภาษาไทย, เล่ม 12 ข้อ 503 : 540) ข้อความในพระสูตรนี้แสดง เหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดพกาพรหม ผู้มีความเห็นผิดว่าพรหมโลกเป็นดินแดนที่เที่ยงแท้ พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธทฤษฎีของพรหมนั้นและยืนยันว่าพระองค์รู้แจ้งว่า พรหมโลกไม่เที่ยง และไม่มี ภพภูมิของสัตว์ใดเที่ยงแท้ทรงชี้ให้พกาพรหมได้ทราบว่ พื้นที่ในพรหมโลกที่พกาพรหมมีอำนาจมี ขอบเขต 1,000 จักรวาล

พระพุทธโฆษาจารย์ให้รายละเอียดของจักรวาลในความหมายของโอกาสโลก สอดรับกับ ข้อความในอรรถกถาที่อธิบายเรื่องโลกธาตุหรือจักรวาล การอธิบายเช่นนี้ทำให้จักรวาลมีรายละเอียด เพิ่มมากขึ้นกว่าจักรวาลที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในพระสูตรทั้งหลาย ต่อไปนี้คือ ข้อความที่อธิบายขอบเขตพื้นที่ของ “หนึ่งจักรวาล” ใน โอกาสโลกของพระพุทธโฆษาจารย์ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค

1) ว่าโดยขนาด จักรวาลอันหนึ่ง โดยยาวและโดยกว้าง ประมาณ 1,203,450 โยชน์(1 โยชน์= 16 กิโลเมตร) ส่วนโดยรอบปริณทลทั้งสิ้น (ของจักรวาลนั้น) ประมาณ 3,610,350 โยชน์

2) ว่าโดยความหนาของแผ่นดิน ในจักรวาลนั้นแผ่นดินนี้กล่าวโดยความหนา มีประมาณ ถึงเท่านี้คือ 240,000 โยชน์

3) ว่าโดยความหนาของน้ำรองแผ่นดิน สิ่งที่รองแผ่นดินนั้น คือ น้ำอันตั้งอยู่บนลม โดย ความหนามีประมาณ ถึงเท่านี้คือ 480,000 โยชน์

4) ว่าโดยขนาดความหนาของลมรองน้ำ ลมอัน (พัดดัน) ขึ้นฟ้า (โดยความหนา) มี ประมาณ 960,000 โยชน์นี้เป็นความตั้งอยู่พร้อมมูลแห่งโลก

5) ว่าโดยขนาดภูเขาสิเนรุและต้นไม้ประจำทวีป ในจักรวาลที่ตั้งอยู่พร้อมมูลอย่างนี้นั้น มี ภูเขาสิเนรุอันเป็นภูเขาสูงที่สุด หยั่ง (ลึก) ลงไปในมหาสมุทร 84,000 โยชน์สูงขึ้นไป (ในฟ้า) ก็ ประมาณเท่ากันนั้น ภูเขาใหญ่ทั้งหลาย คือภูเขาคุคันธร ภูเขาอิสินธร ภูเขากรวิกะ ภูเขาสุทัสสนะ ภูเขาเนมินธระ ภูเขาวินตกะ ภูเขาอัสดกัณณะ ตระการไปด้วยรัตนะหลากหลาย รวากับภูเขาทิพย์ หยั่ง (ลึก) ลงไป (ในมหาสมุทร) และสูงขึ้นไป (ในฟ้า) โดยประมาณกึ่งหนึ่งๆ แต่ประมาณแห่งภูเขา สิเนรุไปตามลำดับ ภูเขาใหญ่ทั้ง 7 นั้น (ตั้งอยู่) โดยรอบภูเขาสิเนรุ เป็นที่อยู่ของมหाराช เป็นที่ๆ เทวดาและยักษ์อาศัยอยู่

6) ว่าโดยขนาดภูเขาจักรวาล ภูเขาจักรวาลหยั่ง (ลึก) ลงไปในมหาสมุทร 82,000 โยชน์ สูงขึ้นไป (ในฟ้า) ก็เท่ากันนั้นภูเขาจักรวาลนี้ตั้งล้อมโลกธาตุทั้งสิ้นนั้นอยู่

7) ว่าโดยขนาดของภพและ ทวีป ในโลกธาตุนั้น มีดวงจันทร์(ขนาดวัดรอบ) ประมาณ 49 โยชน์ดวงอาทิตย์ประมาณ 50 โยชน์ ภูดาวตังส์ 10,000 โยชน์ ภูพอสุร มหานรกอเวจีและชมพูทวีปก็เท่ากันนั้น อมรโคยานทวีป 7,000 โยชน์บุพพิเทหทวีปก็เท่ากันนั้น อุตตรกรุทวีป 8,000 โยชน์หนึ่ง ในโลกธาตุนั้นทวีปใหญ่ทวีป หนึ่งๆ มีทวีปน้อยเป็นบริวาร ทวีปละ 500 สิ่งทั้งปวง (ที่กล่าวมานี้) นั้น (รวม) เป็นหนึ่งจักรวาล ชื่อ ว่า หนึ่งโลกธาตุ ในระหว่างแห่งโลกธาตุทั้งหลาย มีโลกันตริยนรก (แห่งละ 1) พระพุทธเจ้าทรงหยั่งรู้โอกาสโลกนี้อย่างแจ่มแจ้งด้วยพุทธญาณอันไม่มีที่สิ้นสุด

1.2 ลักษณะของเขাপระสุเมรุในพระพุทธศาสนา

ลักษณะของแนวคิดเขাপระสุเมรุในพระพุทธศาสนา พระพุทธโฆษาจารย์ให้รายละเอียดของจักรวาลในความหมายของโอกาสโลกสอดคล้องกับ ข้อความในอรรถกถาที่อธิบายเรื่อง

โลกธาตุหรือจักรวาล การอธิบายเช่นนี้ทำให้จักรวาลมีรายละเอียด เพิ่มมากขึ้นกว่าจักรวาลที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในพระสูตรทั้งหลาย ต่อไปนี้คือข้อความที่อธิบายขอบเขตพื้นที่ของ “หนึ่งจักรวาล” ในโอกาสโลกของพระพุทธโฆษาจารย์ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ในบทนี้ยังอธิบายไว้ถึงเขาพระสุเมรุไว้ว่าโดยขนาดภูเขาสิเนรุและต้นไม้ประจำทวีปในจักรวาลที่ตั้งอยู่พร้อมมูลอย่างนี้นั้น มี ภูเขาสิเนรุอันเป็นภูเขาสูงที่สุด หยั่ง (ลึก) ลงไปในมหาสมุทร 84,000 โยชน์สูงขึ้นไปในฟ้า) ก็ ประมาณเท่ากันนั้น ภูเขาใหญ่ทั้งหลาย คือภูเขาอัสคันธร ภูเขาอิสินธร ภูเขากรวีกะ ภูเขาสุทิสสนะ ภูเขาเนมินธระ ภูเขา วินตกะ ภูเขาอัสสกันณะตระการไปด้วยรัตนะหลากหลยราวกับภูเขาทิพย์ หยั่ง (ลึก) ลงไป (ในมหาสมุทร) และสูงขึ้นไป (ในฟ้า) โดยประมาณกึ่งหนึ่งๆ แต่ประมาณแห่งภูเขาสิเนรุไปตามลำดับ ภูเขาใหญ่ทั้ง 7 นั้น (ตั้งอยู่) โดยรอบภูเขาสิเนรุ เป็นที่อยู่ของมหाराช เป็นที่ๆ เทวดาและยักษ์อาศัยอยู่ ภูเขาหิมพานต์สูง 500 โยชน์ยาวและกว้าง 3,000 โยชน์(เท่ากัน) ประดับ ด้วยยอดถึง 84,000 ยอด ต้นชมพู(หว่า)ชื้อ นคะ วัดรอบลำต้นได้ 15 โยชน์ลำต้นสูง 50 โยชน์ และกิ่ง (แต่ละกิ่ง) ยาว 50 โยชน์แผ่ออกไปวัดได้ 100 โยชน์โดยรอบ และสูงขึ้นไปถึงเท่ากันนั้นด้วย อาณาภพของต้นชมพู(นี้) ทวีปนี้ถูกประกาศชื่อว่า ชมพูทวีปก็แลขนาดของต้นชมพูนี้ใด ขนาดนั้นนั่นแหละเป็นขนาดของต้นจิตรปาฐลี(แคฝอย) ของพวกอสูร ต้นสิมพลี (จั่ว) ของพวกครุฑ ต้นกัทัมพะ (กระทุ่ม) ในอมรโคยานทวีป ต้นกัปปะในอุตตรกุรวทวีปต้นสิรีระ (ชีก) ในบุพพวิเทหทวีป ต้นปาริฉัตต กะ ในดาวดึงส์เพราะเหตุนี้แล ท่านโบราณจารย์จึงกล่าวไว้ว่า (ต้นไม้ประจำภพและทวีปคือ) ต้น ปาฐลีต้นสิมพลีต้นชมพูต้นปาริฉัตตกะของพวกเทวดา ต้นกัทัมพะ ต้นกัปปะ และต้นที่ 7 คือ ต้นสิรีระ

2. คติความเชื่อเรื่องเขาพระสุเมรุในล้านนา

2.1 คติความเชื่อเขาพระสุเมรุในล้านนา

คัมภีร์ไตรภูมิล้านนา ฉบับของวัดเสนาหิน ตำบลหนองหอยอำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่ได้กล่าวไว้ว่า “จักรวาล มีเขาสิเนโร ตั้งอยู่กลาง ตั้งอยู่เหนือเขตรีกฤต 3 เหมือนก้อนเส้า และมีเขาบรรพบริกษณ์ 7 ชั้น เขาสิเนโร มีทวีปใหญ่ 4 ด้าน ล้อมกันเป็นบริวาร มีน้ำสมุทรในจักรวาล ปาหิมพาน มีนารกใหญ่ 8 หม้อมีนารกน้อย 4 ร้อย หม้อ เป็นบริวาร บนแผ่นดินมีกามวจรภูมิ ทั้ง 6 ชั้นแล มีรูปาวจรภูมิทั้ง 6 ชั้น และ อรูปาวจรภูมิมี 4 ชั้น ในระหว่างแห่งจักรวาลก็มีโลกันตรนรกแล รัศมีพระอาทิตย์ พระจันทร์ส่องไปไม่ถึง น้ำสมุทรในกันตรนรกที่นั่นมีความเย็นมากนัก คนที่กระทำบาปมาก กล่าวคำโกหกไม่ดีและกระทำให้ศาสนาพระพุทธเจ้าให้หม่นหมอง ไม่เคารพพระพุทธเจ้าไม่เคารพพระสงฆ์เมื่อตาย ได้ไปตกนรกที่นั่น เมื่อตายแล้วเกิดอีก ร้อยปี พันปี หมื่นปี ได้กล่าวถึงชมพูทวีปมีภูเขาและแม่น้ำต่าง ๆ มีต้นไม้ใหญ่” ซึ่งในคัมภีร์นี้ได้กล่าวถึงจักรวาล มีเขาสิเนโร ตั้งอยู่กลาง เป็นคติความเชื่อของชาวล้านนาสืบมาจนถึงปัจจุบัน จากหลัก

ฐานเขาสุเมรุหรือสิเนโรที่ตั้งอยู่วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน เขาพระสุเมรุจำลองนั้น ไม่ทราบประวัติความเป็นมา ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ขององค์พระธาตุหริภุญชัย เชื่อว่ามีมาแล้วตั้งแต่สมัยหริภุญชัย จากร่องรอยของฐานศิลาแลงเตี้ยๆ ที่จมฝังในพื้นที่คอนกรีต อย่างน้อยที่สุด ก็มีการกล่าวถึงในโคลงนิราศหริภุญชัย ความว่า “พระเมรุนายเนื้อครอบ เรียมทุกข์”

ภาพที่ 1 เขาพระสุเมรุจำลอง

วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

กล่าวคือ ไตรภูมิฉบับล้านนาทั้งหมดเป็นวรรณกรรมทางพุทธศาสนาที่แต่งขึ้นโดยพระเถระล้านนา เพื่อใช้ตอบคำถามเกี่ยวกับที่มาของมนุษย์ โลก ดินแดนที่สัตว์ทั้งหลายอาศัยอยู่ และแดนนิพพาน เป็นการตอบในลักษณะการอ้างอิงหลักฐานมาจากคัมภีร์ทางศาสนา โดยจักรวาลที่ปณีได้มีการรวบรวมไว้อย่างเป็นระบบชัดเจน เรื่องราวเกี่ยวกับจักรวาลเป็นการตอบสนองต่อความเชื่อในสิ่งที่ไม่ปรากฏในธรรมชาติทั่วไป เป็นสิ่งที่เกิดจากการหยั่งรู้และเป็นไปตามกฎแห่งกรรม ใช้ในการอบรมสั่งสอนคนให้มีความละอายและเกรงกลัวต่อบาป และเร่งทำความดีส่วนการถ่ายทอดผ่านงานศิลปกรรมทางพุทธศาสนา เปรียบเสมือนการถ่ายทอดรูปแบบให้ปรากฏเป็นการจำลองจักรวาลให้เห็นชัดเจน โดยการกำหนดศูนย์กลางของจักรวาลมีความหมายถึงพระพุทธเจ้า และยังสามารถสร้างในด้านคุณค่าทางด้านสังคม คือ คัมภีร์ไตรภูมิล้านนาได้สร้างคุณค่าที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรมให้เกิดขึ้นในสังคมล้านนา ซึ่งทำให้

เป็นรากฐานที่สำคัญที่ปลูกฝังความเชื่อเหล่านี้และเป็นการยึดมั่นในคำสอนและเป็นการผสมผสานแนวความคิดที่มีเดิมอยู่แล้วจึงทำให้เป็นอัตลักษณ์ของล้านนาโดยแท้จริง นอกจากนี้ถือว่าเป็นพื้นฐานแทรกคำสอนทางพระพุทธศาสนาสู่จิตใจคนสะท้อนอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้สร้างเป็นคัมภีร์ธรรม ให้เราเห็นอยู่ในทุกวัดทั้งในเรื่องความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องความเชื่อความรัก สวรรค์ เป็นการปลูกฝังทัศนคติต่อสังคม และมีกลวิธีในการนำเสนอในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้เห็นพ้องตรงกันแนวคิด คัมภีร์ไตรภูมิได้ประพันธ์เสนอมาในรูปวรรณกรรม ส่งเสริมให้อ่านอันเป็นที่ยอมรับความเชื่อของสังคมและยอมรับหลักของศาสนาเหล่านั้นและมีโน้ตชนร่วมต่อสังคม คือ

1) กฎเกณฑ์ต่อสังคม อันได้แก่ ศีลธรรม กรอบจารีตประเพณี และธรรมเนียมต่างๆ

2) มีความรับผิดชอบต่อสังคมในฐานะเป็นหน่วยหนึ่งของสังคมนั้น

3) มโนทัศน์เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม วรรณกรรมได้เสนอแนวคิดร่วมของการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมไปสู่สภาพของสังคมมนุษย์ที่ดีกว่าด้วยความเกรงกลัวต่อบาป

4) มีการเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่สภาพที่ดีขึ้น และไม่นำไปสู่สภาพชีวิตสังคมที่ไม่ดี หรือไม่มีการเปลี่ยนแปลงที่คนเพียงกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งพยายามผลักดันจะให้เป็นไปแต่ไม่ใช้มโนทัศน์ร่วมของสังคม

5) เป็นการสร้างมโนคติของปัจเจกบุคคลให้พยายามปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงพัฒนาตนเองเพื่ออยู่กับสังคมที่ดี ดังนั้น วรรณกรรมจึงเป็นมรดกความเชื่อเป็นหลักให้กับสังคม ซึ่งก็เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่แสดงเอกลักษณ์ล้านนา และเป็นเครื่องบ่งชี้ความเป็นอารยะของชาติพันธุ์

คัมภีร์ไตรภูมิล้านนามีบทบาทต่อสังคม 2 ประการคือ ทางนามธรรม คือด้านคติความเชื่อ มีธรรมคำสอนที่ขัดเกลาพฤติกรรมของคนในสังคม ทั้งในด้านรูปธรรม สังเกตจาก ถาวรวัตถุ ปุชนียวัตถุ ศิลปะประติมากรรม การก่อสร้างที่มีอยู่ในวัด วรรณกรรมไตรภูมินี้ นอกจากทำหน้าที่เป็นวรรณกรรมคำสอนแล้ว ก็ยังเป็นตัวส่งเสริมและกระตุ้นจิตสำนึกทางด้านศีลธรรม จริยธรรมในสังคม และมีบทบาทในการสร้างจิตสำนึกให้กับคนในสังคม ให้เล็งเห็นถึงคุณค่าที่มีอิทธิพลต่อความคิดความเชื่อนำไปสู่ประเพณีพิธีกรรมของชาวล้านนา คติความเชื่อประเภทต่างๆ เช่น เรื่องกฎแห่งกรรม เรื่องของการทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว อาณิสสการให้ทานรักษาศีล การภาวนาถือได้ว่าเป็นที่ยอมรับของสังคมล้านนาตราบเท่าทุกวันนี้ ดังนั้น จึงพอสรุปลักษณะคุณค่าและความสำคัญของคัมภีร์ไตรภูมิที่มีต่ออิทธิพลต่อล้านนา ดังนี้

1) เป็นคัมภีร์ที่อธิบายผลของการประกอบกุศลกรรมในการให้ทาน การรักษา

ศีล การภาวนา ความเชื่ออันสงสฺย ของการทำตามหลักของศาสนา ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนา

2) เป็นคัมภีร์ที่ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมคนในสังคมให้หันมาทำกรรมดี ตระหนักถึงความชั่ว ทำให้คนในสังคมมีจิตสำนึกต่อบุคคลที่กระทำความชั่วให้ผลในทางที่ดีไม่ว่าเป็นชาตินี้หรือว่าชาติหน้า เพื่อเป็นหนทางหนึ่งที่ได้ศึกษาธรรมที่สูงขึ้นไปจนบรรลุนิพพาน

3) เป็นคัมภีร์ที่ทำให้เกิดการผสมผสานแนวความคิด ความเชื่อที่มีอยู่เดิม กับความเชื่อในพุทธศาสนาเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืนจนแยกไม่ออกกว่าเรื่องใดเป็นความเชื่อเดิม เพราะแต่ละประเพณีพิธีกรรมก็ย่อมมีพุทธศาสนาเข้าไปมีส่วนร่วมในการดำเนินชีวิตชาวล้านนา

4) คัมภีร์ไตรภูมิทำให้เป็นแนวทางที่จะทำให้เกิดความเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนา

5) ทำให้เกิดรูปแบบใหม่เกิดขึ้นอย่างกลมกลืนกัน ระหว่างวัฒนธรรมประเพณีคติความเชื่อในทางคำสอนของพระพุทธศาสนากับคติความเชื่อเดิม

6) เป็นคัมภีร์ที่มีอานิสงส์เท่ากันเมื่อได้สร้าง จารหรือจ้างวานผู้อื่นสร้าง รวมถึงแนวคิดที่ก่อให้เกิดแรงบันดาลใจในการสร้างหรือจารคัมภีร์ เช่น คติความเชื่อ ค่านิยมที่ถือปฏิบัติ จนถึงประเพณีในการสร้างถวายวัดวาอารามต่างๆ และอิทธิพลทางหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาอันได้แก่ อิทธิพลทางด้านการศึกษา อิทธิพลทางคติความเชื่อ เช่น คติความเชื่อเรื่องการให้ทานและผลของการให้ทาน คติความเชื่อเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรม การสร้างพระพุทธรูป “อักษรตัวหนึ่ง หรือวรรณยุกต์อันหนึ่งเท่ากับพระพุทธรูปองค์หนึ่ง...ผู้ที่เขียนเองก็ได้ หรือให้ผู้อื่นเขียนก็ได้ หรือผู้ที่อุทิศทานการจารึกพระไตรปิฎก ในภายหน้าจะเป็นศิษย์พระศรีอริยเมตไตรยที่มีปัญญา...” (สัมภาษณ์: ดร.พัลลภ หารุคำจา) อานิสงค์การสร้างคัมภีร์ โดยจารเอง และให้คนอื่นจารคัมภีร์ว่า “ผู้เป็นบัณฑิตมีปัญญาตนสร้างเอง หรือให้ผู้อื่นสร้างคัมภีร์ อรรถกถา และฎีกา ย่อมถือว่าเป็นบุญ และมีอานิสงส์ไม่มีสิ้นสุด เท่ากับการสร้างพระเจดีย์ 84,000 องค์ เท่ากับการสร้างพระพุทธรูป 84,000 แห่ง” (สัมภาษณ์: ดร.นฤพันธ์ สมเจริญ)

พระเทพรัตนนายก กล่าวว่า “เขาพระสุเมรุจำลอง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ขององค์พระบรมธาตุหริภุญไชย หรืออยู่ตรงกันข้ามกับหอธรรม (หอไตร) ลักษณะของเขาพระสุเมรุพบว่าร่องรอยเดิมตั้งแต่สมัยหริภุญไชยเคยก่อด้วยศิลาแลง ก่อนที่จะเปลี่ยนวัสดุมาก่อด้วยปูนทาสีแดง มีฐานตอนล่างทรงกลมสามชั้น หมายถึง “ผาสามเส้า” หรือตรีภูฏ ถัดขึ้นไปเป็นชั้นของนาคซึ่งพันเกี่ยวรัดโดยรอบ หมายถึงเขาสัตตบริภัณฑ์ 7 ชั้นที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ ในไตรภูมิพระร่วง ได้กล่าวว่า เขาพระสุเมรุเป็นแกนกลางของจักรวาลและถูกล้อมรอบด้วยเขาสัตตบริภัณฑ์และทะเลสี่พันนคร ภูเขาแต่ละลูกจะอยู่ลดหลั่นกันลงมา โดยนับจากชั้นในสุดคือ ยุคันธร อิศันธร กรวิก สุทัสนะ เนมินธร วินันตะกะ และอัศกัณณะ และตอนบนสุดที่ทำด้วยทอง

จังกอบิดทองคำเปลวนั้น เป็นมณฑปยอด เปิดโงงสี่ด้าน เป็นตัวแทนของ “ปราสาทไพชยนต์” (สัมภาษณ์: พระเทพรัตนนายก)

พระครูวิบูลเจติยาทร, ผศ. กล่าวว่า “เขาสุเมรุในล้านนาได้สร้างคุณค่าที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อวัฒนธรรมการปกครองให้เกิดขึ้นในสังคมล้านนา ทำให้เป็นรากฐานที่สำคัญที่ปลูกฝังความเชื่อเหล่านี้ อีกทั้งยังเป็นการยึดมั่นในคำสอนและเป็นการผสมผสานแนวความคิดที่มีเดิมอยู่แล้วจึงทำให้เป็นอัตลักษณ์ของล้านนาโดยแท้จริง นอกจากนี้ถือว่าเป็นพื้นฐานแทรกคำสอนทางพระพุทธศาสนาสู่จิตใจคนสะท้อนอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมเป็นแรงบันดาลใจ การวางแผนผังวัดก็มักจะใช้คติความเชื่อเรื่องเขาพระสุเมรุ (สัมภาษณ์: พระครูวิบูลเจติยาทร)

พระครูภาวนาโสภิต, ผศ.ดร. กล่าวว่า “เขาสุเมรุในล้านนาได้สร้างคุณค่าที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อวัฒนธรรมการปกครองให้เกิดขึ้นในสังคมล้านนา ทำให้เป็นรากฐานที่สำคัญที่ปลูกฝังความเชื่อเหล่านี้ อีกทั้งยังเป็นการยึดมั่นในคำสอนและเป็นการผสมผสานแนวความคิดที่มีเดิมอยู่แล้วจึงทำให้เป็นอัตลักษณ์ของล้านนาโดยแท้จริง นอกจากนี้ถือว่าเป็นพื้นฐานแทรกคำสอนทางพระพุทธศาสนาสู่จิตใจคนสะท้อนอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมเป็นแรงบันดาลใจ เขาพระสุเมรุ คือ อันเป็นที่สถิตประทับของพระอินทร์” (สัมภาษณ์: พระครูภาวนาโสภิต)

2.2 คติความเชื่อภูเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของโลก

คัมภีร์ไตรภูมิล้านนาฉบับของวัดเสาหิน ตำบลหนองหอย อำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่ ได้กล่าวไว้ว่า “พญาสมุระสักระราชได้ออกไปตั้งเวียงอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำมีลูกสาวอยู่ 7 คน คนสุดท้ายเป็นหญิงรูปร่างสวยดุจดังทองคำชื่อว่านางมะตะกัจจาเย พระญาปล่อยพระธิดาลงแพพร้อมทั้งบริวาร มาถึงเมืองหนึ่งชื่อว่าเวียงตามะปะณียะ ได้อภิเษกกับบัณฑิตชาวสุทเวะ มีลูกหญิงลูกชายได้ 10 คน กุมมารองค์โต ชื่ออภัยราช ได้เป็นท้าวพญาเป็นใหญ่กว่าพญาในลังกา พญาเทวานังปิยะตีสสะ เป็นพระสหายกับพญาธรรมโศกมหาราชซึ่งอยู่ในชุมพูทวีป ได้ส่งข้าวนาวาสนาพระพุทธเจ้า ที่รุ่งเรืองในชุมพูทวีป บอกแก่พญาสหายที่อยู่ลังกาทวีปเพื่อเอาคุณแก้วตั้งสามให้ทานรักสาศีล 5 ศีล 8”

ในคัมภีร์ไตรภูมิล้านนาได้กล่าวถึงโลก ตามเนื้อหาที่ว่าพระพุทธเจ้า ที่รุ่งเรืองในชุมพูทวีป บอกแก่พญาสหายที่อยู่ลังกาทวีปเพื่อเอาคุณแก้วตั้งสามให้ทานรักสาศีล 5 ศีล 8 คำว่าโลกในคัมภีร์นี้เรียกว่าเป็นชุมพูทวีป เรียกลังกาทวีป ซึ่งเป็นที่อยู่ของมวลมนุษยโลกทั้งหลาย

พระครูสิริสุตาภิณธ์ กล่าวว่า “ในความเชื่อแบบพราหมณ์ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นสมมติเทพ ซึ่งสถิตบนเขาพระสุเมรุ อันล้อมรอบด้วยเขาสัตบริภัณฑ์ และเมื่อจุติลง

มายังมนุษยโลกเป็นสมมติเทพ เมื่อสวรรคตจึงตั้งพระบรมศพบนพระเมรุมาศ หรือพระเมรุ เพื่อเป็นการส่งพระศพ พระวิญญูญาณกลับสู่เขาสุเมรุดังเดิม ทั้งนี้การจัดพระราชพิธีถวายพระเพลิงสร้างพระเมรุมาศ เป็นราชประเพณีที่แฝงคติการเมืองไว้อย่างชัดเจน กล่าวคือ เป็นการถวายพระเกียรติยศที่พระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ถวายแด่พระมหากษัตริย์ที่เสด็จสวรรคตล่วงแล้ว ยังเป็นการประกาศความมั่นคงของบ้านเมือง ด้วยเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแผ่นดินใหม่ โดยแสดงพระบรมเดชานุภาพให้เห็นว่าจะทรงปกครองแผ่นดินให้ผาสุกร่มเย็น” (สัมภาษณ์: พระครูสิริสุตาทิมนต์)

ดร.พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์ กล่าวว่า “ความเชื่อภูเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของโลก เขาพระสุเมรุตั้งอยู่เหนือน้ำ 84,000 โยชน์ มีภูเขารอบรับ 3 ลูก โดยส่วนฐานคือ ตรีภูฏ (สามเส้า หรือสามยอด) มีภูเขาล้อมรอบ 7 ทิว เรียกว่าสัตบริภัณฑ์ คือ ยุคนธร กรวิก อสิณธร สุทัต เนมิ นธร วินันตกะและอัสกัณ มีเทวดาจตุรหาราชิก และบริวารสถิตอยู่ภายในจักรวาลมีภูเขาชื่อ หิมวา (หิมาลัย) ของจักรวาลทั้งหมด เป็นเทือกเขายาวติดกันเป็นพืด เรียกว่าเขาจักรวาล โดยแต่ละจักรวาลมีพระอาทิตย์ พระจันทร์ ดาวดั่งส์ ยังมีมหาทวีปทั้ง 4 คือ อุตฺตรกุทวีป ตั้งอยู่เหนือของภูเขาพระสุเมรุ, บพฺพิตฺตทวีป ตั้งอยู่ทางตะวันออกของภูเขาพระสุเมรุ, ขมพูทวีป ตั้งอยู่ตอนใต้ของภูเขาพระสุเมรุ คือโลกของเรา, อมรโคยานทวีป ตั้งอยู่ทางตะวันตกของภูเขาพระสุเมรุ (สัมภาษณ์: ดร.พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์)

2.3 คติความเชื่อภูเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของจักรวาล

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเหตุผลและปัญญา ปฏิเสธความมกมาย ดังนั้นจึงปฏิเสธการสร้างโลกของพระเจ้าในศาสนาอื่นด้วยเช่นกัน และไม่ถกเถียงเพื่อหาคำตอบเกี่ยวกับการเกิดดับของจักรวาลและโลกเพราะไม่ใช่เป้าหมายสำคัญของพระพุทธศาสนา และด้วยเหตุผลของเวลาที่มีอยู่อย่างจำกัด พระพุทธองค์จึงไม่ทรงอธิบายลักษณะของโลกและจักรวาลเพื่อโต้แย้งกับศาสนาอื่นมากนัก แต่ตรัสเพียงให้เห็นองค์ประกอบตามธาตุ 4 และเหตุปัจจัยบางประการที่เกี่ยวข้องกับขั้น 5 หลักไตรลักษณ์ หลักปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น อันเป็นสาระสำคัญในการปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์มากกว่า

คำว่า “จักรวาล” มาจากคำในภาษาบาลีว่า “จกกวาฬ” ซึ่งพระสิริมังคลาจารย์ได้อ้างโลกที่ปกสารปรกรณ์ว่า “ชื่อว่า จักรวาล อันหินจักรวาลแวดวงได้ดังงามไปด้วยเขาสินธุ เขาสัตบริภัณฑ์ ทวีปใหญ่ทั้งสี่ ทวีปน้อยสองพัน และมหาสมุทร” และอธิบายความหมายตามรูปวิเคราะห์ว่า “จักรวาล โดยอรรถวิเคราะห์ว่าไป คือ เป็นไปดุจล่อรถ ซึ่งหมายความว่า กลมเช่นกับล้อรถ ว่า ธาตุในอรรถว่า ไป อล ปัจจัย อาเทศ ล เป็น พ อนึ่ง ในโลกที่ปกสารปรกรณ์ได้กล่าวความนี้ไว้ว่า ‘เพราะจักรวาลกลมเรียบดุจล้อรถและมีอาการโค้งดุจหม้อ

ฉะนั้นจึงน่าจะเรียกว่า จักรวาล แต่ได้เรียกว่า จักรวาล (พระสิริมังคลาจารย์, 2548: 251)

ในพระไตรปิฎกนั้นถือว่าจักรวาลเป็นหน่วยย่อยของโลกธาตุ ซึ่งมีจำนวนมหาศาล แต่ที่ปรากฏเป็นตัวเลขนั้น กล่าวไว้หลายนัย เช่น 10,000 โลกธาตุ (10 สหัสโลกธาตุ หรือ 10 พันโลกธาตุ) ซึ่งโลกธาตุนั้น ยังจำแนกออกไปเป็นขนาดเล็ก มีประมาณ 1,000 จักรวาล ขนาดกลาง มีประมาณ 2,000 จักรวาล และขนาดใหญ่ มีประมาณ 3,000 จักรวาล (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย เล่ม 29 ข้อ 156: 426) หรืออาจจะมากกว่าหรือน้อยกว่าในบางเวลา เช่น 1 โลกธาตุ อาจจะมีประมาณ 10,000 จักรวาล (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย เล่ม 9 ข้อ 149: 47) ขึ้นอยู่กับช่วงการเกิดหรือดับของจักรวาลนั้น ๆ ดังปรากฏในอัครัญญสูตร แห่งทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค ว่า “ทั้งจักรวาลนี้แหละเป็นน้ำทั้งนั้น มีตมโนธการ ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ดวงดาวนักษัตรทั้งหลายยังไม่ปรากฏ กลางคืน กลางวันยังไม่ปรากฏ เดือนหนึ่ง ครึ่งเดือน ฤดู และปีก็ยังไม่ปรากฏ หลิงชายก็ยังไม่ปรากฏ สัตว์ทั้งหลายปรากฏชื่อแต่เพียงว่า ‘สัตว์’ เท่านั้น ครั้นเวลาล่วงเลยมาช้านาน เกิดง้วนดินลอยอยู่บนน้ำ ปรากฏแก่สัตว์เหล่านั้น ดุน้ำนมที่บุคคลเคี้ยวให้แห้งแล้วทำให้เย็นสนิทจับเป็นผาอยู่ข้างบน ง้วนดินนั้นสมบูรณ์ด้วยสี สมบูรณ์ด้วยกลิ่น สมบูรณ์ด้วยรส มีสีเหมือนเนยใสหรือเนยข้นอย่างดี และมีรสอร่อยเหมือนน้ำผึ้งมซึ่งปราศจากโทษ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 120: 89)

สูตรดังกล่าวแสดงให้เห็นได้ว่า ลักษณะของจักรวาลเกิดขึ้นอย่างไรและแสดงว่า สัตว์ในยุคเริ่มแรกอาจจะเป็นสัตว์กลุ่มเซลล์เดียว ยังไม่แยกแบ่งเป็นเพศชายหรือเพศหญิง ส่วนง้วนดินแสดงถึงการก่อตัวของวัตถุธาตุที่ปรากฏแข็งตัวจากน้ำหรือของเหลวเป็นก้อนขึ้น การสังเกตอวกาศของนักวิทยาศาสตร์ด้วยกล้องโทรทรรศน์ เช่น การส่งกล้องโทรทรรศน์อวกาศฮับเบิล (Hubble Space Telescope) ออกไปนอกโลกเพื่อสำรวจอวกาศในปี พ.ศ. 2533 ทำให้เห็นวิวัฒนาการดังกล่าวชัดเจนขึ้นว่า ความเกิดและดับของจักรวาลมีอยู่จริงเป็นเรื่องธรรมดา จักรวาลและสรรพสิ่งนั้นมีความยึดโยงเชื่อมต่อกัน ไม่ผิดไปจากคำกล่าวที่ว่า “เด็ดดอกหญ้า สะเทือนถึงดวงดาว” เพราะมีกฎแห่งความสัมพันธ์กันระหว่างจักรวาลและกฎธรรมชาติของพระโพธิสัตว์ 16 ประการ ที่ระบุการเกิดขึ้นของจักรวาลและการเกิดขึ้นของพระโพธิสัตว์ไว้ ดังปรากฏในมหาปทานสูตร แห่งทีฆนิกาย มหาวรรค มีความว่า “เวลาที่พระโพธิสัตว์จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตเสด็จลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา แสงสว่างเจิดจ้าหาประมาณมิได้ปรากฏขึ้นในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ล่วงเทวานุภาพของเหล่าเทพ แม้ในช่องว่างระหว่างโลกซึ่งไม่มีอะไรคั่น มีสภาพมืดมิดหรือที่ที่ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ซึ่งมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากส่องแสงไปไม่ถึง ก็มีแสงสว่างเจิดจ้าหาประมาณมิได้ปรากฏขึ้น ล่วงเทวานุภาพของเหล่าเทพ เพราะแสงสว่างนั้น เหล่าสัตว์ที่เกิด

ในที่นั้น ๆ จึงรู้จักกันและกันว่า ‘ยังมีสัตว์อื่นเกิดในที่นี้เหมือนกัน’ และ 10 สหัสโลกธาตุ (10 พัน = 10,000) นี้สันตะเทือนเลื่อนลั่น ทั้งแสงสว่างเจิดจ้าหาประมาณมิได้ก็ปรากฏขึ้นในโลก ล่วงเทวานุภาพของเหล่าเทพ ข้อนี้เป็นกฎธรรมดาในเรื่องนี้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 18: 11)

พระศรีธรรมโศภณ กล่าวว่า “ไตรภูมิกล่าวถึงภูมิ (แดน) ทั้ง 3 คือ กามภูมิ รูปภูมิ และอรุภูมิ ซึ่งมีเนื้อหาพรรณนาถึงที่อยู่ ที่ตั้ง และการเกิดของมนุษย์ สัตว์นรก เปรต อสุรกาย และเทวดา ที่ตั้งเหล่านี้มีเขาพระสุเมรุเป็นหลัก เขาพระสุเมรุตั้งอยู่ท่ามกลางจักรวาล มีทิวเขาและทะเลล้อม ทิวเขามีชื่อต่าง ๆ ดังนี้ 1. ยุคนธร 2. อสินธร 3. กรวิก 4. สุทัศน์ 5. เนมินธร 6. วินันต และ 7. อัศकरण ซึ่งเป็นเขารอบนอกสุด ทิวเขาเหล่านี้รวมเรียกว่าเขาสัตตบริภัณฑ์ ส่วนทะเลที่รายล้อมอยู่ 7 ชั้น เรียกว่า สัทันตร ถัดจากทิวเขาอัศकरणออกมาเป็นมหาสมุทรอยู่ทั่วทุกด้าน แล้วจะมีภูเขาเล็กกั้นทะเลนี้ไว้รอบเรียกว่า ขอบจักรวาล พ้นไปนอกนั้นเป็นนอกขอบจักรวาล” (สัมภาษณ์: พระศรีธรรมโศภณ)

พระครูสิริสุตานุยุต, รศ.ดร. กล่าวว่า “จักรวาลในล้านนา ทศนะหรือความคิดเห็นที่ชาวล้านนามีต่อบุคคลและสังคม แสดงออกมาในรูปของความรู้ด้านต่างๆ ความเชื่อ ศิลปะ ศิลธรรม กฎหมาย ประเพณีต่างๆ ตลอดจนการอบรมสั่งสอน เป็นการอธิบายตนเอง สิ่งแวดล้อมตามความเข้าใจ ความรู้ และความเชื่อของชาวล้านนาที่มีต่อสังคมระดับต่างๆ ในอดีตมักเป็นโลกทัศน์ที่ไม่ต่างกันนัก หลักฐานจากการถ่ายทอดผ่านพฤติกรรม ความคิด ความเชื่อ ที่เป็นทั้งรูปธรรมและนามธรรม มีพัฒนาการตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกสังคมล้านนา การถ่ายทอดคติความเชื่อเกี่ยวกับไตรภูมิจักรวาล หรือโลกทั้งสาม อันประกอบด้วยกามภูมิ รูปภูมิ และอรุภูมิ” (สัมภาษณ์: พระครูสิริสุตานุยุต)

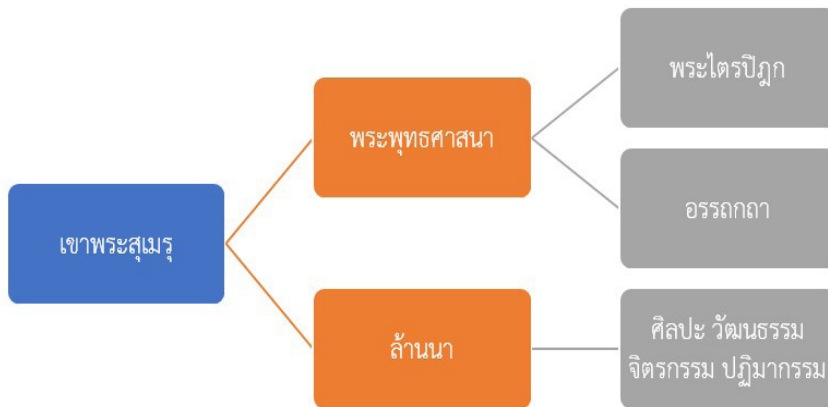
พระครูโสภิตปัญญาคม กล่าวว่า “จุดหมายสูงสุดของคติไตรภูมิจักรวาลที่ใช้ในการอธิบายให้เห็นถึงจักรวาล ชาติภพ ภพภูมิทั้งสามนอกจากการเวียนว่ายตายเกิดที่เป็นอยู่ในภพภูมิทั้งสามแล้ว ยังเน้นเป้าหมายสูงสุดของการเวียนว่ายตายเกิด คือ “นิพพาน” ความดับสนิทแห่งกองกิเลสและกองทุกข์ มีหนทางไปถึงได้ด้วยการทำความดีตามหลักธรรมคำสอนของศาสนา อันได้แก่การรู้ถึงอริยสัจ 4 ความจริงอันประเสริฐ และมรรค 8 สิ่งที่ควรประพฤติเพื่อความรู้แจ้งเห็นจริง สิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตจะส่งผลถึงสิ่งที่จะเกิดในอนาคตอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับ “กรรม” หรือการกระทำที่เป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกันส่งผลถึงการกำหนดพฤติกรรมของคนให้ประพฤติแต่กรรมดี เพื่อประโยชน์ในการอยู่ร่วมกันอย่างมีปกติสุขในปัจจุบัน และชีวิตในชาติภพต่อไปในอนาคต” (สัมภาษณ์: พระครูโสภิตปัญญาคม)

อภิปรายผล

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเขาพระสุเมรุในล้านนา สามารถนำมาอภิปรายผลได้ตามวัตถุประสงค์ ดังนี้ แนวคิดเรื่องเขาพระสุเมรุปรากฏในเรื่องของจักรวาล ซึ่งมีเนื้อหาทั้งในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและไตรภูมิพระร่วง สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุภาพร พลายเล็ก (2557) ได้ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องจักรวาลวิทยาในคัมภีร์ วิชาปุราณะและไตรภูมิพระร่วง” พบว่า ไตรภูมิพระร่วงเป็นวรรณกรรมสอนศาสนาที่มีเนื้อหาเรื่องจักรวาลซึ่งสืบรากเหง้าทางความคิดมาจากประเทศอินเดีย จักรวาลในไตรภูมิพระร่วงมีลักษณะทรงกระบอกโลกเป็นศูนย์กลางของจักรวาล มีเขาเมรุหรือเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลางของแผ่นดิน ล้อมรอบด้วยทวีปและมหาสมุทร มีแดน “ภารตะ” หรือ “ชมพูทวีป” เป็นศูนย์กลางในการสร้างกรรมที่คล้ายกัน จักรวาลและสรรพสิ่งดำเนินไปตามวัฏจักร ของธรรมชาติอันเกิดจากการกระทำของมนุษย์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูวิจิตรธรรมาทร (เรียน ติสฺสวโร) (2561) ได้ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องจักรวาลวิทยาในคัมภีร์วิชาปุราณะและไตรภูมิพระร่วง” พบว่า เขาพระสุเมรุเป็นที่อยู่ของเทวดา โดยเฉพาะในชั้นจาตุมหาราช จะมีเทวดาผู้เป็นใหญ่จำนวน 4 องค์ (จตุโลกบาลเทวดา) รักษาโลกประจำทิศทั้ง 4 คือ (1) ท้าวธตรฐ มีพวกคนธรรพ์เป็นบริวาร มีหน้าที่ดูแลและปกครองด้านทิศตะวันออกของเขาพระสุเมรุ (2) ท้าววิรูปักษ์ มีพวกกุมภัณฑ์เป็นบริวาร มีหน้าที่ดูแลและปกครองด้านทิศใต้ของเขาพระสุเมรุ (3) ท้าววิรูปักษ์ มีพวกนาคเป็นบริวาร มีหน้าที่ดูแลและปกครองด้านทิศตะวันตกของเขาพระสุเมรุ (4) ท้าวกุเวร หรือเวสสุวัณ มีพวกยักษ์เป็นบริวาร มีหน้าที่ดูแลและปกครองด้านทิศเหนือของเขาพระสุเมรุ

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิดเรื่องเขาพระสุเมรุในล้านนา พบว่า ความเชื่อและแนวคิดเกี่ยวกับเขาพระสุเมรุในล้านนาได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาทั้งพระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์ในยุคหลัง เช่น ไตรภูมิพระร่วง ความเชื่อเรื่องเขาพระสุเมรุได้มีอิทธิพลต่อชาวล้านนาทั้งในด้านวัฒนธรรม สถาปัตยกรรม จิตรกรรมและประเพณี ดังนี้

ภาพที่ 2 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

สรุป

เขาพระสุเมรุ ตามคติในศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพุทธ และศาสนาเชน คือภูเขาที่เป็นศูนย์กลางของโลกหรือจักรวาล เป็นที่อยู่ของสิ่งมีชีวิตในภพและภูมิต่าง ๆ ของสัตว์โลก เขาพระสุเมรุตั้งอยู่เหนือน้ำ 84,000 โยชน์ มีภูเขารองรับ 3 ลูก โดยส่วนฐานคือ ตรีกูฏ (สามเส้า หรือสามยอด) มีภูเขาล้อมรอบ 7 ทิว เรียกว่าสัตบริภัณฑ์ คือ ยุคนธร กรวิก อสินธร สุทัต เนมิ นธร วินันตกะและอัสกัณ มีเทวตาดุมหาราชิก และบริวารสถิตอยู่ภายในจักรวาลมีภูเขาชื่อ หิมวา (หิมาลัย) ของจักรวาลทั้งหมด เป็นเทือกเขายาวติดกันเป็นพืด เรียกว่าเขาจักรวาล โดยแต่ละจักรวาลมีพระอาทิตย์ พระจันทร์ ดาวดั่งส์ ยังมีมหาทวีปทั้ง 4 คือ 1. อุตระกูทวีป ตั้งอยู่เหนือของภูเขาพระสุเมรุ 2. บุปผเททวีป ตั้งอยู่ทางตะวันออกของภูเขาพระสุเมรุ 3. ชมพูทวีป ตั้งอยู่ตอนใต้เขาพระสุเมรุ คือโลกของเรา 4. อมรโคยานทวีป ตั้งอยู่ทางตะวันตกของภูเขาพระสุเมรุ ในมหาทวีปยังมีทวีปน้อย ๆ เป็นบริวารอีก 2000 ทวีป ในทิศทั้ง 4 ของจักรวาล มีมหาสมุทรทั้ง 4 อันมีน้ำเต็มเป็นนิจ ประกอบด้วย 1. ปิตสาคร ทางทิศเหนือ มีน้ำสีเหลือง 2. ผลึกสาคร ทางทิศตะวันตก มีน้ำใสสะอาด เหมือนแก้วผลึก 3. ชีรสาคร เกษียรสมุทร ทางทิศตะวันออก มีน้ำสีขาวยาว 4. นิลสาคร ทางทิศใต้ มีน้ำสีน้ำเงินอมม่วง บนยอดเขาพระสุเมรุ คือสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มีนครแห่งเทพที่ชื่อนครไตรตรึงษ์อยู่ มีพระอินทร์เทวราชเป็นผู้ปกครองทำหน้าที่เป็นเทวราชผู้อภิบาลโลก และพิทักษ์คุณธรรมให้แก่มนุษย์ ที่อยู่ของพระอินทร์เรียกว่าไพชยนต์มหาปราสาท ตรงกลางเป็นที่ประดิษฐานแท่นบัณฑุกัมพลอันเป็นทิพยอาสน์

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

แนวคิดเรื่องเขาพระสุเมรุมีอิทธิพลต่อชาวล้านนาทั้งในด้านความเชื่อ ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ก่อให้เกิดผลงานด้านศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และ จิตรกรรมเป็นจำนวนมาก อีกทั้งแนวคิดเรื่องเขาพระสุเมรุที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ยุคหลัง เช่น คัมภีร์ไตรภูมิพระร่วงยังได้แฝงคติธรรม ปลุกฝังให้คนละอายชั่ว กลัวบาป จึงสมควรที่จะมีการนำคัมภีร์เหล่านี้บรรจุเป็นคัมภีร์อ่านเสริมสำหรับประชาชนทั่วไป

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับศิลปกรรมที่เกิดจากแนวคิดเรื่องเขาพระสุเมรุแบบเจาะลึก เช่น การสร้างปราสาทงานศพของพระสงฆ์ในล้านนา การสร้างแท่นบูชาเทียนสัตตกัณฑ์ เป็นต้น เพื่อสะท้อนเห็นอิทธิพลของเขาพระสุเมรุได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

- ณรงค์กรณ์ รอดทรัพย์ ภูศิษฐ์ แสงกิจ และนิพัทธ์พงศ์ พุมมา .(2557). “คติไตรภูมิกับการสร้างพระเมรุและพระเมรุมาศ”. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี. 6 (2): 34.
- พระวิชัย อธิโก (ชัยเจริญวรรณ). (2560). “ความเชื่อเรื่องไตรภูมิของคนในสังคมล้านนา”. วารสาร มจร. พุทธปัญญาปริทรรศน์. 2 (3): 21-30.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2538). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสิริมงคลจารย์. (2548). จกกวาทิปปนิ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุภาพร พลายน้อย. (2557). “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องจักรวาลวิทยาในคัมภีร์วิษณุปุราณะ และไตรภูมิ พระร่วง”. คุษณินพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พระครูวิจิตรธรรมมาตร (เรียน ดิสสวัสดิ์). (2561). “การวิเคราะห์แนวคิดภพภูมิในพระไตรปิฎกที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วง”. คุษณินพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเทพรัตนนายก. (2565). เจ้าคณะจังหวัดลำพูน. สัมภาษณ์. 27 เมษายน.

- พระศรีธรรมโศภณ. (2565). รองเจ้าคณะจังหวัดลำพูน. สัมภาษณ์. 7 พฤษภาคม.
- พระครูวิบูลเจติยาทร. (2565). รองเจ้าคณะจังหวัดลำพูน. สัมภาษณ์. 7 พฤษภาคม.
- พระครูภาวนาโสภิต. (2565). วัดบ้านเหล่าตาเขียว. สัมภาษณ์. 7 พฤษภาคม.
- พระครูสิริสุตาภิณฺธ. (2565). เจ้าคณะอำเภอทุ่งหัวช้าง. สัมภาษณ์. 11 พฤษภาคม.
- พระครูสิริสุตานุกต. (2565). ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน. 11 พฤษภาคม.
- พระครูโสภิตปัญญาคม. (2565). เจ้าอาวาสวัดช้างรอง. สัมภาษณ์. 11 พฤษภาคม.
- พัลลภ หารุคำจา. (2565). อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน. สัมภาษณ์. 11 พฤษภาคม.
- นฤพันธ์ สมเจริญ. (2565). อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน. สัมภาษณ์. 12 พฤษภาคม.
- พิสิฏฐ์ โคตรสุโพธิ์. (2565). ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตเชียงใหม่. สัมภาษณ์. 27 เมษายน.

**พระพุทธบาท 4 รอย อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ :
อิทธิพลต่อพระพุทธศาสนาในล้านนา**
**Four footprints of the Buddha, Mae Rim District,
Chiang Mai Province: Influences on Buddhism in Lanna**

พระธงชัย บุญเป็ง

Phra Thongchai Boonpeng

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author, Email: Thongchai_Boonpeng@outlook.co.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ข้อ คือ 1. เพื่อศึกษาความเชื่อเกี่ยวรอยพระพุทธบาทในล้านนา และ 2. เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลของรอยพระพุทธบาท 4 รอยที่มีต่อชาวล้านนา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาเอกสารประกอบการสัมภาษณ์เชิงลึก ผลการวิจัยพบว่า ชาวล้านนามีความเชื่อเกี่ยวรอยพระพุทธบาทเพราะได้รับอิทธิพลมาจากประเทศศรีลังกา โดยมีความเชื่อโยงกับรอยพระพุทธบาทที่เขาสุมนากูฏ และมีความเชื่อว่ารอยพระพุทธศาสนาเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า ผู้ที่เคารพสักการะรอยพระพุทธบาทเสมือนได้สักการะพระพุทธเจ้าโดยตรง รอยพระพุทธบาทในล้านนามีทั้งหมด 136 แห่ง แต่ที่ได้รับความนิยมมากที่สุดคือรอยพระพุทธบาทที่วัดพระบาท 4 รอย อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นรอยพระพุทธบาทของพระพุทธเจ้าจำนวน 4 พระองค์ที่ประทับซ้อนกันจากรอยใหญ่ไปหารอยเล็ก ความเชื่อและความเคารพต่อพระพุทธบาท 4 รอยทำให้เกิดประเพณีสักการะรอยพระพุทธบาทในวันเพ็ญเดือน 6 ของทุกปี และก่อให้เกิดอิทธิพลต่อชุมชน จำแนกได้ 3 ประการ คือ อิทธิพลด้านประเพณี ด้านศิลปกรรม และด้านเศรษฐกิจ

คำสำคัญ : รอยพระพุทธบาท, อิทธิพล, ล้านนา

Abstract

This article is a research article with 2 objectives: 1. to study the beliefs about the footprints of the Lord Buddha in Lanna and 2. to analyze the influence of 4 footprints of the Lord Buddha on the Lanna people. This is a qualitative research by studying documents accompanying in-depth interviews. The research results found that:

Lanna people have beliefs about the footprints of the Lord Buddha because they were influenced by Sri Lanka. They believe in the footprints of the Lord Buddha at Khao Sumana Kut and believe that the footprints of Buddhism are symbols of the Lord Buddha. Those who pay homage to the footprints of the Lord Buddha are like paying homage to the Lord Buddha directly. There are 136 footprints of the Lord Buddha in Lanna, but the most popular one is the footprints of the Lord Buddha at Wat Phra Bat 4 Roi, Mae Rim District, Chiang Mai Province. It is a footprint of 4 Lord Buddhas, overlapping from the largest to the smallest. The belief and respect for the 4 footprints of the Lord Buddha led to the tradition of paying homage to the footprints of the Lord Buddha on the full moon day of the 6th month of every year and has an influence on the community, which can be classified into 3 aspects: traditional influence, artistic influence, and economic influence.

Keywords: Footprints of the Lord Buddha, influence, Lanna

บทนำ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงคติความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธรูปในศรีลังกา ไว้ว่า ชาวลังกานั้นเชื่อว่าพระพุทธรูปเจ้าได้เหยียบรอยพระบาทไว้ที่ศรีลังกาจำนวน 5 แห่ง คือ 1) เขาสุวรรณมาลิก 2) เขาสุวรรณบรรพต 3) เขาสุมนกูฏ 4) เมืองโยนกบุรี และ 5) หาดในลำน้ำนันทานที (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2511: 23) ประเด็นที่จะนำเสนอในบทที่ 3 นี้ สืบเนื่องมาจากสถานที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปแห่งที่ 4 คือเมืองโยนกบุรี นักวิชาการได้ข้อสรุปตรงกันว่า ดินแดนที่เป็นเมืองโยนกบุรีคือดินแดนที่ราบลุ่มแม่น้ำกก แม่น้ำลาว และแม่น้ำอิง เป็นสำคัญ จากนั้นสมัยพญามังรายสามารถผนวก

เอาแคว้นหรือภูไทยเข้าร่วมเป็นอาณาจักรโยนกด้วย กล่าวคือ ราวตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 18 พญาเม็งราย หรือ พ่อขุนเม็งราย ผู้สืบเชื้อสายมาจากผู้ครองนครเงินยางเชียงแสน ได้รวบรวมบ้านเล็กเมืองน้อยที่ปกครองเป็นอิสระอยู่กระจัดกระจาย ให้เป็นปึกแผ่นขึ้นมาใหม่ และสร้างเมืองเชียงรายเมื่อ พ.ศ.1805 ต่อมาพระองค์ทรงขยายดินแดน ยกทัพเข้ายึดเอาอาณาจักรหรือภูชัย จากพวกมอญ เชื้อสายของพระนางจามเทวีได้ใน พ.ศ.1835 แล้ว ตั้งอาณาจักรใหม่ขึ้น เรียกชื่อว่า อาณาจักรล้านนา ศิลาจารึกที่วัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่ ได้บันทึกไว้ว่า พ่อขุนเม็งรายแห่งแคว้นล้านนา พ่อขุนงำเมือง แห่งแคว้นพะเยา และพ่อขุนรามคำแหงแห่งแคว้นสุโขทัย ได้ร่วมกันวางแผนสร้างเมือง “นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่” เริ่มสร้างเมื่อวันที่ 12 เมษายน พ.ศ.1839 แล้วย้ายเมืองหลวงจากเชียงราย มาอยู่ที่เมืองนพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่ (นราธิป พัทธิน และ ชินศักดิ์ ตันติกุล, 2560: 245-272)

เมืองโยนกบุรีจึงหมายถึงดินแดนในจังหวัดพะเยา เชียงราย เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง ในปัจจุบันนั่นเอง อนึ่งคำว่า โยนก นั้นนักวิชาการให้ทรรศนะตรงกันว่าเป็นคำเดียวกับคำว่า ยวน ยาวนะ โยน ยน ยูน ขึ้นอยู่กับการออกเสียงของแต่ละพื้นที่ แต่รวมเรียกอาณาเขตล้านนาทั้งหมดว่า โยน เมื่อลง ก ปัจจัย ตามหลักภาษาบาลีเพื่อให้มีคำแปลว่า ผู้หรือชาว จึงสำเร็จรูปเป็น โยนก หมายถึงชาวโยนหรือชาวยวนนั่นเอง นั่นก็คือพื้นที่ที่ทับซ้อนที่เรียกว่าล้านนาในสมัยต่อมา ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงคำว่าโยนกจึงมีความเลื่อมล้ำและสรุปรวมในคำว่าล้านนาไปด้วย

อาณาจักรโยนกได้มีการสืบทอดพระพุทธศาสนาจากศรีลังกาเช่นเดียวกับสุโขทัย ทำให้คติความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธรูปในดินแดนนี้มีเหมือนกับกรุงสุโขทัย ดังจะเห็นว่ามีรอยพระพุทธรูปจำนวนมากอยู่ทั่วภูมิภาคนี้ เช่น รอยพระพุทธรูปวัดศรีโคมคำ จังหวัดพะเยา วัดพระพุทธรูปตากผ้า จังหวัดลำพูน พระพุทธรูปทวังตวง จังหวัดลำปาง วัดพระพุทธรูปผาเรือ จังหวัดเชียงราย เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธรูป 4 รอย ที่ประดิษฐานอยู่วัดพระพุทธรูป 4 รอย อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ ที่เชื่อกันว่าเป็นรอยพระพุทธรูปของเมืองโยนกบุรีตามที่ถูกกล่าวอ้างถึงในคัมภีร์มหาวงศ์ของศรีลังกา จึงเป็นที่สักการบูชาสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ทำให้เกิดประเพณีการบูชาและเป็นศูนย์รวมของชาวพุทธทั้งในจังหวัดเชียงใหม่และนอกพื้นที่

พระพุทธรูป 4 รอย ที่วัดพระพุทธรูป 4 รอย อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ มีความแตกต่างจากรอยพระพุทธรูปทั่วไป เพราะเป็นรอยพระพุทธรูปที่ทับซ้อนกันถึง 4 รอย และมีเรื่องราวที่ปรากฏในตำนานมูลศาสนา ตลอดทั้งมีธรรมเนียมการบูชาพระพุทธรูปที่มีเอกลักษณ์แตกต่างไปจากที่อื่นๆ จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจต่อการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความเชื่อเกี่ยวรอยพระพุทธรบาทในล้านนา
2. เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลของรอยพระพุทธรบาท 4 รอยที่มีต่อชาวล้านนา

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ดังนี้

- 1) ศึกษาข้อมูลเชิงเอกสาร (Documentary Research) จากพระไตรปิฎก อรรถกถา เอกสาร ตำรา ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องรอยพระพุทธรบาท
- 2) สัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) เกี่ยวประวัติความเป็นมาของวัดพระพุทธรบาท 4 รอย ตลอดจนอิทธิพลของพระพุทธรบาท 4 รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ที่มีต่อสังคมล้านนา กับผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key information) จำนวน 20 รูป/คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างเครื่องมือในการวิจัยโดยศึกษาจากเอกสารวิชาการ และจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรอยพระพุทธรบาท

ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ดังนี้

- 1) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) การเก็บข้อเอกสาร คือ การศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อุนฎีกา เอกสาร ตำรา ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยศึกษาเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวกับรอยพระพุทธรบาทที่ปรากฏในคัมภีร์เหล่านี้ พร้อมทั้งกิจกรรม ประเพณีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรบาท 4 รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่

- 2) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) การเก็บข้อมูลภาคสนามที่ทำการวิจัย อันเป็นข้อมูลหลักในการวิจัยครั้งนี้ เป็นข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) โดยทำการบันทึกด้วยเทปบันทึกเสียง

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดรูปแบบเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ข้อมูลที่ได้เกิดจากการรวบรวมเอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึก ดังนั้น การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการโดยจัดลำดับเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ จากนั้นจึงทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) แล้วนำเสนอในรูปแบบการพรรณนา

ผลการวิจัย

1. คติความเชื่อเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปในล้านนา

ชาวล้านนาับพระพุทธรูปศาสนามาผนวกกับความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับการบูชาผี จึงเกิดเป็นวัฒนธรรมผสมผสานระหว่างผีกับพุทธรูปอย่างลงตัว ในปัจจุบันอิทธิพลของพระพุทธรูปศาสนาปรากฏโดดเด่นมากยิ่งขึ้นกว่าการนับถือผี พระพุทธรูปศาสนาจึงเป็นศาสนาที่แทรกซึมไปในวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนล้านนา วิโรจน์ อินทนนท์ (2554: 16) กล่าวว่า เมื่อพระพุทธรูปศาสนาเข้ามาอยู่ในล้านนาแล้ว ก็เกิดการผสมผสานกับความคิดและความเชื่อดั้งเดิมของคนล้านนา เช่น ความคิดและความเชื่อเรื่องผี และไสยศาสตร์ เป็นต้น จนกลายเป็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธรูปศาสนาในล้านนา ความคิดและความเชื่อในพระพุทธรูปศาสนาของคนล้านนาประกอบด้วย 1) ความคิดและความเชื่อเรื่องบุญ-บาป 2) ความคิดและความเชื่อเรื่องการพลัดพราก และ 3) ความคิดและความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม

จากข้อมูลในจารึกล้านนาที่มีการจารึก ตั้งแต่พ.ศ. 1822-2478 จำนวน 186 หลัก ที่พบบริเวณใน 8 จังหวัดภาคเหนือ เน้นในเรื่องวิถีชีวิตด้านกิจกรรมทางศาสนาของสังคม อาณาจักรอันได้แก่ กษัตริย์ เจ้าเมือง และชาวบ้าน และสังคมพุทธจักรที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ การเป็นข้าวัดหรือข้าพระ (หมายถึงการถวายคนให้เป็นผู้ดูแลพระสงฆ์ รวมทั้งดูแลวัดและผลประโยชน์ของวัด เนื่องจากสมัยก่อนวัดในล้านนารุ่งเรืองมาก จึงต้องมีข้าวัดหรือข้าพระคอยดูแลและถือเป็นการทำบุญอย่างหนึ่ง) รวมถึงความเชื่อของชาวล้านนาที่ปรากฏในจารึก พบว่าชาวล้านนามีความเชื่อที่สามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ 1) ความเชื่อในคำสอนของศาสนาพุทธ ได้แก่ ความเชื่อในกฎแห่งกรรม เชื่อว่าพุทธศาสนายุคพระสมณโคดมจะสิ้นสุดเมื่อมีอายุ 5,000 ปี ชาวล้านนาจึงมุ่งทำบุญเพื่อต่ออายุพุทธศาสนา ในขณะเดียวกันก็เชื่อว่าจะมียุคพระศรีอาริยมุตไตรัย เชื่อและศรัทธาในเรื่องพระธาตุ เชื่อเรื่องเทวดาพุทธ เชื่อในเรื่องการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศล เป็นต้น 2) ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ความเชื่อในเรื่องเรือนยันต์ ความเชื่อเรื่องเสื้อบ้าน เสื้อเมืองและเสื้อวัด เป็นต้น และ 3) ความเชื่อในเรื่องโหราศาสตร์ ในเรื่องฤกษ์งามยามดี ดวงชะตาของโปสธ วิหารหรือวัดด้วย (ชนพร แต่งขาว, 2548: 175-194)

สำหรับความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธรูปนั้น ชาวล้านนาได้รับอิทธิพลความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธรูปจากลังกา คือเชื่อว่า รอยพระพุทธรูปที่ภูเขาสุมณภูฏานนั้นพระพุทธรูปเจ้าประทับรอยพระบาทไว้ แม้ในตำนานมูลศาสนาที่พระพุทธรูปกามและพระพุทธรูปญาณแต่งไว้ก็มีข้อความกล่าวถึงรอยพระพุทธรูปที่เขาสมณภูฏานว่า “ในภัททกัลป์อันนี้ พระพุทธรูปเจ้าทั้งหลายเกิดมา 5 พระองค์ แม้องค์ใดองค์หนึ่งก็ดี ก็ย่อมไปสงเคราะห์สัตว์โลกทั้งหลาย แล้วย่อมขึ้นไปเหยียบรอยดินไว้เหนือจอมเขาสุมณภูฏานทุกพระองค์แล” (พระศรีธรรมโศภณ, 2557: 287-288) อีกข้อความ

หนึ่งว่า “พระพุทธเจ้าก็กระทำกัฏฐาโมทนาแก่ท่านมณีอีกขึ้นาคราช แล้วตั้งขึ้นไปสำแดงรอยตีนไว้เหนือเขาสมณภูฏ ช้อนภายในแห่งรอยตีนพระพุทธเจ้า 3 ตน คือ พระกกุสนธ์ 1 พระโกนาคมะ 1 พระพุทธกัสสปเจ้า 1 หากเหยียบไว้แต่ก่อนนั้น” (พระศรีธรรมโศภณ, 2557: 287-288) จากข้อความดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นถึงความเชื่อว่ารอยพระพุทธรูปที่เขาสมณภูฏนั้นเป็นของจริง และยังให้แสดงให้เห็นถึงลักษณะการซ้อนกันของรอยพระพุทธรูปอีกด้วย

ความรู้เรื่องแห่งพุทธศาสนาในดินแดนล้านนาส่งทอดมายังรัชสมัยของพญาติโลกราช มีพระชาวลังกาชื่อ พระอุตตมปัญญา ได้ขึ้นมาประกาศลัทธิลังกาวงศ์ใหม่ ซึ่งเคร่งครัดกว่าเดิม อยู่ที่สำนักวัดป่ากวางเชิงดอยสุเทพ พญาติโลกราชทรงมีความเลื่อมใสในลัทธิลังกาวงศ์ใหม่เป็นอย่างมาก โดยพระองค์ทรงอุปถัมภ์ และเคยทรงเสด็จออกผนวชในคณะสงฆ์นี้เป็นเวลา 7 วัน จากนั้นโปรดให้ผูกพัทธสีมาวัดป่ากวางพญาติโลกราช ได้สดับเรื่องอานิสสการปลุกต้นมหาโพธิ์ จากพระอุตตมปัญญา แล้วทรงเลื่อมใส จึงโปรดให้สร้างวัดใหม่ขึ้นทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ประกอบทั้งพุทธศักราชจะบรรจบครบ 2000 จึงเป็นการบำเพ็ญกุศลฉลองยุค โดยให้สีห์อำมาตย์หมื่นด้ามพร้าคด เป็นแม่งาน เดินทางไปดูเจดีย์สถานในอินเดียและลังกา จำลองแบบวิหารพุทธคยาโลหปราสาท รัตนมาลีเจดีย์ มาสร้างขึ้นไว้ที่วัดแห่งใหม่ ให้ชื่อว่า มหาโพธาราม หรือ วัดเจ็ดยอด

จะเห็นได้ว่า ล้านนาได้รับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาจากลังกามาโดยตลอด ทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปในลังกามีอิทธิพลต่อชาวล้านนาเป็นอย่างมาก จนเกิดการประดิษฐ์รอยพระพุทธรูปสำหรับสักการะแทนพระพุทธเจ้าไว้เป็นจำนวนมาก โดยภาพรวมแล้วในประเทศไทยมีรอยพระพุทธรูปทั้งหมด 598 แห่ง โสภณ จาเลิศ (2559: 249-254) ได้สรุปรอยพระพุทธรูปในล้านนา ไว้ว่ามีทั้งหมด 136 แห่ง แสดงให้เห็นว่าชาวล้านนามีความเชื่อเกี่ยวกับการบูชารอยพระพุทธรูปเป็นอย่างยิ่ง ความเชื่อเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปของชาวล้านนานั้นแยกออกเป็น 2 ประเด็น คือ กลุ่มที่เชื่อว่ารอยพระพุทธรูปคือรอยพระบาทขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เสด็จมาประทับรอยพระบาทไว้ด้วยพระองค์เอง และมีทั้งรอยพระพุทธรูปที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธองค์ไว้สักการะกราบไหว้บูชา เสมือนได้กราบพระพุทธเจ้า อีกกลุ่มหนึ่งเชื่อว่า รอยพระพุทธรูปเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าไว้สักการะกราบไหว้บูชา

กลุ่มที่เชื่อว่ารอยพระพุทธรูป คือรอยพระบาทของพระพุทธเจ้าที่เสด็จประทับไว้ด้วยพระองค์เอง ในสมัยพุทธกาลนั้น เพราะเรื่องดังกล่าวมีบันทึกไว้ในคัมภีร์ไบบลานล้านนา และในพุทธตำนานพระเจ้าเลียบโลก ตลอดจนเอกสาร หนังสือ ตำราที่เชื่อถือได้ว่า พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปยังดินแดนต่างๆ โดยพุทธนิมิต และได้ประทับรอยพระพุทธรูปไว้ยังสถานที่ต่างๆ

และสังเกตว่ารอยที่ประทับนั้น เหมือนรอยเท้าคนจริงๆ เช่น ที่พระพุทธบาท 4 รอย อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ ส่วนเรื่องที่เห็นว่าทำไมจึงใหญ่กว่ารอยเท้าของคนธรรมดา และทำไมจึงเหยียบลงไปบนหินที่แข็งได้ ก็เพราะพระพุทธเจ้าไม่ใช่คนธรรมดา เป็นผู้มีบุญบารมี และอิทธิฤทธิ์มากกว่าคนธรรมดา และถ้าจะมองว่า มีคนมาสร้างไว้ คนสมัยโบราณจะมีเครื่องมือเครื่องมือที่สามารถแกะสลักหินขนาดใหญ่ที่มีความแข็งแรงมากให้เป็นรอยเท้าของมนุษย์อย่างนี้ได้ แนวคิดนี้สอดคล้องกับความเชื่อที่สืบทอดมาจากลังกา คือ ความเชื่อว่าพระพุทธเจ้าได้ประทับรอยพระบาทของพระองค์เองด้วยพระองค์เองไว้ในสถานที่ 5 แห่ง คือ ที่เขาสวรรณมาลิก เขาสุวรรณบรรพต เขาสุมนภูฏ ที่เมืองโยนกบุรี และที่หาดทรายลาน้ำนันทานที่ ตามแนวความเชื่อนี้ รอยพระพุทธบาทถือว่าเป็นบริโศกเจดีย์ คือสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าโดยตรง ส่วนกลุ่มที่เชื่อว่า รอยพระพุทธบาทคือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพราะ รอยพระพุทธบาทเกือบทุกที่จะมีขนาดใหญ่โตมากใหญ่กว่าเท้าของมนุษย์ คงเป็นไปได้ที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จมาเหยียบไว้ยังสถานที่ต่างๆ ในแต่ละประเทศ รอยพระพุทธบาทจึงน่าจะเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ไว้กราบไหว้บูชา ให้รู้สึกเสมือนว่าได้กราบไหว้พระพุทธเจ้า และได้ใกล้ชิดพระพุทธเจ้า (โสภณ จาเลิศ, 2559: 189-190) แนวความเชื่อนี้ถือว่า รอยพระพุทธบาทเป็นอุเทสิกเจดีย์เพราะเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นภายหลังเพื่อให้ชาวพุทธสักการบูชา เป็นเพียงสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าเท่านั้นเอง

ชาวล้านนามีความเชื่อเกี่ยวกับอานิสงส์ของการบูชารอยพระพุทธบาท คือ มีความเชื่อเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มหนึ่งเชื่อว่าผู้ที่บูชารอยพระพุทธบาท เมื่อตายแล้วจะไม่ตกไปสู่อบายภูมิ อีกกลุ่มหนึ่งเชื่อว่า การที่จะตกไปสู่อบายภูมิหลังจากที่ตายแล้วไม่เกี่ยวกับการบูชารอยพระพุทธบาท ขึ้นอยู่กับกรรมหรือการกระทำของแต่ละบุคคล คนที่ทำชั่ว ผิดศีลธรรมอยู่เสมอ เช่น ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ของผู้อื่น ประพฤติผิดในกาม โกหกหลอกลวงทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ต้มสุรามาเมา หมกมุ่นอยู่กับอบายมุข ถึงแม้จะมากกราบรอยพระพุทธบาท เมื่อตายแล้วก็มีโอกาสตกไปสู่อบายภูมิ เพราะทำบาปไว้มาก โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่จิตดับหากจิตพัวพันอยู่กับเรื่องที่เศร้าหมอง เรื่องที่เป็นอกุศล ก็มีโอกาสดังกล่าวไปสู่ออบายภูมิ หากจิตดับในช่วงเวลาที่จิตใจผ่องใส พัวพันอยู่กับเรื่องที่เป็นบุญเป็นกุศล ก็ไม่มีโอกาสดังกล่าวไปสู่ออบายภูมิ ผู้ที่กราบไหว้บูชารอยพระพุทธบาทอยู่เสมอ แสดงว่าเป็นผู้ที่มีจิตใจเป็นบุญเป็นกุศล รักษาศีล ทำทาน ภาวนา จิตจึงพัวพันอยู่กับเรื่องที่เป็นบุญเป็นกุศล เมื่อจะตายจิตจึงพัวพันอยู่กับเรื่องที่เป็นบุญเป็นกุศล เมื่อจิตดับขณะที่จิตผ่องใส จึงไม่ตกไปสู่อบายภูมิ

คัมภีร์พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงอานิสงส์ของการบูชารอยพระพุทธบาทไว้ในขุททกนิกาย อปทาน ปทสัณญูเถราปทาน ความว่า พระปทสัณญูเถระได้เล่า

ถึงอดีตของท่านเองว่า ครั้งสมัยพระติสสะพุทธเจ้า ผู้เป็นเผ่าพันธุ์แห่งพระอาทิตย์ (พระอาทิตย์ในที่นี้หมายถึงสัญลักษณ์ของปัญญา หรือเป็นตัวแทนของความสว่างทางปัญญา) พระองค์ทรงเหยียบรอยพระบาทไว้ เมื่อท่านเห็นรอยพระพุทธรูปแล้ว จิตเกิดโสมนัส ยินดี บังเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธรูป เมื่อท่านระลึกถึงความรู้สึกในตอนที่เกิดความเลื่อมใสในพระติสสะพุทธเจ้า ส่งผลให้หลังจากสิ้นบุญก็ไม่เคยตกอบายภูมิอีกเลย จนกระทั่งถึงกาลที่ 7 เกิดเป็นพระมหาจักรพรรดิราชมีนามว่า “สุเมธ” สมบูรณ์ด้วยแก้ว 7 ประการ ได้แก่ ดวงแก้ว จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว นางแก้ว ขุนพลแก้ว และขุนคลังแก้ว หลังจากนั้นจึงมาเกิดในสมัยพระสมณโคตมพุทธเจ้าเป็นปทัสญญะแล้วบรรลุเป็นพระอรหันต์ในที่สุด (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 32 ข้อ 5-8: 216)

ส่วนการนำน้ำสักการะรอยพระพุทธรูปนั้น น่าจะมีคติมาจากกรณีของพระปทุพูชกเถระ ที่ในอดีตชาติของท่านได้เกิดเป็นกษัตริย์ที่อุทธรินพนาถ ได้เห็นพระพุทธรูปพระนามว่าวิปัสสี จึงได้นำน้ำแก่นจันทร์และกฤษณารดลงที่พระบาทของพระพุทธรูป เพราะการบูชาพระบาทนั้นทำให้ไม่ได้ไปเกิดในทุคติอีกเลยและได้บรรลุธรรมในชาติปัจจุบัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 32 ข้อ 27-29: 457) หรือกรณีของพระโสวัณณโกตริกเถระที่ถวายน้ำล้างพระบาทแด่พระพุทธรูปพระนามว่าปทุมุตตระ กุศลกรรมนี้ส่งผลให้ท่านได้ไปเกิดในเทวโลกถึง 15 กัป และได้เกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิอีก 33 ชาติ เวลาเดินไปไหนจะมีคนถือธงชัยทองคำนำหน้าเสมอและได้บรรลุพระอรหันต์ในสมัยพระพุทธรูปพระนามว่าโคตม (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 33 ข้อ 157-168: 55-56)

จะเห็นได้ว่า อานิสงส์ของการบูชารอยพระพุทธรูปนั้นส่งผลให้ทั้ง 1) มนุษย์สมบัติ คือการเกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิที่สมบูรณ์ด้วยรัตนทั้ง 7 ประการ 2) สวรรค์สมบัติ เสด็จทิพยผลอันวิเศษอยู่บนสวรรค์ และ 3) นิพพานสมบัติ สามารถเข้าถึงวิโมกขธรรมและอภิญญา ตลอดทั้งนิพพานได้ในที่สุดแห่งสงสาร แต่พิจารณาแล้วพบว่า การระลึกถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าผ่านการเพ่งมองรอยพระพุทธรูป มีผลานิสงส์มากกว่าการบูชารอยพระพุทธรูป การระลึกถึงพระพุทธรูปเป็นกรรมฐานอย่างหนึ่ง ได้แก่ “พุทธานุสติ” คือการรำลึกถึงพุทธานุภาพเป็นอารมณ์ จัดเป็นปฏิบัติบูชา ทำให้จิตสงบเป็นกุศล แต่ยังมีมียึดติดในพระพุทธรูป จึงส่งผลให้เวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารอยู่ แต่กุศลก็ส่งอานิสงส์ให้มาสิ้นสุดในสมัยของพระสมณโคตมพุทธเจ้าด้วยเหตุนี้ชาวพุทธในล้านนาจึงได้มีความเชื่อเกี่ยวกับการบูชารอยพระพุทธรูปอย่างมั่นคงมาเป็นเวลาอย่างยาวนาน

2. อิทธิพลของพระพุทธรูป 4 รอยที่มีต่อชาวล้านนา

กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงรับรองไว้ว่า “พระพุทธรูป 4 รอยแห่งนี้เป็นรอยพระพุทธรูปที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย” (รุ่งชัย วิริยะบัณฑิตกุล, ม.ป.ป.: 40) ข้อความนี้แม้จะขัดแย้งกับการค้นพบของนันทนา ชุตินวงศ์ที่ระบุว่า รอยพระพุทธรูปที่เก่าแก่ที่สุดมีอายุตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 11-13 ในศิลปะทวารวดี คือ รอยพระพุทธรูปคู่พบที่โบราณสถานสระมรกต อำเภอโคกปีบ จังหวัดปราจีนบุรี (นันทนา ชุตินวงศ์, 2533: 36) แต่พระพุทธรูป 4 รอยก็ยังได้รับความเคารพเลื่อมใสและมีการเชื่อว่าเป็นรอยพระพุทธรูปที่เก่าแก่ที่สุดทางตำนานมาจนถึงปัจจุบัน ประวัติพระพุทธรูป 4 รอยที่มีหลายทัศนะ ทั้งจากการเล่าของบุคคลและจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา สรุปได้ดังนี้

ตำนานพระบาทรั้งรั้ง

ย้อนหลังไป 94 กัป สมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่า พระวิปัสสี พระองค์ได้เสด็จอุบัติขึ้นมาในโลก ในครั้งนั้นพระสาวกองค์หนึ่งของพระวิปัสสีพุทธเจ้า มีฐานะเป็นพระสังฆนายก แต่พระสังฆนายกองค์นั้นก็กลับแสวงหาปัจจัยทั้งสี่มากเกินสมควร ทำยที่สุดเมื่อพระสังฆนายกองค์นั้นได้มรณภาพลงไปแล้ว ก็ได้ตกนรก จมลงไปในหมกหม้ออยู่ในอบายภูมิ ด้วยผลกรรมที่ได้เบียดเบียนพระสงฆ์ทั้งหลาย เมื่อขอใช้กรรมในนรกแล้ว อดีตพระสังฆนายกองค์นั้น ก็ได้เกิดมาเป็นเปรต มีนามว่า “มหาศิลาหลงใหญ่” (เปรตหิน) พุดจาจาใดๆ ไม่ได้ด้วยสรีระกลายเป็นหิน กาลเวลาได้ล่วงเลยมาถึง 92 กัป พระพุทธเจ้ากุกสันธะได้เสด็จอุบัติเป็นเป็นพระพุทธเจ้า ได้เสด็จมาโปรดมหาศิลาเปรต แล้วจึงทรงประทับรอยพระบาทไว้เหนือก้อนหินมหาศิลาเปรตนั้นเป็นรอยแรกล่วงมาถึงสมัยของพระพุทธเจ้าโกนาคมนะ พระองค์ได้เสด็จมาที่มหาศิลาเปรตและได้ตรัสสอนมหาศิลาเปรต ให้ภาวนา บริกรรมคาถาว่า “สัลละหุกะวุตติ” ไปตลอด จะได้หลุดพ้นจากความ เป็นเปรตในกายภาคหน้า จากนั้นพระพุทธเจ้าโกนาคมนะ ก็ได้ทรงประทับรอยพระบาทซ้อนไว้ ในรอยพระบาทของพระพุทธเจ้ากุกสันธะเป็นรอยที่ 2 (ซึ่งมีขนาดเล็กกว่ารอยที่ 1) ถึงสมัยของพระพุทธเจ้ากัสสปะ พระองค์ได้เสด็จมาโปรดมหาศิลาเปรตด้วยเหตุผล 2 ประการ คือ เพื่อทรงชี้แนวทางตรงไปสู่พระนิพพานและเพื่อให้มหาศิลาเปรตนั้นพ้นจากปิตติวิสัย (ภูมิแห่งเปรต) พระพุทธเจ้ากัสสปะจึงเสด็จมาโปรดที่มหาศิลาเปรต เป็นพระองค์ที่ 3 และได้ทรงมีพระพุทธานุญาตให้มหาศิลาเปรตนั้น ภาวนาบริกรรมคาถาว่า “อัปปะคัพโภ อัปปะคัพโภ” ด้วย ทรงมีพระมหากรุณาให้พ้นจากความเป็นหิน แล้วจึงได้ทรงประทับรอยพระบาทซ้อนไว้ในรอยพระบาทของพระพุทธเจ้าทั้ง 2 พระองค์ ปรากฏเป็นรอยที่ 3 ขึ้นมา (ซึ่งมีขนาดเล็กกว่ารอยพระพุทธรูปทั้ง 2 รอย) มาถึงพุทธสมัยพระพุทธเจ้าโคตมะ ได้แฉะเสวยภัตตาหารเข้าอยู่บนเขาเวภารบรรพตนี้ ทรงเล็งดูรอยพระพุทธรูปแห่งพระพุทธเจ้าทั้ง 3 พระองค์ ก็ทรงแย้มสรวล พระ

มหาสารีบุตรจึงกราบทูลถามว่า พระองค์ทรงแย้มสรวลด้วยเหตุอะไร พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า
ฐานะนี้ พระพุทธเจ้าที่ล่วงไปแล้วทั้งสามพระองค์ได้ทรงประดิษฐานรอยพระบาทไว้ แม้พระ
ศรีอริยเมตไตรยอันจะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ก็จักทรงเหยียบรอยพระพุทธรอย
ครอรอยพระบาททั้ง 4 รอย

ส่วนคัมภีร์ไบเบิล วิดสูงเม่น กล่าวว่า เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว เทวดา
ทั้งหลายก็นำเอาพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้ามาประดิษฐานบรรจุไว้ที่พระพุทธรอย 4
รอย และเมื่อพระองค์ปรินิพพานล่วงแล้ว 2,000 ปี พระอรหันต์และเทวดาประสงค์จะธำรงพุทธ
ศาสนาให้ถึงห้าพันปี ในกาลนั้นเทวดาทั้งหลายประสงค์อยากยกรอยพระบาทปรากฏ จึงเนรมิต
เป็นรู้ง (เหยี่ยว) ตัวใหญ่ มาเอาลูกไก่ของชาวบ้าน เมื่อจับไก่ได้ก็บินกลับจอมดอยพระบาท
พรานป่าที่อยู่ในหมู่บ้านนั้นเห็นจึงโกรธแค้นร้ง (เหยี่ยว) ตัวนั้น จึงตามล่าหมายจะฆ่าร้งให้ตาย
ร้งตัวนั้นยังคงบินมาจับลูกไก่ของชาวบ้านเรื่อยๆ ติดต่อกันหลายวัน พรานได้สังเกตเห็นร้งบิน
กลับจอมดอย พรานป่าจึงขึ้นไปตามร้งตัวนั้นถึงยอดดอย แต่ปรากฏไม่เจอร้ง กลับได้เจอรอย
พระพุทธรอยอันประเสริฐ จึงทำการสักการบูชาและกลับมาบอกแก่ชาวบ้านให้ได้ทราบโดย
ทั่วกัน จากนั้นผู้คนก็พากันขึ้นไปพาดธำรงสักการกราบไหว้บูชากันเป็นจำนวนมาก ลำดับแต่
นั้นมา รอยพระบาทนั้นปรากฏจึงชื่อว่า พระบาทร้งร้ง (ร้งเหยี่ยว) ซึ่งก็คือพระพุทธรอย 4 รอย
ในปัจจุบัน

ตำนานพระพุทธเจ้าเลียบโลก

เอกสารไบเบิลเรื่องตำนานพระเจ้าเลียบโลก ฉบับวัดกุคำ ซึ่งจารขึ้นเมื่อปี 2459 มี
จำนวน 12 ผูก จำนวนหน้าลาน 470 หน้า ผูกที่ 1 ถึงผูกที่ 11 เป็นเนื้อหาของเรื่องพุทธตำนาน
หรือตำนานพระธาตุพระบาท (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ม.ป.ป.:
3) เฉพาะที่เกี่ยวกับพระพุทธรอย 4 รอยปรากฏอยู่ในผูกที่ 1 มีเนื้อความโดยสรุปดังนี้ (เกษมณี
หมั่นทำการ และ มณฑิณีชีษฐ์ อมราอุไร, 2550: 17-21)

ครั้งเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จเมืองวิเทหะ และทรงอธิษฐานพระสรีระ (เขี้ยวผาง) และ
บาตรเพื่อจะนำมาประดิษฐาน ณ ที่นี้ เมื่อพระพุทธองค์ปรินิพพานไปแล้ว จากนั้นสมเด็จพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้า (องค์ปัจจุบัน) เสด็จไปถึงเมืองวิเทหะ ในกาลครั้งนั้น พระยาวิเทหะ (ฮ่อ) ไม่
ทรงทราบอริยาศัยของพระพุทธเจ้า พอได้สดับข่าวว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดเช่นนั้นก็ทรง
โสมนัสเป็นอันมาก จึงทรงให้รับแต่งโภชนาหารใส่ในถาดทองคำบรรทุกบนหัวช้างแห่งพระองค์
แล้วไปต้อนรับสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “พระยาวิเทหะประกอบ
ไปด้วยราชมานะ เอาช้างของบรรทุกหัวช้างมาถวายแก่เราเช่นนี้ เป็นการหมิ่นประมาทโดย
แท้ ต่อแต่ไปภายหน้า ในเมืองนี้จะไม่มีช้าง” นับแต่นั้นเป็นมาในเมืองวิเทหะก็ไม่มีช้างจริงๆ

พระพุทธเจ้าได้ทรงพักประทับแรมที่นั่นคืนหนึ่ง พอรุ่งเช้าก็ทรงนำชำระพระวรกาย แล้วก็เสด็จออกบิณฑบาตมาเสวยตามพุทธประเพณี แล้วได้รับสั่งกับพระสารีบุตรว่า “หลังจากตถาคตนิพพานไปแล้ว ธาตุขี้เยี่ยวฝางและบาตรของตถาคตจะมาประดิษฐาน ณ ที่นี้ จักปรากฏเป็นที่ตั้งแห่งพระแก้วเจ้าทั้งสามประการ”

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ดังนี้แล้ว ก็เสด็จไปสู่เมืองโกสัมพี เสด็จออกบิณฑบาตจนกระทั่งไปถึงแม่น้ำคง (सारวิน) ทรงสงรงน้ำชำระพระวรกายบนหินก้อนหนึ่งที่หัวท่าข้าวตอก เพราะเหตุว่าท่าน้ำที่นั่นมีฟองน้ำแตกขึ้นเปื่องบนเหมือนดังคนกำลังไปรยข้าวตอก เลยชื่อว่า “ท่าข้าวตอก” ในเวลานั้นมีพญานาคตนหนึ่งเข้ามาอภิวาทพระพุทธเจ้า และทูลขอรอยพระพุทธบาทจากพระพุทธเจ้า พระองค์องค์ก็ทรงประทานรอยพระบาทไว้เหนือหินก้อนหนึ่ง พญานาคได้กราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่าพระองค์จะเสด็จไปเสวยพระกระยาหารที่ไหน พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า จักไปฉันข้าวที่ภูเขาเวภารบรรพต อันมีอยู่ใกล้แม่น้ำพยชนที คือแม่น้ำคง ซึ่งเป็นดินแดนเมืองโกสัมพี กับเมืองหริภุญชัยนครและเมืองแพรหลวงประสมกัน เมืองแพรหลวงนี้อยู่ใกล้ภูเขาชิลมกุฏ ส่วนว่าภูเขาเวภารบรรพตนั้นมีแผ่นหินอันราบเรียบเสมอตีนึก พระพุทธเจ้าก็ทรงประทับเสวยพระกระยาหาร พร้อมด้วยพระอรหันต์ 500 องค์ เมื่อพระพุทธเจ้าเสวยพระกระยาหารเสร็จแล้ว พญานาคก็ไปนำเอาน้ำมาจากแม่น้ำคง (सारวิน) มาอุปัฏฐากพระพุทธเจ้า และพระอรหันต์ทั้ง 500 องค์ พระพุทธเจ้าทรงบ้วนพระโอษฐ์แล้วทรงผินพระพักตร์ไปทางทิศใต้ ทรงบ้วนน้ำตกลงไปในทางทิศใต้นั้น

พระสารีบุตรเห็นเช่นนั้นจึงกราบทูลถามว่า การที่พระองค์ทรงบ้วนน้ำชำระพระโอษฐ์ให้ตกไปทางทิศเหนือจะไม่ดีกว่าหรือ เหตุใดจึงทรงบ้วนไปทางทิศใต้ พระพุทธเจ้าตรัสตอบพระสารีบุตรว่า น้ำบ้วนปากของตถาคตจักเป็นที่พึงแก่มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายที่พากันมาสักการะรอยพระบาทที่นี้ เขาทั้งหลายจักได้มาดื่มน้ำบ้วนปากนี้ หากเขาเอามาอาบก็ดี เอาสาระผมก็ดี พยาธิทั้งมวลก็ย่อมจะระงับกลับหายไป แม้นเขาปรารถนาว่าอย่าให้ฝนหลุด อย่าให้หูหนวก อย่าให้ตามืดบอด อย่าให้ผมหงอก ก็จะสมความปรารถนาทุกประการ

ในกาลนั้นพญานาคกับไอศวรก็กางผ้าเพดานกันร่มให้พระพุทธเจ้าและเทวดาทั้งหลายที่พากันมาสักการบูชากันเป็นจำนวนมาก พระพุทธเจ้าทอดพระเนตรรอยพระบาทแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย 3 พระองค์ที่ล่วงมาแล้ว คือ พระพุทธเจ้ากุกสันธะ พระพุทธเจ้าโกนาคมนะ และพระพุทธเจ้ากัสสปะ อันปรากฏอยู่เหนือแผ่นหินนั้น ก็ทรงแย้มพระสรวล พระสารีบุตรเห็นเช่นนั้นจึงทูลถามว่า ทรงแย้มพระสรวลด้วยเหตุใด พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า สถานที่ตรงนี้แม้พระพุทธเจ้าที่ล่วงไปแล้วทั้ง 3 พระองค์ก็ทรงประดิษฐานรอยพระบาทไว้ แม้พระศรีอริยเมตไตรยจะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในภายภาคหน้า ก็จักทรงเหยียบรอยพระบาททั้ง 4

รายนี้นี้ให้กลายเป็นรอยเดียว

เมื่อตรัสเช่นนั้นแล้ว พระพุทธเจ้าก็ทรงเสด็จลุกขึ้นไปทรงเหยียบรอยพระบาทไว้เรียงกัน คือ ให้ปลายนิ้วพระบาทตั้งอยู่เสมอกัน ส่วนสันพระบาทนั้นหยุดหนอยกันตามลำดับ แล้วพระองค์ก็ทรงอธิษฐานว่า “เมื่อตถาคตนิพพานไปแล้ว ให้เทวดาทั้งหลายนำเอาพระธาตุแห่งเรา มาประดิษฐาน ณ ที่นี้ เพื่อมิให้เป็นของสาธารณ (ต่ำ) ในเมื่อเรานิพพานไปแล้ว 2,000 พระวัสสา พระบาทนี้จักปรากฏแก่มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย เขาก็จักพากันมาสักการบูชาเป็นอันมากแล” เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสเช่นนั้นแล้ว ก็เสด็จกลับคืนสู่วิหารเชตวัน อันมีในเมืองสาวัตถี

การบูชาพระพุทธรูป 4 รอย อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่

คัมภีร์ใบลานล้านนาเรื่อง “ตำนานพระบาทพระธาตุ” ของวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ได้กล่าวไว้ว่า ที่ภูเขาเวภารบรรพต มีเทวดา 5 ตน รักษารอยพระบาทอยู่ ตนหนึ่งชื่อว่า เมขลา อยู่ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ให้บูชาด้วยดอกไม้สีแดง ตนหนึ่งชื่อว่า ชนก อยู่ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ให้บูชาด้วยดอกไม้ขาวทั้งมวล ตนหนึ่งชื่อว่า ลชิน อยู่ทิศเหนือ ให้บูชาด้วยดอกไม้อันเกิดในน้ำทั้งมวล มีดอกบัว เป็นต้น ตนหนึ่งชื่อว่า คนธณ อยู่ทิศใต้ ให้บูชาด้วยดอกไม้กระถานเหิน ตนหนึ่งชื่อว่า วณปัตติ อยู่ทิศตะวันออกเฉียงใต้ ให้บูชาด้วยดอกไม้คันธะอันหอมทั้งมวล

บุคคลผู้ใดจักขึ้นไหว้บูชาพระบาทพระธาตุ แม้นเป็นพระภิกษุ ให้ชำระสิกขาบท และจตุปาริสุทธิศีลให้บริสุทธิ์ แม้นเป็นสามเณรก็ให้ชำระสังวรศีลให้บริสุทธิ์ ถ้าเป็นผ้าขาว บุคคลหญิงชายทั้งหลาย ควรสำรวมรักษาศีล 5 ศีล 8 ให้บริสุทธิ์ ครั้นว่าไม่บริสุทธิ์ เทวดาจะไม่พึงพอใจ คนฝูงใดแม้มีบาปมีโทษมาก ผียักษ์ ผีเสื้อยักษ์ ก็จักกิน จักให้บังเกิดเป็นอันตราย เป็นต้นว่า ปวดหัว มัวตา ลากเลือด เจ็บท้อง เป็นไข้ เป็นหนาว เป็นภัยต่างๆ แม้นว่าบุคคลทั้งหลาย คือคฤหัสถ์ นักบวชหญิงชายทั้งหลาย ได้รับอันตรายดังกล่าว ให้ขอขมาและสมาทานศีลให้บริสุทธิ์ อุทิศกุศลไปให้เทวดา ให้บูชาเทวดา ให้กระทำที่เชิงเขาที่นั่นแล้วจึงขึ้นไปบูชารอยพระบาท หากไม่ทำเช่นนี้ บุคคลนั้นย่อมไม่เจริญ ไม่มีอายุ มั่นยืนยาว เมื่อจะขึ้นไปบูชารอยพระบาท ให้ไหว้เทวดาทั้ง 5 ตน เสียก่อนแล้วจึงขึ้นไป เมื่อไปถึงรอยพระบาทแล้ว ผู้หญิงทั้งหลายไม่ควรล่วงล้ำเข้าไปภายใน ไม่โปรยข้าวตอก ดอกไม้ใส่รอยพระบาท เทวดาจะไม่พอใจ อย่าจรไปยังที่พระอรหันต์อยู่และที่พระธาตุอยู่ อย่าคายขานหมาก ขากเสลด ถ่มน้ำลาย หรือทำสกปรกบนนั้น ให้เคารพยำเกรงด้วยปาก ด้วยใจอย่างแท้จริง

หลักฐานที่สำคัญในหนังสือโบราณ “คำให้การของขุนหลวงหาวัด” ความตอนหนึ่ง ได้กล่าวถึงสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ครั้งเมื่อเสด็จไปนมัสการพระพุทธรูป 4 รอย ไว้ว่า

สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชยกทัพไปรบที่เมืองหาง พระองค์ทรงทราบว่ามียอยพระพุทธรูปอยู่บนยอดเขา เรียก “เขารังรุ้ง” จึงได้เสด็จขึ้นไปนมัสการ ทรงเปลื้องเครื่องทรง ทั้งสังวาลและภูษาแล้วทรงถวายไว้ในรอยพระพุทธรูป และทำสักการบูชาด้วยธูปเทียน ข้าวตอกดอกไม้ มีเครื่องทั้งปวงเป็นอันมาก แล้วจึงทำการพิธีสมโภชอยู่เจ็ดราตรี (รุ่งชัย วิริยะบัณฑิตกุล, ม.ป.ป.: 10)

จากข้อความประวัติศาสตร์ดังกล่าวนี้เองทำให้ทราบข้อเท็จจริงในทางโบราณคดีเพิ่มเติมอีกประการหนึ่งว่า แท้จริงแล้วรอยพระพุทธรูปในประเทศไทยรอยแรกที่คนไทยรู้จักและมักคุ้นนั้นก็คือ พระพุทธรูป 4 รอยอันประดิษฐานอยู่วัดพระพุทธรูป 4 รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ นี้เอง โดยมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์รองรับอย่างชัดเจน

สำหรับการบูชารอยพระพุทธรูปในปัจจุบันนี้ ผู้บูชาจะบูชาด้วย ดอกไม้ ธูป เทียน ทอง ที่จำหน่ายภายในวัด หรือบริเวณใกล้เคียงพระพุทธรูป ทอง (ทองคำเปลว) มักจะนำไปปิดที่รอยพระพุทธรูป แล้วก็ปิดทองที่พระพุทธรูป และรูปปั้นของครูบาศรีวิชัยที่ประดิษฐานใกล้รอยพระพุทธรูป แต่ดอกไม้ ธูป เทียน ทอง ในท้องถิ่นล้านนามักจะนำไปใส่สวय (กรวย) ที่ทำด้วยใบตองไปวางไว้ที่รอยพระพุทธรูป บางแห่งก็จัดที่วางไว้โดยเฉพาะ ไม่นำไปวางที่รอยพระพุทธรูป ส่วนธูป เทียน ก็จะจุดในสถานที่ที่กำหนดไว้ ซึ่งจะมีกระถางธูปและที่วางเทียนไว้ และเมื่อพุทธศาสนิกชนจุดเทียน ธูปแล้วจะนำเทียนไปตั้งไว้ยังเชิงเทียนที่ทางวัดจัดไว้ ถือเฉพาะธูป และประนมมือกล่าวคำบูชารอยพระพุทธรูป ตั้งจิตอธิษฐานตามอภัยสย แล้วนำธูปไปปักไว้ในกระถางธูป แล้วปิดทองพระพุทธรูป พระพุทธรูป 4 รอยสถานที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการเดินประทักษิณ จึงไม่ปรากฏพิธีการเดินเวียนรอบรอยพระพุทธรูป พุทธศาสนิกชนเมื่อบูชาเสร็จแล้วจะนำกรวยดอกไม้วางไว้ที่โต๊ะที่ทางวัดจัดเตรียมไว้ บางคนอาจนั่งสมาธิและสวดมนต์ต่อตามแต่สถานที่ที่จะเอื้ออำนวย หากวันไหนมีคนมากก็ไม่สามารถจะนั่งได้ เพราะสถานที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปนั้นมีจำกัดและคับแคบ อนึ่งมีป้าย “ห้ามผู้หญิงผ่าน” ไว้ด้วยจึงเป็นข้อจำกัดที่ชาวล้านนาคิดถือว่าเป็นเวลาช้านาน (โสภณ จาเลิศ, 2559: 193)

อิทธิพลของความเชื่อที่มีต่อพระพุทธรูป 4 รอย ของชาวล้านนา

ชาวล้านนามีความเชื่อว่าพระพุทธรูป 4 รอยเป็นรอยของจริงที่พระพุทธเจ้าทั้ง 4 พระองค์ทรงประทับประดิษฐานไว้ ได้แก่ พระพุทธเจ้ากกุสันธะ พระพุทธเจ้าโกนาคมนะ พระพุทธเจ้ากัสสปะ และพระพุทธเจ้าโคตมะ โดยความเชื่อนี้ได้รับอิทธิพลจากเรื่องเล่าขานของบรรพบุรุษที่ได้เล่าสืบต่อกันมาคือตำนานพระบาทรังรุ้ง ตำนานพระเจ้าเลียบโลก รวมไปถึงความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่ได้รับอิทธิพลจากศรีลังกา ชาวล้านนามีความเชื่อว่าการได้สักการบูชาพระพุทธรูป 4 รอยมีอันส่งผลทำให้เกิดความสิริมงคลแก่ชีวิต สมความปรารถนา ทำให้ได้ไปเกิดในยุศพระศรีอริยเมตไตรยในอนาคตกาล

พระพุทธรูป 4 รอย ณ วัดพระพุทธรูป 4 รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นที่เคารพเลื่อมใสทำให้จารีตประเพณีปฏิบัติที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน เช่น งานประเพณีสงกรานต์พระพุทธรูป 4 รอย ที่จัดขึ้นไปวันเพ็ญเดือน 6 ประเพณีเตียวขึ้นดอยหรือเดินขึ้นดอยเพื่อเป็นสักการบูชาตามรอยครูบาศรีวิชัย สิ่งเหล่านี้ได้กลายเป็นประเพณีวัฒนธรรมในชุมชนจนถึงระดับจังหวัด ทุกวันพระพุทธรูปศาสนิกชนในชุมชนและต่างหมู่บ้านจะถือศีลอุโบสถนอนวัดปฏิบัติและสวดมนต์ทำวัตรเช้า-เย็นร่วมกับพระสงฆ์ ด้วยอิทธิพลของพระพุทธรูป 4 รอยทำให้เกิดกิจกรรมงานบุญในชุมชน พุทธศาสนิกชนทั้งชาวบ้าน ราชการ ภาครัฐ ท้องถิ่นในชุมชนเกิดความสามัคคีโดยการร่วมมือร่วมใจช่วยเหลือทำบุญ สร้างโรงงานในประเพณีสำคัญทำให้ชุมชนเกิดความสามัคคีมีความสุขซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่งดงามและยังมีอยู่ถึงปัจจุบัน

พระพุทธรูป 4 รอยยังมีอิทธิพลต่อศิลปกรรมอันสวยงาม จะเห็นความสวยงามของศิลปกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากรอยพระพุทธรูป 4 รอย ซึ่งวิหารครอบรอยพระพุทธรูปที่สร้างไว้เพื่อคุ้มกันรอยพระพุทธรูป อุโบสถจัตุรมุขที่มีลวดลายแบบประยุกต์มีรูปทรงสวยงาม ประดับด้วยลวดลายกนกพันธุ์พฤกษา เจดีย์วัดพระพุทธรูป 4 รอยและวิหารหอเวทดาสถาปัตยกรรมเหล่านี้มีศิลปกรรมแบบล้านนาประยุกต์ที่สามารถเข้ากับศิลปะไทยใหม่เนื่องจากได้รับอิทธิพลมาจากทางภาคกลาง แต่ยังคงความเป็นเอกลักษณ์ของล้านนาไว้

วัดพระพุทธรูป 4 รอย ปัจจุบันนั้นถือเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัดเชียงใหม่มีนักท่องเที่ยวประชาชนขึ้นมาสักการบูชาเป็นจำนวนมาก ช่วยสร้างรายได้ชุมชนสร้างจากผลิตภัณฑ์แปรรูปและผลิตภัณฑ์สมุนไพรในท้องถิ่น ในส่วนพื้นที่ทางด้านตะวันออกของวัดได้สร้างเป็นแหล่งขายสินค้าภายในชุมชน ของป่า อาหารแห้ง เป็นต้นทำให้ประชาชนมีรายได้และยังนำรายได้ส่วนหนึ่งมาพัฒนาวัดด้วย อิทธิพลของรอยพระพุทธรูป 4 รอยได้สร้างอิทธิพล คือ เกิดจารีตประเพณีที่ดังมาในสังคมล้านนา เกิดศิลปะสถาปัตยกรรมให้ผู้คนได้เที่ยวชมสักการบูชา และเกิดการกระตุ้นเศรษฐกิจสร้างรายได้ให้กับสังคม ซึ่งจารีตประเพณีวัฒนธรรมความเป็นอยู่ต่างๆ เหล่านี้ช่วยพัฒนาสังคมเกิดความสามัคคี การปฏิบัติชอบที่ยังมีการสืบทอดดำรงไว้มาจนถึงปัจจุบัน

อภิปรายผล

จากการศึกษาพบว่า รอยพระพุทธรูปที่วัดพระพุทธรูป 4 รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นรอยพระพุทธรูปที่ได้รับความเคารพนับถือเป็นอย่างยิ่ง เพราะมีตำนานสืบมาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาคือตำนานพระเจ้าเลียบโลกและมีความเชื่อมโยงทางด้านประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาจากศรีลังกาและยังปรากฏในพระไตรปิฎกอีกด้วย สอดคล้องกับ

งานวิจัยของ **จวน คงแก้ว** (2559) ได้ศึกษา “วิเคราะห์พุทธบาทลักษณะที่สัมพันธ์กับหลักพุทธธรรม” พบว่า ประวัติความเป็นมาของรอยพระพุทธรูปบาทมีมูลเหตุมาจากรากฐานธรรมเนียมของชาวอินเดียที่นิยมทำความเคารพผู้ที่พึงเคารพบูชาที่เท้าหรือด้วยการเอามือไปแตะที่เท้าของผู้นั้น และมาจากความเชื่อตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้แก่ปุณโณวาทสูตร สังยุตตนิกาย อรรถกถา, อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย, พงศาวดารมหาวงศ์ของประเทศศรีลังกา และวรรณกรรมบาลีรุ่นหลังในประเทศไทย ความเชื่อมโยงทางด้านประวัติศาสตร์ของรอยพระพุทธรูปบาทจากศรีลังกามาถึงประเทศไทยนั้นมีความสอดคล้องกับผลการวิจัยของ **อำพล คมขำ** (2548) ได้ศึกษาเรื่อง “แนวคิดที่เหมือนคล้ายและแตกต่างของรอยพระพุทธรูปบาทในงานจิตรกรรมฝาผนังกับงานประติมากรรมสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย” พบว่า รอยพระพุทธรูปบาทมีทั้งหมด 4 รอย คือ รอยพระพุทธรูป ๓ แม่น้ำนมมหา รอยพระพุทธรูปบาทเขาสัจจพันธคีรี และรอยพระพุทธรูปบาทบนยอด เขาสุมนกูฏในลังกา

สำหรับความเชื่อของการบูชารอยพระพุทธรูปบาท 4 รอยนั้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระศรีปริยัติเวที (ลำไย สุวฑฺฒโน)** (2552) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อในรอยพระพุทธรูปบาทของคนไทย” พบว่า ความเป็นมาแห่งความเชื่อในรอยพระพุทธรูปบาทหรือพัฒนาการความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธรูปบาทนั้น มีมาตั้งแต่เมื่อครั้งพระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ดังปรากฏอยู่ในปุณโณวาทสูตร และเรื่องพระนางสามาวดีเป็นต้น และสอดคล้องกับงานวิจัยของ **โสภณ จาเลิศ** (2560) ได้ศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์ความเชื่อและการบูชาเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปบาทของชาวพุทธล้านนา” พบว่า ความเชื่อเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปบาทในพระพุทธศาสนานั้น มีความเชื่อเป็นสองกลุ่มคือ กลุ่มหนึ่งเชื่อว่า รอยพระพุทธรูปบาทนั้น มีทั้งรอยพระพุทธรูปบาทที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาประทับไว้ด้วยพระองค์เอง อีกกลุ่มหนึ่งเชื่อว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษา

การบูชารอยพระพุทธรูปบาทนั้น นอกจากจะเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าแล้ว ยังถือเป็นกรรมฐานอย่างหนึ่ง เรียกว่า พุทธานุสสติ นอกจากนั้น รอบพระพุทธรูปบาทที่ได้รับความนิยมนักปฏิบัติวิปัสสนาและวิชิตรูปอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น จึงสามารถวางแผนการพัฒนารูปแบบด้วยคติความเชื่ออันมีรอยพระพุทธรูปบาทเป็นฐานได้ ดังเช่นพระพุทธรูปบาท 4 รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ที่มีอิทธิพลของคติความเชื่อและวิถีชีวิตของชาวล้านนา กับทั้งยังสร้างมูลค่าให้แก่ชุมชนได้ในหลากหลายมิติ ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

สรุป

ประวัติความเป็นมาของรอยพระพุทธรูปของวัดพระพุทธรูป 4 รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ มีรากฐานมาจากความเชื่อของล้านนาที่ยึดมั่นในพระพุทธศาสนา แม้จะมีรากฐานความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับเรื่องผี แต่เมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่แล้ว สามารถผสมผสานเข้ากับเรื่องผีได้อย่างลงตัวจึงทำให้ชาวล้านนารับเอาพระพุทธศาสนาได้อย่างรวดเร็ว พระพุทธรูปที่เข้ามาในล้านนาช่วงแรกนั้นมาไหลผ่านมาจากจีนและพม่า ทำให้ล้านนารับเอาอิทธิพลของมหายานมาชั่วระยะหนึ่ง ต่อมาภายหลังได้มีการเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับลังกา ประกอบกับผู้ปกครองนิยมในธรรมเนียมปฏิบัติของพระลังกาจึงทำให้พระพุทธศาสนาในล้านนามีความเป็นลังกาผสมอยู่ด้วย แนวคิดเกี่ยวกับการเคารพบูชาสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าของลังกาคือการเคารพรอยพระพุทธรูป โดยลังกาถือว่าเป็นประเทศที่เป็นจุดกำเนิดของรอยพระพุทธรูป (มีมากกว่าประเทศอินเดีย) มีคัมภีร์ที่กล่าวถึงการเสด็จไปลังกาของพระพุทธเจ้า และพระพุทธเจ้าได้ประทับรอยพระพุทธรูปไว้ 5 แห่ง 1 ใน 5 นั้นคือโยนกบุรี ซึ่งเชื่อกันว่าคือพื้นที่บริเวณภาคเหนือของประเทศไทย

จากความเชื่อว่าพระพุทธเจ้าประทับรอยพระบาทที่โยนกบุรี ซึ่งก็คือภาคเหนือของประเทศไทยในดินแดนที่เรียกว่าล้านนา ประกอบกับตำนานรอยพระพุทธรูปทั้งสี่ ทำให้ชาวล้านนามีความเชื่อว่าพระพุทธรูป 4 รอยที่ยอดดอยสุ่งเป็นรอยพระพุทธรูปของจริงที่ประดิษฐานในโยนกบุรี ซึ่งปัจจุบันคือพระพุทธรูป 4 รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ พระพุทธรูปดังกล่าวนี้เป็นรอยพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้า 4 พระองค์ คือ พระกกุสันธะ

พระโกนาคนนะ พระกัสสปะ และพระโคตมมะ ประทับบนรอยหินแผ่นเดียวกัน ทับซ้อนกัน จากใหญ่ไปหาเล็ก มีความลึกของรอยพระบาทจนเห็นชัดเจนว่ามี 4 รอย นักวิชาการทางด้าน ประวัติศาสตร์ เช่น กรมพระยาดำรงราชานุภาพพระบวชาเป็นรอยพระพุทธรูปที่เก่าแก่ที่สุดใน ประเทศไทย ในอดีตมีพระมหากษัตริย์ เช่น สมเด็จพระนเรศวร พระยาเกอณา กษัตริย์ราชวงศ์มังราย ได้เสด็จขึ้นไปสักการะและบูรณะศาลาครอบรอยพระพุทธรูป ตลอดทั้งมีพระเถรจารย์จำนวนมากที่ยืนยันและยอมรับนับถือสักการะรอยพระพุทธรูปนี้ จึงทำให้ได้รับความนิยม เลื่อมใสศรัทธาจากพุทธศาสนิกชน ไม่เฉพาะแต่ชาวล้านนา แต่ยังรวมไปถึงพุทธศาสนิกชนทั้งในและต่างประเทศ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

1) สำหรับผู้ที่เชื่อว่าเป็นรอยพระพุทธรูปของจริงนั้น ถือว่าเป็นบริโศกเจดีย์ คือสิ่งที่พระพุทธรูปเจ้าทรงสร้างขึ้นด้วยพระองค์เอง แม้อย่างนั้นก็ควรสักการบูชาในฐานะที่เป็น สัญลักษณ์แทนพระพุทธรูป ไม่ควรบูชาในฐานะที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ เพราะการบูชาแบบนั้นจะทำให้ยิ่งห่างไกลพระพุทธรูปเจ้าออกไปเรื่อยๆ

2) สำหรับผู้ที่ไม่เชื่อว่าเป็นรอยพระพุทธรูปที่พระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาประทับไว้ ด้วยพระองค์เอง ก็ให้ตั้งใจเสียว่า รอยพระพุทธรูปนี้เป็นอุเทสิกเจดีย์ คือเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูปเจ้าด้วยเช่นกัน มีสถานเหมือนพระพุทธรูป ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ธงฉัพพรรณรังสี รอยพระพุทธรูปก็เป็นเสมือนสื่อให้เห็นถึงพระคุณของพระพุทธรูปเจ้า นำมาเป็นพุทธานุสสติได้ด้วยเช่นกัน

ในปัจจุบันมีการสร้างรอยพระพุทธรูปขึ้นเป็นจำนวนมาก เพื่อเป็นสิ่งที่เตือนใจให้ระลึกถึงพระพุทธรูป แต่ผู้สร้างควรอธิบายถึงการสร้างอย่างตรงไปตรงมา ไม่สร้างตำนานหรือเรื่องราวที่เกี่ยวกับพุทธประวัติให้ผูกโยงกันไปมาเพื่อให้รอยพระพุทธรูปที่สร้างใหม่นั้น มีประวัติที่น่าเชื่อถือ การกระทำแบบนี้ถือเป็นการทำลายพุทธประวัติและตำนานความเป็นมาของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยไปด้วย

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาครั้งต่อไป

1) ศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการบูชารอยพระพุทธรูปในประเทศไทยและต่างประเทศ เพื่อศึกษาแนวคิด ความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรมของการบูชารอยพระพุทธรูป

2) ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูปเจ้าในพระพุทธศาสนาเถรวาทในรูปแบบอื่นๆ เช่น ธงฉัพพรรณรังสี เป็นต้น

บรรณานุกรม

- เกศมณี หมั่นทำการ และ มัณณินิษฐ์ อมราอุไร. (2550). **พระพุทธบาท 4 รอย ธรรมบท**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.
- จวน คงแก้ว. (2559). “วิเคราะห์พุทธบาทลักษณะที่สัมพันธ์กับหลักพุทธธรรม”. **ดุชนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุชนิติต สาขาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ธนพร แต่งขาว. (2548). “การศึกษาวิถีชีวิตและความเชื่อของชาวล้านนาจากจารึกล้านนา”. **รายงานการวิจัย**. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ: กระทรวงวัฒนธรรม.
- นราธิป ทับทันและชินศักดิ์ ตันติกุล. (2560). “ปริทัศน์การศึกษาว่าด้วยชาติพันธุ์ไทยวน”, **วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์**, 34 (2): 245-272.
- นันทนา ชุตินวงศ์. (2533). **รอยพระพุทธบาทในศิลปะเอเชียใต้และเอเชียอาคเนย์**. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.
- พระศรีธรรมโสภณ. (2557). **ตำนานมูลศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ 3. ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพพระเทพมหาเจติยาจารย์ (ไพฑูรย์ ฐิริวิบุลมหาเถระ พ.ป., น.ธ.เอก) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร 23 มีนาคม 2557. เชียงใหม่: ฌัฐพลการพิมพ์.
- พระศรีปริยัติเวที (ลำไย สุวฑฺฒโน). (2552). “ศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อในรอยพระพุทธบาทของคนไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุชนิติต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- รุ่งชัย วิริยะบัณฑิตกุล บรรณาธิการ. (ม.ป.ป.). **พระพุทธบาท 4 รอย พระธาตุเจ้าดอยเก็ง**. พิมพ์ครั้งที่ 39. กรุงเทพมหานคร: กองทุนดอกบัวกลางน้ำ.
- วิโรจน์ อินทนนท์. (2554). **ความคิดล้านนา**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2511). **ตำนานพระพุทธบาท อธิบายเรื่องพระบาท นิราศพระบาท และลิลิตทศพร**. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ.
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (ม.ป.ป.). **ตำนานพระพุทธเจ้าเลียบโลก**. เชียงใหม่: สมพรการพิมพ์.

- โสภณ จาเลิศ. (2559). “การวิเคราะห์ความเชื่อและการบูชาเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปของชาวพุทธล้านนา”. **ดุष्ฎินิพนธ์พุทธศาสตร์ดุष्ฎิบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**
- อำพล คมขำ. (2548). “แนวคิดที่เหมือนคล้ายและแตกต่างของรอยพระพุทธรูปในงานจิตรกรรมฝาผนังกับงานประติมากรรมสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.**

ความมั่นคงของมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนา

The Human Stability According to Buddhist Principles

Phra Ari Sarya

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Lamphun Buddhist Collage.

Corresponding Author, Email: someoneimportant285@gmail.com

Received: 2022-12-06 Revised: 2022-12-20 Accepted: 2022-12-26

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งเน้นการสำรวจความหมายและรากฐานของความมั่นคงในชีวิตมนุษย์ตามมุมมองของพระพุทธศาสนา ซึ่งถือเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตที่เน้นความสุขที่แท้จริงและความสงบสุขภายในใจ ความมั่นคงในชีวิตจากมุมมองพระพุทธศาสนามีการอธิบายว่าเป็นการหลีกเลี่ยงและจัดการกับความทุกข์ ความเครียด และความวิตกกังวล โดยพิจารณาจากหลักการและธรรมะที่สำคัญ คือศีล 5 ซึ่งประกอบด้วย 1. การเว้นจากการฆ่าสัตว์ 2. การเว้นจากการลักทรัพย์ 3. การเว้นจากการประพฤติดิฉันในกาม 4. การเว้นจากการพูดเท็จ และ 5. การเว้นจากการดื่มสุราและเสพของมึนเมา ศีล 5 เป็นพื้นฐานในการสร้างความมั่นคงในชีวิตทั้งทางกาย จิตใจ สังคม จิตวิญญาณ และศีลธรรม ความมั่นคงในชีวิตตามพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็นหลายประเภท ได้แก่ ความมั่นคงทางกายภาพ ความมั่นคงทางจิตใจ ความมั่นคงทางสังคม และความมั่นคงทางศีลธรรม ซึ่งทั้งหมดนี้มีบทบาทสำคัญในการสร้างชีวิตที่มีคุณค่าและสงบสุข การรักษาศีล 5 ช่วยให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีระเบียบวินัย ลดความทุกข์และความขัดแย้งภายในใจ และสร้างสังคมที่มีความสงบสุข การศึกษานี้เสนอว่าการปฏิบัติตามศีล 5 เป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพในการบรรลุความมั่นคงในชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งจะส่งผลดีต่อชีวิตของบุคคลและสังคมโดยรวม

คำสำคัญ: พระพุทธศาสนา, ความมั่นคง, การดำเนินชีวิต, ศีลห้า

Abstract

This academic article explores the concept of security in human life from a Buddhist perspective, which emphasizes true happiness and inner peace. In Buddhism, life security is understood as managing and avoiding suffering, stress,

and anxiety through key teachings, particularly the Five Precepts: 1) Abstaining from taking life, 2) Abstaining from theft, 3) Abstaining from sexual misconduct, 4) Abstaining from false speech, and 5) Abstaining from intoxicants. These precepts form the basis for physical, mental, social, spiritual, and moral security. Adhering to them helps individuals live with discipline, reduce inner conflict, and foster a peaceful society. The study suggests that following the Five Precepts is an effective path to achieving life security according to Buddhist principles, benefiting both individuals and society.

Keywords: Buddhism, Security, Life Conduct, Five Precepts

บทนำ

ความมั่นคงในชีวิตมนุษย์เป็นแนวคิดที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในทุกวัฒนธรรมและศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพระพุทธศาสนาที่ได้มีการบรรยายถึงความมั่นคงในแง่มุมที่ลึกซึ้งและละเอียดอ่อน พระพุทธศาสนาเข้าใจว่าความมั่นคงในชีวิตไม่ได้หมายถึงเพียงแค่ความปลอดภัยทางกายภาพ แต่ยังครอบคลุมถึงความมั่นคงทางจิตใจ สังคม และศีลธรรม ตามแนวทางพระพุทธศาสนา ความมั่นคงที่แท้จริงเริ่มต้นจากการเข้าใจธรรมชาติของความทุกข์ ซึ่งเป็นสภาพที่บุคคลไม่สามารถทนได้โดยง่าย ความทุกข์หรือความไม่มั่นคงในชีวิตเกิดจากการยึดมั่นในชั้น 5 และการไม่สามารถรักษาสภาพเดิมไว้ได้เนื่องจากสรรพสิ่งที่หม่อมมีการเปลี่ยนแปลงตามเหตุปัจจัยที่ไม่สามารถควบคุมได้

ความมั่นคงในชีวิตตามพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็นสามระดับหลัก คือ ความต้องการทางร่างกาย ความต้องการทางจิตใจ และความต้องการทางสังคม ซึ่งประกอบไปด้วยความต้องการพื้นฐานที่สำคัญ เช่น การมีอาหารที่เพียงพอ การมีความเชื่อและการศึกษาพุทธปัญญา รวมถึงการมีความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม หลักธรรมที่สำคัญเพื่อการสร้างความมั่นคงในชีวิตตามแนวทางพระพุทธศาสนา คือ การรักษาศีล 5 ซึ่งเป็นหลักธรรมพื้นฐานที่ช่วยให้บุคคลดำเนินชีวิตอย่างมีระเบียบวินัย และลดความทุกข์ ความกดดัน ความเครียด และความวิตกกังวล การปฏิบัติตามศีล 5 จะส่งเสริมให้เกิดความมั่นคงในทั้งกาย จิตใจ สังคม และศีลธรรมและเพื่อแสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องของแนวคิดเหล่านี้กับปัญหาที่มนุษย์เผชิญอยู่ในปัจจุบันการพิจารณาถึงแนวคิดพื้นฐานเรื่องความมั่นคงของมนุษย์จะตอกเน้นที่ลักษณะสำคัญ 6 ประการดังนี้ ความมั่นคงของมนุษย์เป็นปัญหาสากล กล่าวคือ

1. เรื่องที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ ในทุกหนทุกแห่ง ทั้งในประเทศที่ร่ำรวยและยากจน คนเราเผชิญกับสิ่งคุกคามหลายอย่างคล้าย ๆ กัน เช่น การว่างงาน ยาเสพติด อาชญากรรม

มลพิษและการละเมิดสิทธิมนุษยชน ถึงแม้ว่าความรุนแรงของสิ่งคุกคามเหล่านี้จะ แตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ แต่สิ่งคุกคาม ความมั่นคงของมนุษย์เหล่านี้มีอยู่จริง และกำลัง มีเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ

2. องค์ประกอบของความมั่นคงของ มนุษย์นั้นเกี่ยวพันกัน กล่าวคือ เมื่อประชากร ในบางประเทศต้องประสบภัยต่อความมั่นคง ประเทศอื่น ๆ ก็ดูเหมือนว่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องหรือได้รับผลกระทบร่วมกันไปด้วยการขาดแคลนอาหาร โรคระบาด มลภาวะ การค้า ยาเสพติด การก่อการร้าย ความขัดแย้ง ทางเชื้อชาติ และความแตกสลายทางสังคม ไม่ได้เป็นเหตุการณ์ที่เกิดตามลำพังอยู่ในพรมแดนของแต่ละประเทศต่อไปเพื่อสืบเนื่องจากปัญหาเหล่านี้กระทบไปทั่วโลก

3. ความมั่นคงของมนุษย์เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดขึ้นได้ง่ายหากมีการป้องกันล่วงหน้า ดีกว่าที่จะมาตามแก้ไขภายหลัง การจัดการกับภัยเหล่านี้ตั้งแต่ต้นจะมีการสูญเสียน้อยกว่า ตัวอย่างเช่น การรักษาสุขภาพร่างกายของตนเองไม่ให้เกิดโรคภัย เมื่อมีการป้องกันและดูแลสุขภาพสม่ำเสมอจะทำให้มนุษย์มีสุขภาพ ร่างกายแข็งแรงจะทำให้ลดภาระทางเศรษฐกิจ ของประเทศได้อีกทางด้วย

4. ความมั่นคงของมนุษย์เป็นเรื่องที่มีประชาชนเป็นศูนย์กลาง ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับ การดำรงชีวิตของมนุษย์ พวกเขามีสิทธิเสรีภาพ ที่จะเลือกกระทำการที่ต้องให้ความสนใจ มนุษย์ ในการดำเนินชีวิตในสังคม การมีสิทธิเสรีภาพ ที่จะเลือกทำสิ่งต่าง ๆ ที่สามารถกระทำ ได้ การให้โอกาสทางสังคม และความสามารถ ที่จะเลือกจะใช้ชีวิตอยู่ท่ามกลางความขัดแย้ง หรือสันติภาพ

5. การศึกษามีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความมั่นคงของมนุษย์ เพราะช่วยเพิ่มศักยภาพและความรู้ให้กับประชาชน การศึกษาไม่เพียงแค่เพิ่มทักษะในการทำงาน แต่ยังเสริมสร้างความเข้าใจในสิทธิและหน้าที่ของตนเองในสังคม การเข้าถึงการศึกษาทำให้ประชาชน มีโอกาสพัฒนาตนเองและชุมชนได้อย่างยั่งยืน ลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมและเศรษฐกิจ

6. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาสังคมสามารถเพิ่มความมั่นคงของมนุษย์อย่างยั่งยืน การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนทำให้ประชาชนมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งและมีความรับผิดชอบต่อสังคม ร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน ซึ่งช่วยเพิ่มความมั่นคงทั้งในระดับบุคคลและสังคมทั้งหมด

ดังนั้น การรักษาความมั่นคงของมนุษย์ไม่ควรมุ่งเน้นเพียงความมั่นคงทางวัตถุและสถานะทางสังคม แต่ควรให้ความสำคัญกับความมั่นคงภายในจิตใจตามหลักพระพุทธศาสนา ความมั่นคงของมนุษย์เป็นปัญหาสากลที่ส่งผลกระทบข้ามประเทศ การป้องกันปัญหาล่วงหน้า

และการดูแลสุขภาพอย่างต่อเนื่องสามารถลดภาระทางเศรษฐกิจได้ นอกจากนี้ การเน้นสิทธิเสรีภาพของประชาชนในการเลือกดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพมีความสำคัญ การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญในการเสริมสร้างศักยภาพและความรู้ให้กับประชาชน และการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนพร้อมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาสังคมสามารถเพิ่มความมั่นคงของมนุษย์อย่างยั่งยืน ประเทศต่างๆ ควรร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อข้ามพรมแดนเพื่อสร้างความมั่นคงของมนุษย์ที่ยั่งยืนและมีคุณภาพในทุกระดับ

บทความนี้จะสำรวจความหมายและรากฐานของความมั่นคงในชีวิตมนุษย์ในมุมมองทางพระพุทธศาสนา โดยเน้นการวิเคราะห์ความสำคัญของศีล 5 และประเภทต่าง ๆ ของความมั่นคงที่มีผลต่อชีวิตมนุษย์ เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจถึงแนวทางการดำเนินชีวิตที่นำไปสู่ความสงบสุขและความเจริญก้าวหน้าอย่างยั่งยืนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา

เนื้อหา

1. รากฐานและความหมายของความมั่นคงในชีวิตมนุษย์ในมุมมองทางพระพุทธศาสนา

รากฐานและความหมายของความมั่นคงในชีวิตมนุษย์ในมุมมองทางพระพุทธศาสนา มาจากความไม่มั่นคง นั่นคือความทุกข์ โดยความทุกข์ในที่นี้ หมายถึง ธรรมชาติใด อันบุคคล พึงทนได้โดยยาก ธรรมชาตินั้นชื่อว่าทุกข์ (สำหรับบุคคลพึงทนได้โดยยาก) (พระอัครังสะเถระ, 2523: 26) และในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ของ (พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต), 2533: 954) ยังได้ระบุความหมายของคำว่า ทุกข์ไว้ 2 ประเด็น คือ 1. สภาพที่ทนอยู่ได้ยาก สภาพที่คงทน อยู่ไม่ได้ เพราะถูกบีบคั้นด้วยความเกิดขึ้นและความดับสลาย เนื่องจากต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ไม่ขึ้นต่อตัวมันเอง 2. สภาพที่ทนได้ยาก ความรู้สึก ไม่สบาย ได้แก่ ทุกข์เวทนา โดยรวมแล้วกล่าวได้ว่า ทุกข์ หมายถึง การยึดมั่นถือมั่นในขั้น 5 ดังที่ปรากฏในพระวินัยปิฎกว่า “ข้อนี้เป็นทุกข์ในอริยสัจ คือ แม้ความเกิดก็เป็นทุกข์ แม้ความแก่ก็เป็นทุกข์ แม้ความเจ็บก็เป็นทุกข์ แม้ความตายก็เป็นทุกข์ ความประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความไม่ได้สิ่งที่ปรารถนาเป็นทุกข์ โดยย่อ 5 ประการ 5 เป็นทุกข์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2539: 324-328) และในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ของพระเทพเวที ยังได้ระบุความหมายของคำว่าทุกข์ไว้ 2 ประเด็น คือ 1) สภาพที่ทนอยู่ได้ยาก, สภาพที่คงทนอยู่ไม่ได้ เพราะถูกบีบคั้นด้วยความเกิดขึ้นและความดับสลาย เนื่องจากต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ไม่ขึ้นต่อตัวมันเอง 2) สภาพที่ทนได้ยาก, ความรู้สึกไม่สบาย ได้แก่ ทุกขเวทนา

สรุปได้ว่า ความทุกข์หรือความไม่มั่นคงในพระพุทธศาสนาหมายถึงสภาพที่ขัด

แย้งกับความสุข ถูกบีบคั้นอยู่ตลอดเวลาด้วยภาวะตามธรรมชาติที่ครอบคลุมสรรพสิ่ง ทำให้ไม่สามารถรักษาสภาพเดิมไว้ได้ เนื่องจากสรรพสิ่งทั้งหลายไม่มีความเป็นใหญ่ของตนเอง ต้องอาศัยปัจจัยอื่นในการเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง การยึดมั่นในชั้นร่ำห้าจึงเป็นสาเหตุแห่งทุกข์

ความหมายของความมั่นคงของมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนา คือ ความมั่นคงในการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขทั้งตนเองและผู้อื่น ครอบคลุมความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ 3 ระดับดังนี้คือ

1) **ความต้องการทางร่างกาย** หมายถึง ความต้องการปัจจัย 4 คือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต

2) **ความต้องการทางจิตใจ** หมายถึง ความต้องการสิ่งที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ซึ่งเป็นความต้องการทางความเชื่อต่อศาสนา เพื่อบรรเทาความหวาดกลัวในจิตใจมนุษย์ เช่น การบูชา ต้นไม้ ภูเขา เทพเจ้าต่าง ๆ และการพัฒนาพุทธิปัญญา เช่น หลักธรรมไตรลักษณ์ และอริยสัจ 4 เพื่อยกระดับจิตสู่ความรู้แจ้งสัจธรรมของชีวิตและสรรพเหตุ

3) **ความต้องการทางสังคม** หมายถึง ความต้องการการดำรงชีวิตอยู่ในสังคม ตั้งแต่การอยู่ร่วมในครอบครัวจนถึงสังคมขนาดใหญ่ด้วยความสันติสุข ดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติศีล 5 เพื่อเป็นแนวปฏิบัติของมนุษย์ การได้รับการยอมรับและดูแลจากสังคม การปกป้องคุ้มครอง และการรักษามลประโยชน์ รวมถึงสิทธิและเสรีภาพในการดำเนินชีวิตในสังคม (พลสรรค์ สิริเดชนนท์ และ พูนชัย ปันธิยะ, 2561: 160-165)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), (2556: 235-270) ให้ทัศนะว่า ความมั่นคง ของมนุษย์นั้น ต้องเริ่มต้นด้วยความมั่นคงปลอดภัยทางด้านร่างกายที่จะเป็นฐานให้ชีวิตเป็นอยู่ได้ แล้วก็มี ความมั่นคงทางจิตใจ และ อีกด้านหนึ่ง คือ ความมั่นคงทางสังคม สามอย่างนี้เป็นพื้นฐานมาแต่เดิม ส่วนความมั่นคงด้านอื่น ๆ มักจะเป็นของเพิ่มขึ้นมาทีหลัง ขึ้นอยู่กับกาลเทศะ หรือยุคสมัย ยกตัวอย่างเช่น ความมั่นคงทางนิเวศ (Environmental Security) ซึ่งเพิ่งเริ่มได้รับความนิยมหรือยอมรับกันในช่วงที่คนตื่นตัวเกี่ยวกับเรื่องความเสื่อมโทรมของ สภาพแวดล้อม ในยุคใหม่ ความมั่นคง (Security) ของมนุษย์ในความหมายทางพระพุทธศาสนา คือ สภาวะที่มนุษย์หลุดพ้นจากความทุกข์ไป สู่สภาวะที่มีความสุข ซึ่งสภาวะทุกข์อาจเทียบ ได้กับสภาวะที่เกิดขึ้นจากความกดดัน (Stress) ความเครียด (Tension) และความวิตกกังวล (Anxiety) ของชาวตะวันตก

2. องค์ประกอบหลักธรรมคำสอนเพื่อความมั่นคงของมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนา

หลักธรรมคำสอนเพื่อความมั่นคงของมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนา มีหลายองค์

ประกอบที่สามารถกำจัดสภาวะทุกข์ ความกดดัน ความเครียดและความวิตกกังวลของมนุษย์ ได้ตั้งนั้น องค์ประกอบของความมั่นคง ของมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนาดังกล่าว คือศีล 5 ประการ หมายถึง ทางแห่ง กุศลกรรม ทางทำความดีกรรมดีอันเป็นทางนำ ไปสู่ความเจริญหรือ สุตติศีล 5 เป็นหลักธรรมพื้นฐานที่ช่วยให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างมีระเบียบวินัย ประกอบด้วย 1. เว้นจากการฆ่าสัตว์ 2. เว้นจากการลักทรัพย์ 3. เว้นจากการประพฤติดินเภา 4. เว้นจากการพูดเท็จ 5. เว้นจากการดื่มสุราและเสพของมึนเมา การรักษาศีล 5 จะช่วยให้มนุษย์มีความ มั่นคงทั้งทางกายและจิตใจ ป้องกันไม่ให้ตกเป็นทาสของกิเลสตัณหา และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างสันติสุข

3. ความสำคัญของศีล 5

ศีล 5 เป็นหลักธรรมคำสอนพื้นฐานในพระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญอย่างยิ่งใน การสร้างความมั่นคงของชีวิตมนุษย์ทั้งในด้านกายและจิตใจ ศีล 5 ไม่เพียงแต่เป็นข้อกำหนด ในการปฏิบัติเพื่อการดำรงชีวิตที่ดีและปลอดภัย แต่ยังเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้มนุษย์สามารถ จัดการกับสภาวะทุกข์ ความกดดัน ความเครียดและความวิตกกังวลที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ได้คือ 1. เว้นจากการฆ่าสัตว์ การละเว้นจากการเบียดเบียนชีวิตของผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นสัตว์หรือ มนุษย์ ทำให้เกิดความเมตตาและกรุณาต่อสิ่งมีชีวิตอื่น ซึ่งส่งผลให้มนุษย์รู้สึกสงบและมีจิตใจที่ เบิกบาน ไม่ต้องกังวลหรือรู้สึกผิดบาปจากการทำร้ายสิ่งมีชีวิตอื่น (สำนักงานพระพุทธศาสนา แห่งชาติ, 2549: 45-50) 2. เว้นจากการลักทรัพย์ การไม่ลักทรัพย์หรือขโมยทรัพย์สินของผู้อื่น ช่วยสร้างความไว้วางใจในสังคม และทำให้ตนเองไม่ต้องตกอยู่ในความกลัวจากการถูกจับได้ หรือการลงโทษทางกฎหมาย ส่งผลให้เกิดความมั่นคงในด้านความปลอดภัยและความสัมพันธ์ ที่ดีในสังคม 3. เว้นจากการประพฤติดินเภา การละเว้นจากการมีความสัมพันธ์ที่ไม่เหมาะสมหรือไม่ถูกต้องทางศีลธรรม ส่งผลให้ความสัมพันธ์ของครอบครัวและคู่ชีวิตมีความมั่นคง ไม่ เกิดปัญหาความขัดแย้งหรือความหึงหวงในครอบครัว 4. เว้นจากการพูดเท็จ การพูดความจริง เป็นพื้นฐานของความซื่อสัตย์และความน่าเชื่อถือ การละเว้นจากการพูดเท็จทำให้เกิดความเชื่อ ถือและไว้วางใจจากผู้อื่น สร้างความสัมพันธ์ที่ดีในสังคมและป้องกันความขัดแย้งที่อาจเกิดจาก การโกหกหรือบิดเบือนความจริง 5. เว้นจากการดื่มสุราและเสพของมึนเมา การหลีกเลี่ยงจาก การดื่มสุราและเสพลิงที่ทำให้มึนเมา ช่วยรักษาความมีสติและความสามารถในการตัดสินใจ ที่ดี นำไปสู่การมีชีวิตที่มีระเบียบวินัย และป้องกันการทำร้ายตนเองหรือผู้อื่นจากการขาดสติ (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2540: 53-56)

พระพุทธทาสภิกขุได้อธิบายถึงความสำคัญของศีล 5 ไว้ว่าเป็นพื้นฐานของชีวิตที่ดี และการปฏิบัติธรรม ท่านเน้นย้ำถึงความสำคัญของการรักษาศีล 5 เพื่อการดำรงชีวิตอย่างสงบ

สุขและความสามารถในการปฏิบัติธรรมที่สูงขึ้นได้ (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช, 2545: 92-95)

สมเด็จพระญาณสังวรได้กล่าวถึงศีล 5 ว่าเป็นแนวทางปฏิบัติที่นำไปสู่ความสุขและความมั่นคงในชีวิต และส่งเสริมให้ประชาชนรักษาศีล 5 เพื่อความเป็นระเบียบวินัยและความสงบในสังคม ศีล 5 เป็นหลักธรรมพื้นฐานในพระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญยิ่งต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทั้งในด้านกายและจิตใจ ศีล 5 ไม่ได้เป็นเพียงข้อกำหนดทางศีลธรรมที่ควรปฏิบัติเพื่อชีวิตที่ดีและปลอดภัยเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้มนุษย์สามารถจัดการกับสภาวะทุกข์ ความกดดัน ความเครียด และความวิตกกังวลที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันได้ โดยที่การรักษาศีล 5 นี้ยังช่วยส่งเสริมให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและมีความสุข

1) เว้นจากการฆ่าสัตว์ การละเว้นจากการทำร้ายและเบียดเบียนชีวิตของผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นสัตว์หรือมนุษย์ เป็นการส่งเสริมความเมตตาและกรุณา ทำให้เกิดความสงบและความเบิกบานในจิตใจของผู้ปฏิบัติ ไม่ต้องกังวลหรือรู้สึกผิดจากการทำร้ายผู้อื่น การปฏิบัตินี้ยังสร้างสังคมที่ปราศจากความรุนแรงและความเกลียดชัง สร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาจิตใจและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

2) เว้นจากการลักทรัพย์ การไม่ลักทรัพย์หรือขโมยทรัพย์สินของผู้อื่น ส่งเสริมความซื่อสัตย์และสร้างความไว้วางใจในสังคม ทำให้ตนเองไม่ต้องตกอยู่ในความกลัวจากการถูกจับได้หรือการลงโทษทางกฎหมาย การปฏิบัตินี้ส่งผลให้เกิดความมั่นคงในด้านความปลอดภัยและช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและความสามัคคีในชุมชน

3) เว้นจากการประพฤติผิดในกาม การละเว้นจากการมีความสัมพันธ์ที่ไม่ถูกต้องตามศีลธรรม เป็นการรักษาความมั่นคงและความสามัคคีในครอบครัว ป้องกันปัญหาความขัดแย้ง ความหวาดหวั่น และการแตกแยกในครอบครัว การปฏิบัติศีลข้อนี้จึงเป็นการรักษาสถาบันครอบครัวให้อยู่ในสภาพที่ดีและสงบสุข

4) เว้นจากการพูดเท็จ การพูดความจริงเป็นพื้นฐานของความซื่อสัตย์และความน่าเชื่อถือในสังคม การละเว้นจากการพูดเท็จช่วยสร้างความเชื่อถือและไว้วางใจจากผู้อื่น ป้องกันความขัดแย้งและความเสียหายที่อาจเกิดจากการโกหกหรือบิดเบือนความจริง สังคมที่มีการยึดมั่นในความจริงจะเป็นสังคมที่มั่นคงและสงบสุข

5) เว้นจากการดื่มสุราและเสพของมึนเมา การหลีกเลี่ยงจากการดื่มสุราและเสพสิ่งที่ทำให้มึนเมา ช่วยรักษาความมีสติและความสามารถในการตัดสินใจที่ดี การปฏิบัติข้อนี้ช่วยให้บุคคลดำรงชีวิตอย่างมีระเบียบวินัยและป้องกันการทำร้ายตนเองหรือผู้อื่นจากการขาดสติ นอกจากนี้ยังช่วยป้องกันปัญหาสุขภาพและปัญหาสังคมที่เกิดจากการเสพยาและสิ่งมึนเมา

พีเตอร์ ฮาร์วีย์ (2000: 210) และได้ทำการศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับจริยธรรมในพุทธศาสนา รวมถึงศีลห้า งานของฮาร์วีย์ได้สำรวจมิติทางจริยธรรมของพุทธศาสนา โดยมุ่งเน้นที่บทบาทของศีลห้าในฐานะที่เป็นพื้นฐานสำหรับพฤติกรรมที่มีศีลธรรมและการพัฒนาจิตวิญญาณในประเพณีพุทธศาสนา ในหนังสือ An Introduction to Buddhist Ethics: Foundations, Values and Issues (2000) ฮาร์วีย์ได้กล่าวถึงความสำคัญของศีลห้า โดยอธิบายว่าศีลเหล่านี้ช่วยแนะนำผู้ปฏิบัติในการดำเนินชีวิตที่ลดความรุนแรงและส่งเสริมความเมตตา ความซื่อสัตย์ และการมีสติ เขาได้ชี้ให้เห็นว่าศีลห้าไม่ใช่เพียงแค่กฎห้าม แต่เป็นแนวทางที่เป็นบวกซึ่งช่วยให้บุคคลสามารถปลูกฝังวิถีชีวิตที่สงบและมีศีลธรรม ตรงกับเป้าหมายที่กำหนดยุทธศาสตร์ของการปฏิบัติทางพุทธศาสนา

มุมมองนี้เป็นประโยชน์สำหรับผู้ศึกษาจริยธรรมในพุทธศาสนา เนื่องจากมันให้ความเข้าใจที่ครอบคลุมเกี่ยวกับวิธีที่แนวทางเหล่านี้ยังคงมีอิทธิพลต่อชีวิตทางศีลธรรมและจิตวิญญาณของชาวพุทธในปัจจุบัน

ดังนั้น ศีล 5 เป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างความมั่นคงของมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนามีความสำคัญอย่างยิ่งในการดำรงชีวิตของมนุษย์ โดยการรักษาศีล 5 ไม่เพียงแต่ส่งผลดีต่อตนเองในด้านกายและจิตใจ แต่ยังช่วยสร้างสังคมที่สงบสุขและมั่นคง นำไปสู่การพัฒนาชีวิตที่มีคุณค่าและสังคมที่มีความเป็นระเบียบวินัย การปฏิบัติตามศีล 5 จึงเป็นการวางรากฐานของชีวิตที่ดีและเป็นหนทางสู่การบรรลุความสุขและความสงบในชีวิตตามแนวทางของพระพุทธศาสนา

4. ประเภทของความมั่นคงของมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนา

ประเภทของความมั่นคงของมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนา สามารถแบ่งออกเป็นหลายด้านตามหลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตเพื่อความสงบสุขและความเจริญก้าวหน้าในชีวิตของมนุษย์ ทั้งในทางกาย จิตใจ และสังคม แบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 5 ประเภทคือ

1) ความมั่นคงทางกายภาพ (Physical Security)

ความมั่นคงทางกายภาพในพระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับการมีชีวิตที่ปลอดภัย ปราศจากการถูกข่มขืนหรือเบียดเบียน ซึ่งสัมพันธ์กับการรักษาศีลข้อที่ 1 (เว้นจากการฆ่าสัตว์) และข้อที่ 2 (เว้นจากการลักทรัพย์) การไม่เบียดเบียนชีวิตหรือทรัพย์สินของผู้อื่นช่วยสร้างความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของตนเอง ทำให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมั่นคงและปราศจากความกลัว (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2533: 112-115) การปฏิบัติตามศีลช่วยให้มีชีวิตที่มั่นคงและปลอดภัยจากความกลัวและอันตรายต่างๆ เพราะการที่เราเคารพชีวิตและทรัพย์สิน

ของผู้อื่น ก็เป็นการปกป้องชีวิตและทรัพย์สินของตัวเองเช่นกัน

2) ความมั่นคงทางจิตใจ (Mental Security)

ความมั่นคงทางจิตใจเกิดจากการมีจิตใจที่สงบและมั่นคง ซึ่งเป็นผลมาจากการปฏิบัติธรรมและรักษาศีล โดยเฉพาะศีลข้อที่ 3 (เว้นจากการประพฤติดินในกาม) และข้อที่ 4 (เว้นจากการพูดเท็จ) ซึ่งช่วยลดความวิตกกังวล ความหึงหวง และความขัดแย้งทางจิตใจ การมีจิตใจที่มั่นคงทำให้สามารถเผชิญกับปัญหาและความท้าทายในชีวิตได้อย่างมีสติและปัญญา (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2549: 45-50) การมีจิตใจที่มั่นคงทำให้เราสามารถเผชิญกับปัญหาและความท้าทายในชีวิตได้อย่างมีสติและปัญญา เพราะเรามีพื้นฐานที่แข็งแกร่งจากการปฏิบัติตามศีลและการพัฒนาจิตใจให้เป็นที่สงบและมั่นคง

3) ความมั่นคงทางสังคม (Social Security)

ความมั่นคงทางสังคมเกี่ยวข้องกับความสามารถในการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุขและมีความสามัคคี การรักษาศีลข้อที่ 4 (เว้นจากการพูดเท็จ) และข้อที่ 5 (เว้นจากการดื่มสุราและเสพของมึนเมา) ช่วยสร้างความเชื่อถือและความไว้วางใจในสังคม ลดปัญหาความขัดแย้งและความแตกแยก การมีสังคมที่มั่นคงส่งเสริมให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างปลอดภัยและมีคุณภาพ (พระพุทธศาสนาสิกขุ, 2536: 78-82)

4) ความมั่นคงทางศีลธรรม (Moral Security)

ความมั่นคงทางศีลธรรมเกิดจากการดำเนินชีวิตตามหลักศีลธรรมที่ถูกต้อง การรักษาศีล 5 ช่วยให้บุคคลมีชีวิตที่เป็นระเบียบวินัยและมีคุณธรรม ซึ่งนำไปสู่ความเคารพตนเองและความเคารพจากผู้อื่น การมีความมั่นคงทางศีลธรรมช่วยให้สามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและมีสังคมที่เป็นระเบียบ (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2540: 53-56)

จะเห็นได้ว่าประเภทของความมั่นคงของมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนาไม่ได้จำกัดอยู่แค่ด้านใดด้านหนึ่ง แต่ครอบคลุมทั้งกาย จิตใจ สังคม และศีลธรรม ซึ่งทั้งหมดนี้ทำงานร่วมกันเพื่อสร้างชีวิตที่สงบสุข มีคุณภาพ และมีความหมายในบริบทของการดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา

ความมั่นคงของมนุษย์ตามแนวพุทธ มาจากความไม่มั่นคง คือ ความทุกข์ คำว่าทุกข์ มาจาก พุ พหูพจน์ แปลว่า ชั่ว, ยาก ขม ธาตุ ในความอดทน ลง กวี ปัจจัย ลบที่สุดธาตุ ช้อน ก เข้าไป สำเร็จรูปเป็นทุกข์ มีรูปวิเคราะห์ ตามหลักบาลีว่า ทุกฺเคน ขมิตพฺพนฺติ = ทุกข์ ทุกข์ แปลว่า ธรรมชาติใด อันบุคคลพึงทนได้โดยยาก ธรรมชาตินั้นชื่อว่าทุกข์ (สิ่งอันบุคคลพึงทนได้โดยยาก) ทุกข์ไว้ 2 ประเด็น คือ สภาพที่ทนอยู่ได้ยาก, สภาพที่ทนอยู่ไม่ได้ เพราะถูกบีบคั้นด้วยความเกิด ขึ้นและความดับสลาย เนื่องจากต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ไม่ขึ้นต่อตัวมันเอง สภาพ

ที่ทนได้ยาก ความรู้สึกไม่สบาย ได้แก่ ทุกขเวทนา

โดยรวมแล้วกล่าวได้ว่า ทุกข์ หมายถึง การยึดมั่นถือมั่นในชั้น 5 ดังที่ปรากฏในพระวินัยปิฎกว่า “ข้อนี้เป็นทุกข์หรือยัสส คือ แม้ความเกิดก็เป็นทุกข์ แม้ความแก่ก็เป็นทุกข์ แม้ความเจ็บก็เป็นทุกข์ แม้ความตายก็เป็นทุกข์ ความประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความไม่ได้สิ่งที่ปรารถนาเป็นทุกข์ โดยนัยนี้ อุปาทานชั้น 5 เป็นทุกข์” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 14: 21)

สรุปได้ว่า ความทุกข์หรือความไม่มั่นคงในพระพุทธศาสนาหมายถึงสภาพที่ แยกต่อความสุขถูกบีบคั้นอยู่ตลอดเวลาด้วยภาวะที่เป็นไปตามธรรมชาติที่ครอบคลุมนิสัย สิ่งทำให้สรรพสิ่งทั้งหลายไม่สามารถที่จะรักษาสภาพเดิมไว้ได้เนื่องจากสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ไม่มี ความเป็นใหญ่ของตนเองต้องอาศัยปัจจัยอื่นเกิดขึ้นในรูปของกระแสต่อเนื่องด้วยการยึดมั่น ในชั้นห้าจึงมีสภาพเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ (พระครูสมุห์วัลลภ ฐิตสวโร และคณะ, 2019: 509-501)

ในพระพุทธศาสนา “ความทุกข์” เป็นแนวคิดที่สำคัญและมีการอธิบายอย่างลึกซึ้งในพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ของพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าและพระสาวกได้กล่าวถึงความทุกข์ในหลายๆ สถานการณ์ ทั้งในการแสดงธรรม ณ สถานที่ต่างๆ และในบริบทที่แตกต่างกัน ทำให้การทำความเข้าใจความทุกข์เป็นสิ่งที่สามารถทำได้หลายแง่มุมความทุกข์ในพระพุทธศาสนาสามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภทหลักๆ ได้แก่

1) ทุกข์ทางกาย (ทุกขเวทนา) หมายถึงความเจ็บปวดหรือความไม่สบายกาย ซึ่งเกิดขึ้นจากสาเหตุต่างๆ เช่น ความเจ็บป่วย การบาดเจ็บ หรือการเสื่อมของร่างกาย เนื่องจากสังขารไม่เที่ยง

2) ทุกข์ทางใจ (โสกะและปริเทวะ) เป็นความทุกข์ที่เกิดจากความเศร้าโศก ความเสียใจ ความวิตกกังวล ความทุกข์นี้เกิดขึ้นจากการยึดติดในสิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ สิ่งของ หรือความสัมพันธ์

3) ทุกข์จากการเกิด การแก่ การเจ็บ และการตาย (ชรามรณทุกข์) เป็นความทุกข์ที่เกี่ยวข้องกับวงจรชีวิต ซึ่งเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ในชีวิตของมนุษย์ ทุกข์เหล่านี้เป็นผลมาจากการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ ซึ่งเป็นกระบวนการที่ดำเนินไปอย่างไม่สิ้นสุด

นอกจากนี้ ยังมีทุกข์ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติที่มนุษย์ไม่สามารถควบคุมได้ ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น ทุกข์ประจำ และ ทุกข์อิงเหตุปัจจัย ทุกข์ประจำเกิดขึ้นจากการที่ชีวิตมนุษย์ต้องเจอกับความไม่แน่นอน เช่น การสูญเสียคนรัก การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม หรือเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิด ส่วนทุกข์อิงเหตุปัจจัยเป็นทุกข์ที่เกิดจากสาเหตุหรือปัจจัยเฉพาะ เช่น ความยากลำบากในชีวิตประจำวัน การต้องเผชิญกับปัญหาทางเศรษฐกิจ

หรือความขัดแย้งในสังคม การทำความเข้าใจความทุกข์เหล่านี้เป็นกุญแจสำคัญในการปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อที่จะสามารถละวางความยึดติดและนำไปสู่การหลุดพ้นจากทุกข์ในที่สุด

5) ความมั่นคงของบุคคล ครั้วเรือนและชุมชน

ความมั่นคงของบุคคล ครั้วเรือนและชุมชนเป็นพื้นฐานของความมั่นคงมนุษยในระยะหลังได้มีความสนใจ และการเคลื่อนไหวในด้านนี้มากขึ้น สะท้อนถึงปัญหาที่หนักหน่วงที่จะต้องเร่งแก้ไขครัวเรือนในประเทศมีประมาณ 17.88 ล้านครัวเรือน (สำนักสถิติแห่งชาติ ก.ค. 2545) ครอบครัวไทยโดยรวมมีรายได้ดีขึ้นตามภาวะเศรษฐกิจที่ฟื้นตัว แต่พบว่ายังมีครัวเรือนอีกร้อยละ 41.7 ที่ยังไม่สามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ โดยมีรายได้ต่ำกว่ารายจ่ายที่จำเป็นในการดำรงชีวิตของสมาชิกในครอบครัวไม่น้อยกว่าร้อยละ 10 ในด้านครัวเรือน จากการสำรวจสำมะโนครัวเรือนของสำนักงานสถิติแห่งชาติพบ ว่า ครัวเรือนไทยทั้งหมดมีสตรีเป็นหัวหน้าครัวเรือน ถึงร้อยละ 25 ผู้สูงอายุซึ่งมีทั้งชายและ หญิงเป็นหัวหน้าครอบครัวร้อยละ 24 ที่เหลือเป็นชายกว่าร้อยละ 50 เล็กน้อย การสำรวจ นี้ควรต้องยึดว่าฐานะครัวเรือนที่มีหญิงเป็นหัวหน้าเมื่อเทียบกับชายเป็นอย่างไร เพราะ สภาพนี้อาจเกิดจากพฤติกรรมที่ปรากฏบ่งชี้ว่าชายละทิ้งภรรยาไป และครอบครัวที่หญิง เป็นหัวหน้ามีรายได้ไม่มั่นคง เหมือนดังที่เกิดขึ้นในหลายประเทศ

สตรีไทยยังมีปัญหาด้านความเหลื่อมล้ำทั้งทางค่าจ้างแรงงาน และการมีบทบาท และตำแหน่งทางการเมืองอยู่อีกด้วย นอกจากนี้ ยังต้องเผชิญกับความไม่มั่นคงส่วนบุคคล โดยเป็นเป้าของอาชญากรรม ตั้งแต่การข่มขืนไปจนถึงการโจรกรรม การประทุษร้ายไปจนถึง การค้ามนุษย์ (โครงการข่าวสารทิศทางประเทศไทย (TTMP) โดยการสนับสนุนของ สกว, 2549: 38)

ส่วนเด็กและเยาวชนไทยกล่าวโดยทั่วไปเด็กและเยาวชนไทยได้รับการเลี้ยงดู อย่างดีพอสมควร ได้รับการศึกษาจนอ่านออกเขียนได้เป็นอย่างดีน้อย แต่ก็ยังพบเด็กด้อยโอกาส จำนวนนับล้านคน ข้างล่างสำนักงานสภาการศึกษา (สกศ.) ระบุว่า มีเด็กด้อยโอกาส 6 ประเภท 1) เด็กถูกปล่อยปละละเลย 2) เด็กถูกละเมิดสิทธิ 3) เด็กที่ประพฤติดูไม่เหมาะสม สม 4) เด็กพิการ 5) เด็กยากจน 6) เด็กที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์

ปัญหาพื้นฐาน ได้แก่ ความยากจน มีเด็กด้อยโอกาสในโรงเรียนทั่วประเทศ 1.3 ล้านคน และเด็กที่ไม่ได้รับการดูแลอีกราว 5 ล้านคน กระทรวงศึกษาธิการเสนอนโยบาย ปฏิบัติ 5 ประการได้แก่ 1) จัดการศึกษาให้เด็กด้อยโอกาสอย่างเสมอภาคและทั่วถึง 2) จัดการศึกษาอย่างมีคุณภาพ เน้นการเรียนรู้เพื่อชีวิตที่เหมาะสมของเด็กด้อยโอกาส 3) ส่งเสริม สนับสนุนให้มีการจัดสรรทรัพยากรเพื่อการศึกษาที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของเด็กด้อยโอกาส 4) จัดระบบการบริหารจัดการให้เอื้อต่อการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อย โอกาส 5) สร้างและ

พัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาส ทั้งนี้ องค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นจะต้องเป็นหัวใจของงานนี้

กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ กำเนิดและพัฒนาการของชุมชนในชนบทระยะใกล้เปิด ทางให้ทุนการเงินค่อยๆ ครอบงำทุนทางสังคม (Social Capital) ในพื้นที่นั้นๆ เหตุการณ์ที่ทำให้ชนบทเป็นแบบเมืองและขึ้นต่อเมืองมีเหตุการณ์ทางเศรษฐกิจ-การเมืองใหญ่จำนวนหนึ่ง ที่ส่งผลกระทบต่อพัฒนาการของชุมชนในประเทศไทย ทั้งที่ทำให้ชุมชนชนบทต้องขึ้น กับเมือง และชุมชนรักษาความเป็นตัวเองหรือทุนทางสังคมของตนไว้ได้ ในดินที่ทำให้ชนบท ขึ้นต่อเมือง ได้แก่

1) การขยายการปลูกพืชเศรษฐกิจ ซึ่งเดิมมีแต่ข้าวและยางพารา ออกไปยังพืช อื่น ได้แก่ อ้อย มันสำปะหลัง ปอ ไปจนถึงการปลูกพืชเมืองหนาว และไม้ผลต่างๆ เช่น ส้มทุเรียน ในระยะหลังยังมีการสนับสนุนให้ปลูกต้นยูคาลิปตัส อย่างในภาคตะวันออกและภาค อื่น และปาล์มน้ำมัน เป็นต้น

2) การปฏิวัติสีเขียว ได้แก่ การพัฒนาพันธุ์พืชและสัตว์ใหม่ขึ้น นำโดยทั้งหน่วยราชการและบริษัทเอกชน เช่น พันธุ์ข้าว ข้าวโพด พันธุ์สัตว์ เช่น ไก่ หมู โค ซึ่งทำให้เกิดการ เพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์สมัยใหม่ที่เป็นแบบเชิงเดี่ยว ใช้สารเคมี ตลอดจนเครื่องจักรกลมาก

3) สงครามเย็น โดยเฉพาะสงครามอินโดจีน ที่ทำให้ประเทศไทยกลายเป็นฐานทัพขนาดใหญ่ของสหรัฐ มีการตั้งกองทหารและฐานทัพสหรัฐทั้งในภาคกลาง ภาคตะวันออกหลายจังหวัด และยังใช้ไทยเป็นที่พักผ่อนและพักผ่อนของทหารอเมริกันด้วย เกิดการจ้างงานให้ทำในฐานทัพจำนวนมาก ตลอดจนเรื่องเมียเช่า หญิงบริการ และสินค้าฟิสิกส์ที่แพร่ระบาด

4) การส่งเสริมการลงทุนและการส่งออก ตั้งแต่ปี 2526 ได้มีการส่งเสริมการลงทุนอย่างสูงเพื่อการส่งออก และกระจายการลงทุนไปยังต่างจังหวัดแทนที่จะกระจุกตัวในกรุงเทพฯ มีการตั้งนิคมอุตสาหกรรม การตั้งเขตอุตสาหกรรมในบริเวณชายฝั่ง ทะเลด้านตะวันออก และในปัจจุบันมีแนวคิดสร้างเขตเศรษฐกิจใหม่ทั่วประเทศ

5) กระแสโลกาภิวัตน์และเสรีนิยมใหม่ ในช่วง 10 กว่าปีมานี้ ทำให้การเผยแพร่ข่าวสารเป็นไปอย่างรวดเร็ว กระแสบริโภคนิยมโดยผ่านสื่อต่างๆ โดยเฉพาะโทรทัศน์ และกองทัพนิกาย ทำให้วัฒนธรรมผู้บริโภคและการกระจายสินค้าลงสู่ชุมชนชนบทได้กว้าง ขวางรวดเร็วอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน

สรุป

ความมั่นคงในชีวิตมนุษย์เป็นแนวคิดสำคัญที่ครอบคลุมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม ตามหลักพระพุทธศาสนา ความมั่นคงแท้จริงเริ่มต้นจากการเข้าใจธรรมชาติของความทุกข์ ซึ่งเกิดจากการยึดมั่นในขั้น 5 ที่ไม่สามารถรักษาสภาพเดิมไว้ได้ เนื่องจากสรรพสิ่งมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา การสร้างความมั่นคงในชีวิตจึงเน้นการรักษาศีล 5 ซึ่งช่วยให้บุคคลดำเนินชีวิตอย่างมีระเบียบวินัย ลดความทุกข์ และสร้างความมั่นคงทั้งในด้านกาย จิตใจ และสังคม ทั้งนี้ การศึกษาและการมีส่วนร่วมของชุมชนยังมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความมั่นคงของมนุษย์อย่างยั่งยืนในระดับ

บรรณานุกรม

- พระครูสมุห์วัลลภ จิตสวโร, พองจันทร์ สุขสวัสดิ์ ณ. อยู่ยง, ประไพศิริ สันติทฤษฎีกร. (2562). “สถานการณ์ความมั่นคงของมนุษย์ในประเทศไทย”. *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา*. 10 (2).
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2533). *พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและเพิ่มเติม)*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2556). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพุทธทาสภิกขุ. (2536). *ศีล 5 เพื่อชีวิตที่ดี*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- พระอัครวงศ์สะเถระ. (2523). *สหพันธปริภม รัตนาถา*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ.
- พลสรศักดิ์ สิริเดชนนท์ และพูนชัย ปันนิยะ. (2561). “ความมั่นคงของมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนา” *พินเนศวร์สาร*. 14 (2).
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ. (2523). *สหพันธปริภม รัตนาถา*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ.
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช. (2545). *ศีลธรรมประจำชีวิต*. กรุงเทพมหานคร: กองทุนสังฆราช.
- สุชีพ ปุณณานาภาพ. (2540). *หลักศีลธรรมในพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2549). *พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ความสัมพันธ์และเปรียบเทียบระหว่างอริยมรรคกับการบรรลุธรรม Relationship and Comparison between the Noble Path and Attainment of Dhamma

พระอภิรัตน์ อริยวิโส

Phra Apirat Ariyawamso

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author, Email: mahawaramun@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์และเปรียบเทียบระหว่างอริยมรรคกับการบรรลุธรรม โดยศึกษาจากพระไตรปิฎกเป็นหลัก

ผลการศึกษาพบว่า อริยมรรค คือ เส้นทางแห่งการปฏิบัติที่ประกอบด้วยองค์ประกอบ 8 ประการ เป็นแนวทางที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบเพื่อนำพาสัตว์โลกให้หลุดพ้นจากทุกข์ เป็นเส้นทางแห่งการปฏิบัติที่นำไปสู่ การบรรลุธรรม หรือการดับทุกข์ เปรียบเสมือนแผนที่ที่ชี้แนวทางไปสู่จุดหมายปลายทางที่ต้องการ อริยมรรคมีองค์ประกอบ 8 ประการ ที่ครอบคลุมทั้งกาย วาจา ใจ และปัญญา การปฏิบัติตามอริยมรรคอย่างสม่ำเสมอและถูกต้อง จะช่วยพัฒนาจิตใจให้บริสุทธิ์ สามารถขจัดกิเลสตัณหา และนำทางไปสู่การบรรลุธรรม ซึ่งเป็นสภาวะที่จิตใจหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง มีความสงบ เย็น และเป็นอิสระอย่างสมบูรณ์ การบรรลุธรรม แบ่งเป็นขั้นตอนตามระดับของการละสังโยชน์ ได้แก่ โสตาบัน สกทาคามี อนาคามี และพระอรหันต์ โดยพระอรหันต์เป็นผู้ที่บรรลุธรรมสูงสุด สามารถดับทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง ผู้ที่บรรลุธรรม 4 ระดับ อาศัยเกณฑ์การละสังโยชน์เป็นเครื่องพิจารณา เรียกว่าคนที่บรรลุธรรมนี้ว่า “อริยบุคคล” อริยมรรคและการบรรลุธรรมเป็นสองสิ่งที่ยแยกกันไม่ออก อริยมรรคเป็นเส้นทาง การบรรลุธรรมเป็นเป้าหมาย การปฏิบัติตามอริยมรรคอย่างถูกต้องจะนำไปสู่การบรรลุธรรม และการบรรลุธรรมก็เป็นผลลัพธ์ของการปฏิบัติตามอริยมรรค

คำสำคัญ : อริยมรรค, การบรรลุธรรม, พระพุทธศาสนา

Abstract

This academic article aims to study the relationship and comparison between the Noble Path and the attainment of Dhamma, mainly studying from the Tripitaka.

The results of the study found that the Noble Path is a path of practice consisting of 8 elements. It is a guideline discovered by the Lord Buddha to lead beings to escape from suffering. It is a path of practice leading to the attainment of Dhamma or the cessation of suffering, like a map that points the way to the desired destination. The Noble Path has 8 elements covering the body, speech, mind and wisdom. Practicing the Noble Path consistently and correctly will help develop the mind to be pure, able to eliminate defilements and desires, and lead to the attainment of Dhamma, which is a state in which the mind is free from all suffering, is peaceful, cool and completely free. The attainment of Dhamma is divided into steps according to the level of abandoning fetters, namely Sotapanna, Sakadagami, Anagami and Arahant, where Arahant is the person who has attained the highest level of Dhamma and can completely extinguish suffering. Those who attain Dhamma at the 4 levels, based on the criteria of abandoning fetters, are called “noble persons”. The Noble Path and the attainment of Dhamma are two things that cannot be separated. The Noble Path is the path, the attainment of Dhamma is the goal. Right practice of the Noble Path leads to the attainment of Dhamma, and the attainment of Dhamma is the result of practicing the Noble Path.

Keywords: Noble Path, Attainment of Dhamma, Buddhism

บทนำ

อริยมรรคและการบรรลุธรรมเป็นแนวคิดสำคัญในพระพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิด อริยมรรคเปรียบเสมือนเส้นทางที่นำไปสู่การบรรลุธรรม ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของการปฏิบัติธรรม การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสองแนวคิดนี้จะช่วยให้เราเข้าใจกระบวนการบรรลุธรรมได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น ในทางพระพุทธศาสนานั้น การแสวงหาความหลุดพ้นจากความ

ทุกซ์ ถือว่าเป็นเป้าหมายอันสูงสุดทางพระพุทธศาสนา นับตั้งแต่เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวช เพื่อแสวงหาทางพ้นทุกข์จนได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตลอดระยะเวลา 45 พรรชานั้น พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญพุทธกิจแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์ พระธรรมที่พระองค์แสดงนั้นล้วนเกี่ยวกับความจริงตามธรรมชาติของทุกซ์และวิธีการดับทุกซ์ ข้อปฏิบัติต่าง ๆ อันจะนำไปให้ผู้ปฏิบัติเข้าถึงความดับทุกซ์หรือบรรลุถึงจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน พระองค์ได้ทรงแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์จนมีผู้ได้บรรลุธรรมตามพระองค์ เข้าถึงความดับทุกซ์ได้สิ้นเชิง กล่าว คือ บรรลุพระนิพพานทั้งสาวกที่เป็นบรรพชิตและที่เป็นคฤหัสถ์ (พระมหาศพร สมุทฺโธ (อ่อนน้อม), 2563: 2) โดยอาศัยการปฏิบัติตนตามแนวทางมัชฌิมาปฏิปทา หรือที่เรียกว่าอริยมรรคมีองค์ 8 ประกอบด้วย สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 13: 20-21) ซึ่งทั้งหมดนี้ พระพุทธเจ้าทรงตรัสอธิบายว่าเป็นทางทำให้เกิดจักขุ (ดวงตาเห็นธรรม) แล้วทำให้เกิดญาณ (ความรู้แจ้งธรรม) เป็นไปเพื่อการทำกิเลสให้สงบเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้พร้อม เพื่อนิพพาน (การดับกิเลสออกเสียได้) จากพุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นว่า มัชฌิมาปฏิปทา เป็นทางออกจากที่สุดโต่งทั้ง 2 นั้น คือ การคลุกคลีด้วยกาม (กามสุขัลลิกานุโยค) และการทรมานตน (อัตตทิลกณฺุโยค) ซึ่งพระพุทธองค์ไม่เพียงแต่แสดงหรือสอนแต่ทรงปฏิบัติให้เห็นด้วยพระองค์เอง จึงกล่าวยืนยันว่า ปฏิปทานี้เป็นทางออกจากที่สุดโต่งทั้ง 2 ได้ และเป็นทางออกให้พระองค์ได้บรรลุ พระปัญญาอันยิ่งใหญ่ที่เรียกว่า สัมมาสัมโพธิญาณ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 13: 20-21) อริยมรรคเป็นเงื่อนไขจำเป็นในการบรรลุธรรมผู้ที่ต้องการบรรลุธรรมต้องปฏิบัติตามอริยมรรคอย่างเคร่งครัด การละเลยองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งของอริยมรรค ย่อมทำให้การบรรลุธรรมเป็นไปได้อย่าง

ในพระพุทธศาสนาได้แบ่งประเภทของผู้บรรลุธรรมหรือที่เรียกว่า พระอริยบุคคลออกเป็น 4 ประเภท คือ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 19 ข้อ 35: 35)

1. พระโสดาบัน หมายถึง ผู้เข้าถึงกระแสธรรม ผู้แรกถึงกระแสธรรม (คืออริยมรรค)
2. พระสกิทาคามี แปลว่า ผู้กลับมาเพียงครั้งเดียว
3. พระอนาคามี แปลว่า ผู้ไม่มาเกิดอีก หมายความว่า จะไม่กลับมาเกิดในกามาวจรภพอีก แต่จะเกิดในพรหมโลกอีกเพียงครั้งเดียว แล้วจะนิพพานจากพรหมโลกนั้นเลย
4. พระอรหันต์ คือ ผู้สำเร็จธรรมวิเศษสูงสุดในพระพุทธศาสนา พระอริยบุคคลขั้นสูงสุด

ในพระไตรปิฎกปรากฏเรื่องราวของผู้ที่บรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลจำนวนมาก เพราะพระพุทธเจ้าทรงมุ่งหมายให้สรรพสัตว์พ้นทุกข์ทั้งปวง การเผยแผ่พระธรรมของพระองค์

จึงมุ่งเป้าไปเพื่อความพ้นทุกข์ ดังปรากฏในพระดำรัสประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทาว่า “เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 18: 25) และจากการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระองค์ทำให้มีผู้ออกบวชตามและบรรลุนิพพานในระดับต่างๆ จนถึงพระอรหันต์เป็นจำนวนมาก ต่อมาได้มีการอุปสมบทให้แก่สตรี เรียกว่า ภิกษุณี ด้วยทรงมีพระเมตตาในเหตุผลว่า “มาตุคามออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศไว้ สามารถทำให้แจ้งโสดาปัตติผล สกาคามีผล อนาคามีผล หรืออรหันตผล” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 7 ข้อ 402: 314) ได้ ทั้งพระภิกษุและภิกษุณีต่างเป็นกำลังหลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นเหตุให้พระพุทธศาสนามีความมั่นคงและเจริญรุ่งเรือง

เนื้อหา

1. อริยมรรคในทางพระพุทธศาสนา

อริยมรรคมืองค์ 8 คือ 1) สัมมาทิฐิ 2) สัมมาสังกัปปะ 3) สัมมาวาจา 4) สัมมากัมมันตะ 5) สัมมาอาชีวะ 6) สัมมาวายามะ 7) สัมมาสติ 8) สัมมาสมาธิ เป็นทางอันประเสริฐ เป็นทางดำเนินไปของพระอริยะ ซึ่งเป็นหนทางทำให้สำเร็จความเป็นพระอริยะ คือ โสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล สกาคามีมรรค สกาคามีผล อนาคามีมรรค อนาคามีผล อรหัตมรรค และอรหัตผล

ความสำคัญของอริยมรรคมืองค์ 8 คือ เป็นข้อปฏิบัติอันเป็นทางสายกลางที่พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก และพระอริยเจ้าทั้งหลายดำเนินไปสู่ความดับทุกข์ ข้อปฏิบัติในอริยมรรคมืองค์ 8 นี้เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดวิปัสสนาปัญญา ก่อน ภายหลัง ต่อมายังเป็นปัจจัยให้เกิดมรรคญาณผลญาณ และนิพพานในที่สุดดังข้อความในธัมมจักกัปปวัตตนสูตรว่า มัชฌิมาปฏิปทาที่ตถาคตได้ตรัสรู้ อันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักขุ ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพานนั้น (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539: 35)

หลักธรรมในอริยมรรคมืองค์ 8 ได้แก่

- 1) สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ คือ ปัญญาอันเห็นชอบในอริยสัจ 4 องค์ธรรม คือ ปัญญาเจตสิก
- 2) สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ คือ ดำริในการออกจากกาม ดำริในการไม่พยายาบท ความดำริอยู่ในศีล สมาธิ ปัญญา องค์ธรรม คือ วิทกเจตสิก
- 3) สัมมาวาจา เจรจาชอบ คือ การพูดถูกธรรมวินัย การงดเว้นวจีหุจรีต 4 ได้เด็ดขาดจึงจัดเป็นสัมมาวาจาในมรรค องค์ธรรม คือ สัมมาวาจาเจตสิก
- 4) สัมมากัมมันตะ การงานชอบ คือ (1) การงดเว้นจากการล้างผลาญชีวิต

(2) การงดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เรามีได้ให้ และ (3) การงดเว้นจากการประพฤติดิฉันในทางองค์ธรรม คือ สัมมามากัมมันตเจตสิก

5) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ คือ การงดเว้นจากการเลี้ยงชีวิตโดยทางที่ผิด จากกายทุจริต 3 วจีทุจริต 4 องค์ธรรม คือ สัมมาอาชีวะเจตสิก

6) สัมมาวายามะ เพียรชอบ คือ เกิดฉันทะพยายามปรารถนาความเพียร ประคองจิตไว้ ตั้งจิตไว้ ตั้งใจประพฤติปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอย่างจริง ๆ เพื่อให้หลุดพ้นไปจากกิเลสและกองทุกข์โดยเร็วพลัน องค์ธรรม คือ วิริยเจตสิก

7) สัมมาสติ การมีสติกำหนดระลึกอยู่เป็นนิจว่า กำลังทำอะไรอยู่ กำหนดรู้สภาวะที่เกิดขึ้นจริงในขณะปัจจุบัน ในสภาวะทั้ง 4 คือ กาย เวทนา จิต และธรรม ตามความจำกัดความแบบพระสูตร คือหลักธรรมที่เรียกว่าสติปัฏฐาน 4 องค์ธรรม คือ สติเจตสิก

8) สัมมาสมาธิ ความตั้งมั่นโดยถูกต้อง (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2561: 21) คือ การที่กุศลจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่งเดียว องค์ธรรม คือ เอกัคคตาเจตสิกความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่ ความตั้งมั่น ความไม่ซัดส่าย ความไม่ฟุ้งซ่าน ความที่จิตไม่ซัดส่าย สมณะสมาธิทรีย สัมมาสมาธิ สมาธิพละ สมาธิสัมโพธิณัง อันเป็นองค์มรรค นับเนื่องในมรรค นี้เรียกว่า สัมมาสมาธิ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539: 40)

อริยมรรคมีองค์ 8 ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เป็นวิธีการปฏิบัติที่ทำตามแล้วสามารถกระทำให้ถึงที่สุดแห่งทุกข์ได้ คือ

1) อริยมรรคมีองค์ 8 ในการปฏิบัติสติปัฏฐาน 4 คือ การปฏิบัติพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม หรือการปฏิบัติมรรคมีองค์ 8 เป็นข้อปฏิบัติอันเป็นทางสายกลาง เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมดำเนินไปตามทางสายกลางนี้เช่นนี้ แล้วตั้งสติระลึกรู้สภาวะธรรมตามความเป็นจริงในขณะปัจจุบันที่ปรากฏทางทวารทั้ง 6 ก็จะเห็นทุกสิ่งตามความเป็นจริง มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539: 41) การเอาสติไปตั้งไว้ที่ภายใน อิริยาบถต่าง ๆ จนเกิดญาณปัญญาที่รู้แจ้งนิพพาน

2) อริยมรรคมีองค์ 8 ในการปฏิบัติอริยสัจ 4 คือ มรรคสัจ เมื่อทุกข์สัจที่ผู้ปฏิบัติธรรมกำหนดรู้ ด้วยการปฏิบัติวิปัสสนา คืออารมณ์ที่ถูกรู้ เป็นสิ่งที่ควรกำหนดให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ว่าตกอยู่ในไตรลักษณ์ ส่วนมรรคสัจซึ่งเป็นปัญญาที่เข้าใจทุกข์สัจ คือ สภาวะหยั่งรู้ เป็นธรรมที่ควรพัฒนา อริยมรรคมีองค์ 8 ย่อมพัฒนาได้ด้วยการกำหนดรู้ทุกข์สัจ เมื่อโยคีบุคคลกำหนดรู้มรรคสัจ ได้แก่ ปัญญาที่เห็นพอง ยุบ เป็นต้น ตั้งแต่เริ่มแรก จนกระทั่งดับลงไป สิ้นไปหมดไป เป็นมรรคสัจ ปัญญาที่ทราบชัดซึ่งทุกข์ สมุทัยในขณะที่ดับไป มรรคสัจ ในอัมมจักรทำนอธิบายว่า “อริยมรรคมีองค์ 8 ที่เป็นโลกุตตระนี้ (วิปัสสนา) ย่อมถึงการนับว่า เป็นหนทางปฏิบัติ

ที่นำไปสู่ความดับทุกข์” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552: 45) และเมื่ออริยมรรคได้รับการพัฒนาเต็มที่แล้ว จึงจะรู้แจ้งพระนิพพานซึ่งเป็นธรรมที่ควรทำให้แจ้ง

3) อริยมรรคมีองค์ 8 ในการปฏิบัติไตรสิกขา เป็นกระบวนการปฏิบัติธรรม โดยการเจริญวิปัสสนาภาวนา เป็นผู้มีความประพฤติพร้อมสมบูรณ์ ได้แก่ ในคัมภีร์วิมุตติมรรค (พระอุปติสสเถระ, 2541: 29-32) ท่านได้สงเคราะห์ไตรสิกขาลงในอริยมรรค ดังนี้

(1) โยคีบุคคลกำหนดรู้ศีลสิกขา สงเคราะห์เข้าในสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ

(2) โยคีบุคคลกำหนดรู้สมาธิสิกขา สงเคราะห์เข้าใน สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ

(3) โยคีบุคคลกำหนดรู้ปัญญาสิกขา สงเคราะห์เข้าในสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ

อาเนสงส์ของอริยมรรคมีองค์ 8 ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ว่าโดยหัวข้อแล้ว มี 5 ประการ ได้แก่

1) เป็นการพัฒนาจิตปัญญาได้อย่างแท้จริง เป็นทางปฏิบัติให้เกิดจิต ให้เกิดปัญญา

2) ทำให้กิเลสเครื่องเศร้าหมองสงบลงได้

3) ทำให้เกิดรู้ยิ่ง

4) ทำให้รู้แจ้งแทงตลอด

5) ทำให้ดับทุกข์อย่างสิ้นเชิงได้ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539: 54) คือ การรู้แจ้งพระนิพพาน

2. การบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา

การบรรลุธรรมเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา การบรรลุไม่ได้จำกัดเพียงแค่การบรรลุเป็นพระอรหันต์หรือนิพพานเท่านั้น แต่การบรรลุธรรมมีระดับของการดับทุกข์ ดับตัณหาเป็นขั้นๆ ไป ผู้ที่บรรลุธรรมจะมีระดับ สภาวะและคุณลักษณะที่แตกต่างกันไป การบรรลุธรรมเป็นการพัฒนาปัญญาเพื่อให้รู้แจ้งในอริยสัจ 4 ตามระดับขั้นของการบรรลุจนโลกุตตรธรรม คือ ธรรมอันมิใช่วิชัยของโลก หรือ สภาวะพ้นโลก มี 9 อย่าง ได้แก่ มรรค 4 ผล 4 และนิพพาน 1 (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 34 ข้อ 706: 278) การเข้าใจอริยสัจนี้เองคือการบรรลุธรรม บุคคลผู้เกิดความเข้าใจอย่างนี้ ก็คือบุคคลผู้บรรลุธรรม ซึ่งเรียกว่า อริยะ แปลว่า ผู้ห่างไกลจากกิเลส (สินชัย วงษ์จำนง, 2548: 7) การบรรลุธรรมจึงเป็นการเข้าถึงจุดหมายในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่การเข้าใจธรรมในระดับต้นๆ คือ ระดับโลกียะ จนถึงเข้าใจเข้าถึงธรรมในระดับมรรคผล คือ

ระดับโลกุตระ (พระมหาคุศลย โสโธโร (บุตรตะเคียน), 2548: 63) มีปัญญายังรู้รูปรนามตามลำดับแห่งวิปัสสนาญาณ ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาทั้งหมดเป็นกระบวนการฝึก กาย วาจา ใจ เพื่อพัฒนามนุษย์ เป็นการหักล้างลัทธิแห่งวิภูสสาร เข้าสู่กระแสแห่งความดับทุกข์ คือ พระนิพพาน ข้ามเครื่องกั้นแต่ละข้อ คือ สังโยชน์ (พระมหามินา ถาวโร (ไชยอุด), 2558: 13)

อริยบุคคล 4 จำพวก

อริยบุคคล มีความหมายว่า บุคคลผู้ประเสริฐ ผู้ไกลจากข้าศึก ผู้หักล้างลัทธิสังสารวัฏได้แล้ว แบ่งได้หลายประเภท คือ แบ่งอย่างใหญ่ได้เป็น พระเสขะ และพระอเสขะ แบ่งตามประเภทบุคคลมี 4 ประเภท คือ 1) พระโสดาบัน 2) พระสกทาคามี 3) พระอนาคามี 4) พระอรหันต์

พระโสดาบัน แปลว่า เข้าถึงกระแสพระนิพพาน ผู้ถึงกระแส คือเข้าสู่มรรคละสังโยชน์ได้ 3 คือ 1) สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่าเป็นตัวเราของเราหรือความเห็นที่ยังติดแน่นในสมมติว่าเป็นตัวตน เรา เขา 2) วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย เคลือบแคลง ในพระรัตนตรัย ที่มาที่ไปของชีวิตในปัจจุสมุปบาท เป็นต้น ทำให้ไม่มั่นใจ ไม่เข้มแข็งที่จะดำเนินชีวิตไปตามหลักธรรม 3) สีลัพพตปรามาส ความถือมั่นในศีลพรต คือ ความยึดถือในกฎระเบียบอย่างงมงาย เห็นว่า จะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้เพียงเพราะศีล

สกทาคามี แปลว่า กลับมาอีกครั้งเดียว คือ ผู้ที่บรรลุปะเป็นพระสกทาคามีจะกลับมาเกิดในกามภูมิอันได้แก่มนุษย์โลกหรือเทวโลก อีกครั้งเดียวเท่านั้นเป็นผู้ละสังโยชน์ได้เหมือนกับพระโสดาบัน และกระทำ ราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลง

อนาคามี แปลว่า ผู้ไม่มาสู่กามโลกด้วยสามารถแห่งการถือปฏิสนธิอีก คือ มีอันไม่กลับมาเป็นธรรมดาเป็นผู้ปรินิพพานในขั้นนั้นสามารถละสังโยชน์ พระโสดาบัน และละสังโยชน์ได้อีก 2 คือ 4) กามราคะ ความพอใจในกาม 5) ปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งในใจ

พระอรหันต์เป็นผู้สิ้นอาสวะแล้ว คือ ถอนขึ้นได้ เป็นของเกิดขึ้นอีกไม่ได้ เผลอแล้วด้วยไฟคือญาณ เหตุนั้นจึงเรียกว่า พระชินาสพระอรหันต์เป็นผู้อยู่จบแล้ว คือ จบแล้วในธรรมเครื่องอยู่ของพระอริยะ มีจรณะอันประพฤติดีแล้ว ฉะนั้นจึงชื่อว่า ผู้อยู่จบแล้วสามารถละสังโยชน์ 5 ข้อของพระอนาคามี และละสังโยชน์ได้อีก 5 คือ (1) รูปราคะ ความกำหนัดยินดีในรูป (2) อรูปราคะ ความกำหนัดยินดีในสภาวะที่ไม่มีรูป (3) มานะ ความถือตัว (4) อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน (5) อวิชชา ความไม่รู้ (พระพวงษ์ยุทธ กำจายฤทธิ์ และคณะ, 2566: 945-958)

วิเคราะห์ความสัมพันธ์และเปรียบเทียบระหว่างอริยมรรคกับการบรรลุมรรค

ความสัมพันธ์ระหว่างอริยมรรคกับการบรรลุมรรคมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด

อริยมรรคเปรียบเสมือนเส้นทางที่เราต้องเดินตามไปอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ เพื่อนำไปสู่จุดหมายปลายทาง คือ การบรรลุธรรม อริยมรรคประกอบด้วยองค์ประกอบที่ครอบคลุมทั้งด้านกาย วาจา ใจ และปัญญา ทำให้เป็นแนวทางที่สมบูรณ์ในการพัฒนาตนเอง การปฏิบัติตามอริยมรรคเป็นกระบวนการที่ค่อยเป็นค่อยไป และปฏิบัติตามอริยมรรคอย่างสม่ำเสมอและถูกต้อง อาศัยความเพียรพยายามและความอดทน การปฏิบัติแต่ละองค์ประกอบจะช่วยให้จิตใจบริสุทธิ์มากขึ้นเรื่อยๆ จะนำไปสู่การขัดเกลาจิตใจให้บริสุทธิ์ และบรรลุถึงเป้าหมายสูงสุด คือ การหลุดพ้นจากทุกข์ โดยอริยมรรคเป็นเงื่อนไขจำเป็นในการบรรลุธรรม สำหรับผู้ที่ต้องการบรรลุธรรมต้องปฏิบัติตามอริยมรรคอย่างเคร่งครัด การละเลยองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งของอริยมรรค ย่อมทำให้การบรรลุธรรมเป็นไปได้ยาก เมื่อปฏิบัติตามอริยมรรคอย่างต่อเนื่องและถูกต้อง ก็เลส ตัณหา และอุปาทานต่างๆ จะค่อยๆ หดไป จิตใจจะบริสุทธิ์ และในที่สุดก็จะบรรลุถึงนิพพาน ซึ่งการปฏิบัติตามอริยมรรคไม่ใช่เรื่องง่าย ต้องอาศัยความเพียรพยายามและความอดทน การบรรลุธรรมจึงเป็นกระบวนการที่ค่อยเป็นค่อยไป ไม่ใช่เกิดขึ้นในทันทีทันใด ทั้งอริยมรรคและการบรรลุธรรม มีเป้าหมายร่วมกันคือ การดับทุกข์ การหลุดพ้นจากกิเลสตัณหา และการบรรลุถึงความสุขที่แท้จริง โดยการบรรลุธรรมนั้น คือ สภาวะที่จิตใจหลุดพ้น จากการละสังโยชน์ได้ ตั้งแต่ขั้น โสคาบัน สกทาคามี อนาคามี และจนกระทั่งดับความทุกข์ทั้งปวง คือ พระอรหันต์ เป็นสภาวะที่สงบ เย็น และเป็นอิสระอย่างสมบูรณ์ ผู้ที่บรรลุธรรมแล้วจะสามารถดับทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง และมีชีวิตอยู่ด้วยความสงบสุข

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบอริยมรรคกับการบรรลุธรรม

แนวคิด	ลักษณะ	องค์ประกอบ	วิธีการ	ความสำคัญ
อริยมรรค	เส้นทาง	มี 8 องค์ประกอบ	การปฏิบัติตามหลักธรรม	เป็นเครื่องมือในการบรรลุธรรม
การบรรลุธรรม	เป้าหมาย	สภาวะที่ปราศจากกิเลส หรือละสังโยชน์ได้ อย่างต่ำ 3 ข้อ	ผลลัพธ์ของการปฏิบัติ	เป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต

การนำไปปฏิบัติ

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอริยมรรคกับการบรรลุธรรม จะช่วยให้เราเข้าใจหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น และนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้

อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนี้

1. ศึกษาหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างละเอียด และลึกซึ้ง เพื่อให้เข้าใจความหมายของอริยมรรคและการบรรลุมรรค
2. ปฏิบัติธรรม ฝึกปฏิบัติตามหลักธรรมอย่างสม่ำเสมอ ไม่ว่าจะเป็นการนั่งสมาธิ การเจริญสติ หรือการทำความดี
3. แสวงหาคำแนะนำ โดยปรึกษาพระภิกษุสงฆ์หรือผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนา เพื่อขอคำแนะนำและข้อคิดเห็นในการปฏิบัติธรรม
4. มีความพากเพียรพยายาม การบรรลุมรรคต้องอาศัยความเพียรพยายามอย่างต่อเนื่อง ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคต่างๆ
5. มีความอดทนอดกลั้น การปฏิบัติธรรมอาจต้องใช้เวลานาน จึงต้องมีความอดทนและไม่รีบร้อน

สรุป

อริยมรรคและการบรรลุมรรคเป็นสองสิ่งที่แยกกันไม่ออก อริยมรรคเปรียบเสมือนแผนที่ ที่ชี้ทางไปสู่การบรรลุมรรค การปฏิบัติตามอริยมรรคอย่างถูกต้องและสม่ำเสมอ จะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายสูงสุด คือ การหลุดพ้นจากทุกข์ โดยอริยมรรค คือ หนทางปฏิบัติที่ประกอบด้วยองค์ประกอบ 8 ประการ ที่นำไปสู่การดับทุกข์ หรือการบรรลุมรรค ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาจิตใจให้บริสุทธิ์ ขจัดกิเลสตัณหา และนำไปสู่การหลุดพ้นจากวงจรแห่งความทุกข์ ส่วนการบรรลุมรรค คือ สภาวะที่จิตใจหลุดพ้นจากกิเลส ตัณหา และความทุกข์ เป็นเป้าหมายสูงสุดของการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา ผู้ที่บรรลุมรรคแล้วจะสามารถดับทุกข์ได้ ตั้งแต่ขั้น โสตาบัน สกทาคามี อนาคามี และจนกระทั่งดับความทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง คือ พระอรหันต์ และมีชีวิตอยู่ด้วยความสงบสุข อริยมรรคและการบรรลุมรรค ทั้งสองมีความเกี่ยวเนื่องกัน อริยมรรคเป็นเงื่อนไขจำเป็นในการบรรลุมรรค และการบรรลุมรรคก็เป็นผลลัพธ์ของการปฏิบัติตามอริยมรรค

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

การปฏิบัติตามอริยมรรคในชีวิตประจำวันของแต่ละบุคคล เช่น พระสงฆ์ ฆราวาส หรือผู้ปฏิบัติธรรม สามารถปฏิบัติตามได้อย่างราบรื่น จนมีวิถีชีวิตหรือสภาพจิตใจที่ดีขึ้น หรือมีอุปสรรคใดๆ ที่เป็นปัจจัยคอยขัดขวาง เช่น ภูมิประเทศ สภาพแวดล้อม ความเป็นอยู่ทางสังคม ฐานะทางครอบครัว

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

การเปรียบเทียบอริยมรรคในทางพระพุทธศาสนากับแนวคิดหรือหลักปฏิบัติตนของศาสนาอื่น

บรรณานุกรม

- พระพงษ์ยุทธ กำจายฤทธิ์ ธาณี สุวรรณประทีป สุภีร์ ทุมทอง. (2566). “วิเคราะห์การปฏิบัติตามมรรคมงคล 8 เพื่อการบรรลุธรรม”. วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย. 5 (4): 945-958.
- พระมหาศพร สมุทฺโธ. (2563). “ศึกษาวิเคราะห์มรรควิธีตามหลักโพธิปักขิยธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระมหามินา ถาวโร (ไชยอุดม). (2558). “ศึกษาการบรรลุธรรมของพระวังคีสเถระ”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาอดุลย์ ยโสธโร (บุตรตะเคียน). (2548). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องบัณฑิตะกับการบรรลุธรรม”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระอุปัชฌาย์. (2541). **วิมุตติมรรค**. แปลโดย พระราชวรมนี (ประยูร ธมมจิตโต) และคณะ. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: ศยาม.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต). (2561). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 31. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- สินชัย วงษ์จำนงค์. (2548). “การศึกษาคติภาพของคฤหัสถ์ผู้เป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

แนวทางการบำเพ็ญศีลบารมีของครูบาเจ้าศรีวิชัย

Guidelines for Practice of the Precepts of Khru Ba Chao Srivichai

พระเอกชัย เทชวโร

Phra Ekachai Techavaro

วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya, Lamphun Buddhist Collage

Email: Ekachai_Techavaro@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการบำเพ็ญศีลบารมีของครูบาเจ้าศรีวิชัย

ผลการศึกษาพบว่า การบำเพ็ญศีลบารมีของครูเจ้าศรีวิชัยเป็นแนวทางการปฏิบัติที่มุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจและสร้างคุณธรรมในชีวิตประจำวันของบุคคล ครูเจ้าศรีวิชัยมีบทบาทสำคัญในการนำเสนอหลักการและวิธีการที่เกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญศีลบารมีซึ่งประกอบด้วยการรักษาศีล ๕ การทำความดีและการให้ทาน การเจริญสติและสมาธิ รวมถึงการสอนและการเป็นแบบอย่างที่ดี ศีล ๕ เป็นหลักการพื้นฐานที่ครูเจ้าศรีวิชัยยึดถือในการปฏิบัติและสอนผู้อื่น นอกจากนี้ การทำความดีและการให้ทานเป็นการเสริมสร้างคุณธรรมและเพิ่มความพึงพอใจในชีวิต โดยการช่วยเหลือผู้อื่นและการทำบุญช่วยเสริมสร้างบารมีและสร้างสรรค์สังคมที่ดี ครูเจ้าศรีวิชัยเน้นการสอนศีลธรรมแก่ผู้อื่นและการแสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติที่ถูกต้อง การเป็นแบบอย่างที่ดีช่วยสร้างแรงบันดาลใจและสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับศีลธรรมในสังคม ผลลัพธ์ของการบำเพ็ญศีลบารมีตามแนวทางของครูเจ้าศรีวิชัยเป็นการสร้างความสงบสุขภายในชีวิตของผู้ปฏิบัติและเสริมสร้างสังคมที่มีคุณธรรมสูง

คำสำคัญ : การสร้างบารมี, ศีลบารมี, ครูบาเจ้าศรีวิชัย

Abstract

This academic article aims to study the practice of morality of Khru Ba Chao Sriwichai.

The results of the study found that the practice of morality of Khru Ba Chao Sriwichai is a practice that focuses on developing the mind and creating morality in the daily life of individuals. Khru Ba Chao Sriwichai plays an important role in presenting principles and methods related to the practice of morality, which consists of observing the Five Precepts, doing good deeds and giving alms, developing mindfulness and concentration, as well as teaching and being a good example. The Five Precepts are the basic principles that Khru Ba Chao Sriwichai adheres to in his practice and teaching others. In addition, doing good deeds and giving alms build morality and increase satisfaction in life. Helping others and making merit help build morality and create a good society. Khru Ba Chao Sriwichai emphasizes teaching morality to others and demonstrating correct practice. Being a good example helps inspire and create a correct understanding of morality in society. The results of practicing morality according to Khru Ba Chao Sriwichai's approach are creating inner peace in the lives of practitioners and creating a society with high morality.

Keywords: Building morality, morality, Khru Ba Chao Sriwichai

บทนำ

ครูเจ้าศรีวิชัยหรือที่รู้จักในฐานะพระบูรพาจารย์ของศาสนาพุทธในประเทศไทย เป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่และเสริมสร้างคุณธรรมและศีลธรรมในสังคมไทย แนวทางการบำเพ็ญศีลบารมีของท่านมีอิทธิพลต่อพุทธศาสนิกชนหลายรุ่น ท่านได้นำเสนอวิธีการปฏิบัติที่มุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจให้บริสุทธิ์และสร้างสรรค์ชีวิตที่มีคุณค่า บทความนี้จะสำรวจแนวทางการบำเพ็ญศีลบารมีของครูเจ้าศรีวิชัย โดยพิจารณาหลักการและวิธีการที่ท่านใช้ในการดำเนินชีวิตและสอนผู้อื่น

ศีล หมายถึง ข้อบัญญัติทางพระพุทธศาสนาที่กำหนดการปฏิบัติกายและวาจา การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551: 18) เมื่อเวลาผ่านไป พระพุทธศาสนาได้อุบัติขึ้น พระพุทธองค์จึงได้ทรงบัญญัติศีล เหล่านี้เพื่อให้พุทธบริษัททั้งหลายได้ปฏิบัติสืบทอดกันมา นอกจากนี้ยังมีอัฐศีล (ศีล 8) หรือเรียกว่า

อุโบสถศีล สำหรับคฤหัสถ์ผู้มุ่งฝึกตนพัฒนาตนให้จิตใจมีความปราณียิ่งขึ้นซึ่งความสุขอันยิ่ง หรือที่เรามักเรียกกันว่า อุบาสกและอุบาสิกาผู้ใกล้ชิดกับพระศาสนา สำหรับศีลสำหรับบรรพชิตนั้นเกิดขึ้นเมื่อครั้งบรรพชิตรูปใดในพระศาสนาของพระพุทธองค์ได้กระทำการอันไม่สมควรแก่สมณสาธูปขึ้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจักทรงบัญญัติศีลสำหรับพระภิกษุ พระภิกษุณี สามเณรและสามเณรีหรือที่เรียกกันว่า พระธรรมวินัยนั้นขึ้น สำหรับพระภิกษุภิกษุณี หรือข้อศีลสิกขาสำหรับภิกษุณีมีทั้งสิ้น 311 ข้อ สำหรับพระภิกษุวินัย หรือข้อศีลสิกขาสำหรับภิกษุมิทั้งสิ้น 227 ข้อ สำหรับสามเณรและสามเณรีมีศีลสิกขาทั้งสิ้น 10 ข้อ อันเป็นไปเพื่อความดีงามแห่งหมู่สงฆ์ เพื่อความสำราญแห่งหมู่สงฆ์ เพื่อข่มบุคคลผู้เก้อยาก เพื่อป้องกันอาสวะอันจะบังเกิดแก่หมู่สงฆ์ในปัจจุบันและอนาคต เพื่อความเลื่อมใสในชุมชนที่เลื่อมใสแล้วและในชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส เพื่อป้องกันโทษอันจักบังเกิดขึ้นในปัจจุบันและอนาคต เพื่อให้ตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม เพื่ออนุเคราะห์พระวินัย เป็นต้น (ณัฐพงศ์ ดวงแก้ว, 2559: 18)

ตามที่ทราบพระครูบาเจ้าศรีวิชัยเป็นพระภิกษุผู้อุปสมบทในบวรพระพุทธศาสนาด้วยศรัทธาในคำสั่งสอนขององค์พระชินวรสัมมาสัมพุทธเจ้า ถือเป็นปูชนียบุคคลสำคัญคนหนึ่งของประเทศไทยและได้รับการเสนอชื่อเป็นบุคคลสำคัญของโลก โดยกระทรวงศึกษาธิการและสมาชิกรัฐสภาขึ้นต่อองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก “ครูบาเจ้าศรีวิชัย” นามเดิมชื่อว่า อินตาเพื่อน เกิด ณ บ้านปาง ตำบลแม่ตืน อำเภอเถลิง จังหวัดลำพูน เมื่อวันอังคารที่ 11 มิถุนายน พุทธศักราช 2520 ปีชวด เดือน 9 เหนือ ขึ้น 10 ค่ำ โดยมีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน 5 คน โดยท่านเป็นบุตรลำดับที่ 3 เมื่ออายุครบ 18 ปีได้ทำการบรรพชาโดยมีครูบาชตติยะเป็นพระอุปัชฌาย์ โดยได้รับสมณนามว่า สามเณรศรีวิชัย ต่อมาในพุทธศักราช 2441 ได้รับการอุปสมบท ณ พัทธสีมาวัดบ้านโฮ้งหลวง อำเภอบ้านโฮ้ง จังหวัดลำพูน พระครูบาสม สมโณ เป็นพระอุปัชฌาย์ ได้รับฉายาว่า สิริวิโยภิกขุ หลังจากจำพรรษาแรก ณ วัดบ้านปางเรียบร้อยแล้ว ได้ไปศึกษาวิชาความรู้และพระกัมมัฏฐานกับพระครูบาอุปละ วัดดอยเต่า อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน โดยพระครูบาเจ้าศรีวิชัยได้ตั้งจิตอธิษฐานปฏิบัติภูมิธรรมพิจารณาวัตรปฏิบัติธรรมโดยเคร่งครัดเสมอต้นเสมอปลาย ต่อมาเมื่ออายุได้ 24 ปี พรรษา 4 เป็นผู้ทรงศีลจริยวัตรงดงาม (พระอานันท์ พุทธิธัมโม, 2537: 12)

ศีลและสิกขาบทจึงเป็นเสมือนเครื่องยึดเหนี่ยว และทางเสื่อในการดำเนินชีวิตเลี้ยงชีพของครูบาเจ้าศรีวิชัย จากอัตชีวประวัติของครูบาเจ้าศรีวิชัย จักเห็นได้ว่าท่านเป็นผู้ที่ได้น้อมนำซึ่งธรรมวินัย และข้อศีลสิกขาต่างๆ ขององค์สมเด็จพระสัมมาพุทธเจ้าเข้ามาบำเพ็ญศีลบารมีโดยยิ่ง แม้ขณะที่ท่านต้องอธิกรณ์และได้ถูกสอบสวนจากสมเด็จพระมหา

สมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ในขณะนั้น ความตอนหนึ่งว่า สมเด็จพระสังฆราชเจ้าทรงตรัสถามว่า “พระครูบาหัวเมืองเหนือ” ถ้อยคำก็ข้อ ครูบาเจ้าศรีวิชัยได้กราบทูลว่า “ถ้อยคำ 4 ข้อ” ซึ่งสร้างความประหลาดใจให้แก่สมเด็จพระสังฆราชเจ้า และทรงตรัสถามเพิ่มว่า “ภิกษุอะไรถ้อยคำ 4” (สมใหม่ เปรมจิต, 2537: 33)

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าครูบาเจ้าศรีวิชัยเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับแม้จากองค์สมเด็จพระสังฆราชเจ้าว่าเป็นผู้ที่รักษำบำเพ็ญซึ่งข้อศีลในองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแม้จักมีข้ออธิกรณ์กล่าวหาท่านถึง 3 ครั้ง ท่านก็ยังคงรักปาริสุทธิศีล 4 ให้บริสุทธิ์ด้วยการรักษาอินทรีย์สังวร คือ การสำรวมอินทรีย์ มีสติระวังรักษาใจ มิให้กิเลสคือความยินดี ยินร้ายเข้าครอบงำ ในเมื่อรับรู้อารมณ์ด้วยอินทรีย์ทั้ง 6 มิเห็นรูปด้วยตา เป็นต้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2557: 42) อาชีวะปาริสุทธิ คือ ศีลคือความบริสุทธิ์แห่งอาชีวะ เลี้ยงชีวิตโดยทางที่ชอบ ไม่ประกอบอบเนสนา มีหลอกลวงเขาเลี้ยงชีพ เป็นต้น จากการที่ได้รับการคณะกรรมการได้วินิจฉัยว่าพระครูบาเจ้าศรีวิชัยไม่มีความผิด มิได้เป็นผีบุญ เจ้าคณะลงโทษเกินไป และควรปล่อยพระครูบาเจ้าศรีวิชัยกลับไปยังภูมิลำเนาต่อไป (พระอานันท์ พุทธธัมโม, 2537: 19) จนทำให้ได้รับความศรัทธาจากพุทธศาสนิกชนมากที่สุดรูปหนึ่งในภาคเหนือ และเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสร้างและบูรณะพุทธศาสนสถานหลายแห่งทั่วภาคเหนือของประเทศไทย จนได้รับการขนานนามว่า “ตนบุญแห่งล้านนา” การบำเพ็ญศีลบริวารมีของครูบาเจ้าศรีวิชัย จึงเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่พระภิกษุสามเณรที่ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับเพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อย แม้ในยามวิกฤตของชีวิต ไม่ถือเอามวลชนเป็นเครื่องตอรอง รักษาซึ่งความเป็นปกติของตน ซึ่งผู้คนในสังคมปัจจุบันนี้มักมาจากพื้นฐานความเชื่อทางศาสนาที่ถ้อยสับสนกันมาและความไม่มั่นคงทางจิตใจในการดำเนินชีวิต ประกอบกับสภาวะที่มีการเปลี่ยนแปลงรวดเร็วจากข่าวสารที่มีช่องทางการส่งได้รวดเร็วและเข้าถึงคนในสังคมปัจจุบันได้มากขึ้นจากเดิม จึงทำให้ไม่สามารถสำรวมรักษากาย วาจา และจิตใจของตนให้เป็นปกติได้ หากเราได้ศึกษาศีลบริวารมีในหลักธรรม ปาริสุทธิศีล 4 ของครูบาเจ้าศรีวิชัยและปฏิบัติตามจริยวัตรอันงดงามของท่านแล้ว ย่อมจักนำมาซึ่งสงบสุขและความดีงามของสังคมปัจจุบันสืบไป

เนื้อหา

1. ประวัติการบำเพ็ญศีลบริวารมีในพระพุทธศาสนา

ศีล หมายถึง ข้อบัญญัติทางพระพุทธศาสนาที่กำหนดการปฏิบัติกายและวาจา การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551: 18)

เป็นปกติทั้งทางกายและวาจา รวมถึงเป็นข้อปฏิบัติเพื่อเว้นจากความชั่วหรือความไม่ดีต่างๆ โดยศีลนั้นสามารถแยกเป็นระดับรวมได้ 3 ระดับ คือ จุลศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล หรืออาจจะแบ่งได้เป็นศีลสำหรับบรรพชิต และศีลสำหรับคฤหัสถ์ ในส่วนศีลของคฤหัสถ์นั้น คือ จุลศีล และมัชฌิมศีล จากหลักฐานที่ถูกค้นพบด้านประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลนั้นปรากฏว่า ศีล เกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยพระเจ้าสมสดีราช ซึ่งมีเพียง 2 ข้อ คือ ห้ามลักทรัพย์ และห้ามประพฤติดูหมิ่นในกาม และในเวลาต่อมาได้มีการเพิ่มข้อห้ามพูดโกหก เนื่องจากมีการหลอกลวง ไม่รับสารภาพต่อความผิด และเมื่อมีการไม่ยอมรับผิดเกิดขึ้นจึงเกิดการทะเลาะเบาะแว้งกันรุนแรงถึงขั้นทำลายชีวิตของกันและกัน จึงได้เกิดศีล ข้อห้ามฆ่าสัตว์ ในส่วนศีลข้อห้ามดื่มสุรานั้น เกิดขึ้นชาวเมืองพากันดื่มน้ำขิงตามง่ามไม้ตามแบบนกป่า แล้วเกิดอาการมึนเมาไม่สามารถประกอบกิจการงานต่างๆ ได้ บ้างก็เรียกศีล 5 ข้อนี้ว่า กุรุธรรม หรือ ธรรมะของชาวแคว้นกุรุ เมื่อเวลาผ่านไป พระพุทธศาสนาได้อุบัติขึ้น พระพุทธองค์จึงได้ทรงบัญญัติศีล เหล่านี้เพื่อให้พุทธบริษัททั้งหลายได้ปฏิบัติสืบต่อกันมา

นอกจากนี้ยังมีอัฐศีล (ศีล 8) หรือเรียกว่า อุโบสถศีล สำหรับคฤหัสถ์ผู้มุ่งฝึกตนพัฒนาตนให้จิตใจมีความปราณียิ่งขึ้นซึ่งความสุขอันยิ่ง หรือที่เรามักเรียกกันว่า อุบาสกและอุบาสิกาผู้ใกล้ชิดกับพระศาสนา สำหรับศีลสำหรับบรรพชิตนั้นเกิดขึ้นเมื่อครั้งบรรพชิตรูปใดในพระศาสนาของพระพุทธองค์ได้กระทำการอันไม่สมควรแก่สมณสาธูปขึ้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจักทรงบัญญัติศีลสำหรับพระภิกษุ พระภิกษุณี สามเณร และสามเณรีหรือที่เรียกกันว่า พระธรรมวินัยนั้นขึ้น สำหรับพระภิกษุภิกษุณีวินัย หรือข้อศีลสิกขาสำหรับภิกษุณีมีทั้งสิ้น 311 ข้อ สำหรับพระภิกษุวินัย หรือข้อศีลสิกขาสำหรับภิกษุมิทั้งสิ้น 227 ข้อ สำหรับสามเณรและสามเณรีมีศีลสิกขาทั้งสิ้น 10 ข้อ อันเป็นไปเพื่อความดีงามแห่งหมู่สงฆ์ เพื่อความสำราญแห่งหมู่สงฆ์ เพื่อข่มบุคคลผู้เกียจคร้าน เพื่อป้องกันอาสวะอันจะบังเกิดแก่หมู่สงฆ์ในปัจจุบันและอนาคต เพื่อความเลื่อมใสในชุมชนที่เลื่อมใสแล้วและในชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส เพื่อป้องกันโทษอันจักบังเกิดขึ้นในปัจจุบันและอนาคต เพื่อให้ตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม เพื่ออนุเคราะห์พระวินัย เป็นต้น (ญัตถพงศ์ ดวงแก้ว, 2559: 32)

2. ประวัติความเป็นมาการบำเพ็ญศีลบาร์มีของครูเจ้าศรีวิชัย

ตามที่ทราบพระครูบาเจ้าศรีวิชัยเป็นพระภิกษุผู้อุปสมบทในบวรพระพุทธศาสนาด้วยศรัทธาในคำสั่งสอนขององค์พระชินวรสัมมาสัมพุทธเจ้า ถือเป็นปูชนียบุคคลสำคัญคนหนึ่งของประเทศไทยและได้รับการเสนอชื่อเป็นบุคคลสำคัญของโลก โดยกระทรวงศึกษาธิการและ

สมาชิกวุฒิสภายื่นต่อองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ ยูเนสโก “ครูบาเจ้าศรีวิชัย” นามเดิมชื่อว่า อินตาเพือน เกิด ณ บ้านปาง ตำบลแม่ตืน อำเภอฝาง จังหวัดลำพูน เมื่อวันอังคารที่ 11 มิถุนายน พุทธศักราช 2420 ปีชาล เดือน 9 เหนือ ขึ้น 10 ค่ำ โดยมีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน 5 คน โดยท่านเป็นบุตรลำดับที่ 3 เมื่ออายุครบ 18 ปีได้ทำการบรรพชาโดยมีครูบาขัตติยะเป็นพระอุปัชฌาย์ โดยได้รับสมณนามว่า สามเณรศรีวิชัย ต่อมาใน พุทธศักราช 2441 ได้รับการอุปสมบท ณ พัทธสีมาวัดบ้านโฮ้งหลวง อำเภอบ้านโฮ้ง จังหวัดลำพูน พระครูบาสม สมณ เป็นพระอุปัชฌาย์ ได้รับฉายาว่า สิริวิชัยภิกขุ หลังจากจำพรรษาแรก ณ วัดบ้านปางเรียบร้อยแล้ว ได้ไปศึกษาวิชาความรู้และพระกัมมัฏฐานกับพระครูบาอุปละ วัดดอยแต อำเภอมะหา จังหวัดลำพูน โดยพระครูบาเจ้าศรีวิชัยได้ตั้งจิตอธิษฐานปฏิบัติภูมิธรรมพิจารณาวัตรปฏิบัติธรรมโดยเคร่งครัดเสมอต้นเสมอปลาย ต่อมาเมื่อ

ครูบาเจ้าศรีได้บำเพ็ญศีลบริวารมียิ่ง แม้ขณะที่ท่านต้องอธิกรณ์และได้ถูกสอบสวนจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ในขณะนั้น ความตอนหนึ่งว่า สมเด็จพระสังฆราชเจ้าทรงตรัสถามว่า “พระครูบาหัวเมืองเหนือ” ถ้อยคำก็ขอ ครูบาเจ้าศรีวิชัยได้กราบทูลว่า “ถ้อยคำ 4 ข้อ” ซึ่งสร้างความประหลาดใจให้แก่สมเด็จพระสังฆราชเจ้า และทรงตรัสถามเพิ่มว่า “ภิกษุอะไรถ้อยคำ 4” ครูบาเจ้าศรีวิชัยกราบทูลว่า “นั่นคือ ปาโรสุทธิศีล 4 เจ้า” ซึ่งปาโรสุทธิศีล 4 ประกอบไปด้วย ปฏิโมกข์สังวร อินทริยสังวร อาชีวะปาโรสุทธิ และ ปัจยาปิณเฑกขณะ โดยสมเด็จพระสังฆราชเจ้าทรงพอใจในคำตอบนั้นเป็นอันมากและกล่าวว่า “ครูบาเจ้าศรีวิชัยนั้นเป็นผู้มีความรู้ในพระธรรมวินัยแต่ยังไม่กระจ่างนัก” และทรงตัดสินให้ท่านครูบาเจ้าศรีวิชัยพ้นจากข้ออธิกรณ์ทั้งปวง เนื่องจากเห็นในข้อวัตรปฏิบัติของครูบาเจ้าศรีวิชัยซึ่งเป็นผู้ถือตามพระธรรมวินัย และข้ออธิกรณ์ทั้งหลายมุ่งหมายในทางการศึกษาเพราะความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์ในท้องที่มากกว่าการผิดในพระวินัยสงฆ์ ซึ่งยังทำให้ชื่อเสียงที่เกิดขึ้นภายหลังจากการพ้นโทษการถูกอธิกรณ์และหลังจากถูกเรียกลงกรุงเทพฯ ครั้งแรก ในปี 2462 โดยในงานประพันธ์ได้กล่าวว่าความเคร่งครัดของครูบาศรีวิชัยทำให้ผู้คนในบริเวณใกล้เคียงเรียกท่านว่า “ตุ้เจ้าศีลธรรม หรือ ตุ้เจ้าตนบุญ” ยิ่งไปกว่านั้นภายหลังจากการที่ท่านถูกอธิกรณ์ใส่ร้ายและได้พ้นโทษมาทุกข้อกล่าวหา จึงเป็นที่เลื่องลือกันถึงความศักดิ์สิทธิ์ของท่าน ตามไปด้วย เหตุการณ์ทั้งสองจึงเป็นปัจจัยที่ทำให้ ผู้คนสนใจและเข้ามาศรัทธาในตัวครูบาศรีวิชัยเป็นจำนวนมาก

3. แนวทางการบำเพ็ญศีลบริวารของครูเจ้าศรีวิชัย

3.1) การรักษาศีลในชีวิตประจำวัน

ครูเจ้าศรีวิชัยถือว่าการรักษาศีลเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้จิตใจสงบและปลอดจากความกังวล ศีล 5 ข้อนี้ไม่เพียงแต่เป็นข้อปฏิบัติพื้นฐานของพุทธศาสนา แต่ยังเป็นเครื่องมือใน

การพัฒนาจิตใจให้ดีขึ้น การรักษาศีลช่วยเสริมสร้างคุณธรรมและความรับผิดชอบในชีวิตประจำวัน ซึ่งทำให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสงบและมีความสุข

3.2 การทำความดีและการให้ทาน

การให้ทานและการทำความดีเป็นอีกหนึ่งหลักการสำคัญในแนวทางของครูเจ้าศรีวิชัย การให้ทานไม่เพียงแต่เป็นการช่วยเหลือผู้อื่น แต่ยังเป็นการฝึกฝนความมีน้ำใจและความเห็นอกเห็นใจ การทำความดีรวมถึงการช่วยเหลือผู้อื่นและการทำบุญเป็นการสร้างผลบุญและสะสมบารมี ซึ่งมีความสำคัญต่อการเจริญเติบโตทางจิตใจและการสร้างสรรค์สังคมที่ดี

3.3) การเจริญสติและสมาธิ

การฝึกสติและสมาธิเป็นวิธีที่ครูเจ้าศรีวิชัยใช้ในการพัฒนาจิตใจและเพิ่มความสะดวกสบายใน การทำสมาธิช่วยให้บุคคลมีความเข้าใจตนเองและสิ่งรอบข้างมากขึ้น การเจริญสติช่วยเพิ่มความรู้สึกเชื่อมโยงกับธรรมชาติและลดความเครียดในชีวิตประจำวัน การฝึกสติและสมาธิจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการบำเพ็ญศีลบารมี

3.4) การสอนและการเป็นแบบอย่าง

ครูเจ้าศรีวิชัยยังเน้นถึงการสอนศีลธรรมแก่ผู้อื่นและการเป็นแบบอย่างที่ดีในสังคม การเป็นแบบอย่างที่ดีช่วยสร้างแรงบันดาลใจให้กับผู้อื่นและสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับศีลธรรม การสอนศีลธรรมช่วยให้สังคมมีความเข้าใจที่ดีขึ้นเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตตามหลักศีลธรรม

หลักการพัฒนาตนเองของครูบาในจังหวัดลำพูนสามารถสรุป ดังต่อไปนี้ (สามารถ บุญรัตน์. 2561: 269-281)

ครูบาเจ้าศรีวิชัย การปฏิบัติที่มีเอกลักษณ์ แต่มีเป้าหมายเดียวกันคือการอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนาและถือนั่นอยู่ในวิถีแห่งธรรมอย่างแน่วแน่มั่นคง ได้สร้างศรัทธาจากธรรมะปฏิบัติของท่าน เป็นแบบอย่างที่ดีแก่พุทธบริษัทและพระเณรทั่วไปด้วยความมั่นคงในการบำเพ็ญสมณะวิปัสสนากัมมัฏฐาน จนเป็นที่เลื่องลือสักกะลาทั่วไปในหมู่ชาวล้านนาด้วยการพัฒนาดังต่อไปนี้

1) การเน้นการรักษาด้านศีลธรรม ครูบาเจ้าศรีวิชัยเป็นผู้มีจริยวัตรทั้งดงามและเคร่งครัด โดยที่ท่านงดการเสพ หมากร เมือง ท่านมีคำสอนที่ขอให้ศิษย์ทั้งหลาย ให้ถือปฏิบัติบำเพ็ญความดียึดมั่นในพระวินัย ให้มีเมตตากรุณาต่อประชาชน

2) การฝึกความอดทน ท่านมีความอดกลั้นต่อความทุกข์ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ อดทนต่อความทุกข์ อดทนต่อคำด่า คำดูหมิ่นและอดทนต่อความโลภ ความโกรธ ความหลง นั่นคือ ความอดทน อดกลั้น ต่อความทุกข์ทรมานทั้งทางร่างกายและจิตใจ การที่

ท่านมีความอดทนต่อสิ่งต่างๆ

3) การเสริมความมุ่งมั่น ครูบาศรีวิชัยมีความปรารถนาที่จะบรรลุธรรมะอันสูงสุด ดังปรากฏจากคำอธิษฐานบารมีที่ท่านอธิษฐานไว้ว่า “ตั้งปรารถนาขอหื้อได้ถึงธรรมะ ยึดเหนี่ยว เอาพระนิพพานสิ่งเดียว

4) การวางเฉย ครูบาศรีวิชัยท่านเป็นผู้ที่วางใจเป็นกลางๆ โดยไม่เอนเอียงเข้าข้างเพราะชอบ เพราะชัง เพราะหลงและเพราะกลัว ไม่ได้ฝักใฝ่สิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นคนหนักแน่น มีสติอยู่เสมอ

5) การปฏิบัติภาวนา ครูบาศรีวิชัยท่านเป็นนักปฏิบัติภาวนาอยู่เสมอ ซึ่งในการปฏิบัติของท่านมีทั้งการรุดงค์เพื่อขจัดกิเลสของตน การสวดมนต์เพื่อเป็นการเข้าถึงความเพียร การทำสมาธิเพื่อพิจารณาจนเกิดเป็นปัญญา

4. พัฒนาการศีลบารมีของครูเจ้าศรีวิชัย

การเข้านิโรธสมาบัติ ของครูบาเจ้าศรีวิชัยมีความน่าสนใจยิ่งเนื่องจากเนื้อหาในหนังสือก็มีหลักฐานครอบคลุมตั้งแต่เล่ม พบว่าท่านมิได้คัดลอกมาจากคัมภีร์ธรรมเล่มใดเลย ท่านเขียนขึ้นจากวิธีการปฏิบัติเจริญภาวนา และผลจากการปฏิบัติสมถกัมมัฏฐาน และวิปัสสนากัมมัฏฐานของท่านเอง ท่านจึงสามารถขมวดเอาหัวใจเรื่องนั้นๆ มาเขียนแบบย่อได้ (สมาคมชาวลำพูน, 2561: 10) อนึ่ง เนื้อหาว่าด้วยเรื่องการเข้านิโรธสมาบัติ ไม่ใช่เนื้อหาที่พบได้ทั่วไปในคัมภีร์ไบเบิลอื่นๆ ในทำนองว่าเขียนหรือคัดลอกต่อกัน ตามประเพณีแต่อย่างใด ไม่พบเรื่องนี้ในกัมมัฏฐานวินัยฉัยกถาของพระธัมมวุฒิภิกขุ หรือแม้แต่ในกัมมัฏฐานล้านนาของครูบากัญจนอรัญญาสิมหารเถร

คำขอเข้านิโรธสมาบัติหรือการบำเพ็ญธรรมชั้นอุกฤษฏ์ของครูบาเจ้าศรีวิชัยมีดังนี้ “โยคาวจร เจ้าตนจักเข้านิโรธสมาบัติเหมือนดังพระพุทธเจ้า และพระปัจเจกโพธิสัตว์เจ้า และพระอรหันต์เจ้าทั้งหลายนั้น ให้กล่าวคำสมาพระแก้วเจ้า 5 จำพวก แล้วให้อาบน้ำสระผมเสีย แล้วให้ศรัทธานายกผู้มีศีล 5 กับตัวเองมาแต่งสร้างให้ยังตบ่น้อยหลังหนึ่ง มีประตูล้นหับไขไว้ให้ตึงาม แล้วพักเอาน้ำมาใส่ไว้ในบาตรเหล็ก ให้กรองเสีย 7 ที ทำที่ถ่ายหนักถ่ายเบาไว้ด้วย ให้ตั้งจิตใจให้มั่นคงดีแล้วอธิษฐานว่า “ภายใน 7 วันนี้ ข้าพระพุทธเจ้า จักบิณฑอาหารสักอัน ข้าพระพุทธเจ้า จักฉันแต่อุทกทั้ง สิ่งเดียว”

แล้วโอภาสว่า “สาธุโอกาสะ ภันเต ข้าแต่สัพพัญญูพระโคตมะเจ้า ตนประเสริฐกว่าอินทา พรหมและเทวดาทั้งหลาย บัดนี้ข้าก็มากระทำยังครองธุดงค์วัตร 13 ก็หากบวรมวลแล้วแล บัดนี้ข้าจักปลงไว้เหนือหัวแห่งข้าก่อนแล้ว ข้าจักขอเข้านิโรธสมาบัติธรรมเจ้าดวงประเสริฐนี้ ขอให้หายเสียยังอาหารนานประมาณ 7 วันนี้ ข้าขอเอาโลกุตรธรรมเจ้าดวงประเสริฐ คือ

ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ปัญจฌาน อันประเสริฐคือ บังเกิดมาแต่พระพุทธเจ้าแลพระปัจเจกโพธิสัตว์ และพระอรหันต์สาวกเจ้า จงมาบังเกิดเป็นวิหาระอันกว้างขวางอยู่ใน ชั้นระทั้ง 5 บัดนี้แล้ว” (ว่า 3 หน)

กล่าวคำอธิษฐานวัตรนิโรธเจ้าว่า “สันติปาทัฏฐ นิโรธ นิโรธัสจัง สัตตเมอิชฺฐานมิ” (ว่า 3 หน)

แล้วให้บริกรรมภาวนาว่า “โลกุตตรังปิธปาทั้งจยานัง โลกุตตรังปินทริยังจยานัง โลกุตตรังพลังจยานัง โลกุตตรังโพธิมังฉกัังจยานัง โลกุตตรังสัจจังจยานัง โลกุตตรังสัมมาถังจยานัง โลกุตตรังธัมมังจยานัง โลกุตตรังขันธังจยานัง โลกุตตรังอยตณังจยานัง โลกุตตรังธาตุจยานัง โลกุตตรังอาหารังจยานัง โลกุตตรังผัสสังจยานัง โลกุตตรังเวทณังจยานัง โลกุตตรังสุญจยานัง โลกุตตรังเจตณังจยานัง โลกุตตรังจิตตังจยานัง” จบภาวนาเข้านิโรธเท่านี้ ถ้าภาวนาเรื่อยๆ ได้ถึงนิพพานคือดับทุกข์ในวัฏสงสารนี้แล

สรุป

ครูบามีหลักสำคัญที่ใช้ยึดถือปฏิบัติเป็นแนวทางในการสร้าง สังคมที่ดี ให้ผู้คนเกิดศีลธรรม มีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้ปฏิบัติดี ในที่นี้ขอกกล่าว อ้างถึงครูบาเจ้าศรีวิชัย ครูบานับเป็นพระอริยสงฆ์ของครูบาเจ้าศรีวิชัยได้เจริญรอยตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าและได้ทุ่มเทเสียสละให้กับงานพระพุทธศาสนา สงเคราะห์ชุมชนมาตลอดระยะเวลาอันยาวนาน ปรากฏผลงาน ให้เห็นเป็นประจักษ์จำนวนมากในด้านต่างๆ เช่น ด้านคำสอน ด้านการปฏิบัติ การเผยแพร่และการพัฒนา ใช้หลักศีลห้า หลักสังคหวัตถุ 4 พรหมวิหารธรรม 4 หลักขันติธรรม เป็นแนวทางอบรมสั่งสอนควบคู่ไปกับการในการปฏิบัติ ตามแนวทางพระพุทธศาสนาเป็นดังเข็มทิศนำทางชีวิตสู่ความเจริญ อันเป็นแนวทางในการสั่งสอนและปฏิบัติของครูบาเจ้าศรีวิชัย

แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งในการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมตาม หลักวิถีครูบาจะเป็นการให้เสริมสร้างให้ประชาชนได้ตระหนักถึง การอยู่ร่วมกันโดยการเข้ามามีส่วนร่วม โดยร่วมคิด ร่วมแรง ร่วมทำ เพื่อให้เกิด ความหวงแหนในสิ่งที่ได้มาเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันของคนในชุมชน เพราะเมืองลำพูนเป็นเมืองเอกลักษณ์ของนักบุญแห่งล้านนา การน้อมนำเอาวิถีครูบาเป็นแนวทางในการพัฒนาสังคมจึงเป็นวิธีการหนึ่งที่จะสร้างความเข้มแข็ง เชิงวัฒนธรรมทางสังคมให้กับเมืองลำพูนได้ การเสริมสร้างความเข้มแข็งดังกล่าว จะเป็นการให้ประชาชนเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาตามยุทธศาสตร์การพัฒนาและเพิ่มขีดความสามารถของประชาชนบนรากฐานทุนทางวัฒนธรรมชุมชน ดังนั้น ความเข้มแข็งจึงจะเกิดเป็นวงกว้างภายในชุมชน และขยายไปยังชุมชนอื่นๆ เกิดการต่อยอดในเรื่องของรายได้ อาชีพ การพัฒนาสินค้าและการชิมช้อปเอา ความ

ศรัทธา ความเชื่อเข้าไปแบ่งปันจากชุมชนสู่ชุมชน เป็นการขยายฐานความ ศรัทธาต่อไปอย่างยั่งยืน

รูปแบบการเสริมคุณค่าและการพัฒนาตนของพระสงฆ์ตามหลักวิถีครูบาเจ้าศรีวิชัย มีองค์ประกอบดังต่อไปนี้ การเป็นแบบอย่างที่ดีเป็นการสร้างคุณค่าที่ทำให้เกิดความศรัทธาให้ ความเคารพนับถือ การศึกษาและเรียนรู้อยู่เสมอเป็นการ สร้างคุณค่าที่ทำให้เกิดการยอมรับ ในความสามารถ พัฒนาขัดเกลาจิตใจเป็นการ สร้างคุณค่าที่จะก่อให้เกิดคุณความดีขึ้นภายใน จิตใจที่จะส่งผลให้เกิดการปฏิบัติ ตนตามมา พัฒนาพื้นที่เรียนรู้เป็นการสร้างคุณค่าที่เกิดการให้ ความสำคัญกับการ เผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบ ประสานความร่วมมือเป็นการสร้าง คุณค่า ในการให้ความสำคัญกับส่วนรวมมากกว่าส่วนตน ต้องเข้ามามีบทบาทในการ ปลุกฝังและ สร้างจิตสำนึกสาธารณะให้กับบุคคล การปลุกฝังจิตใจให้บุคคลมีความ รับผิดชอบต่อตนเองและ สังคม สิ่งเหล่านี้จะทำให้พระสงฆ์ได้พัฒนาตนเองและเห็นคุณค่าของตนเอง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาความรู้เกี่ยวกับแนวทางการบำเพ็ญศีลบารมีของ ครูบาเจ้าศรีวิชัย ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาไทย โดยมีบทบาทสำคัญ ในการเผยแผ่และเสริมสร้างศีลธรรมในสังคมไทย แนวทางการบำเพ็ญศีลบารมีของท่านมีหลัก การที่ชัดเจนและสามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ ซึ่งรวมถึงการรักษาศีล 5 ข้อ การ ทำความดีและการให้ทาน การเจริญสติและสมาธิ และการสอนและเป็นแบบอย่างที่ดี

การรักษาศีล 5 ข้อ การรักษาศีล ๕ ข้อเป็นพื้นฐานสำคัญในการบำเพ็ญศีลบารมี ตามแนวทางของครูเจ้าศรีวิชัย ศีล ๕ ข้อประกอบด้วย การไม่ฆ่าสัตว์ การไม่ลักขโมย การไม่ ประพฤติผิดในกาม การไม่พูดเท็จ และการไม่เสพสุราและยาเสพติด การรักษาศีลเป็นการสร้าง ความสงบสุขภายในจิตใจ และเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดความผิดพลาดและความเสียหายใน ชีวิตประจำวัน การปฏิบัติตามศีล ๕ ข้อนี้ช่วยให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขและ มีความรับผิดชอบ

แนวทางการบำเพ็ญศีลบารมีของครูเจ้าศรีวิชัยเน้นการรักษาศีล การทำความดีและ การให้ทาน การเจริญสติและสมาธิ รวมถึงการสอนและการเป็นแบบอย่างที่ดี การปฏิบัติตาม แนวทางเหล่านี้ช่วยให้บุคคลพัฒนาจิตใจให้บริสุทธิ์และสร้างชีวิตที่มีคุณค่า นอกจากนี้ยังช่วย เสริมสร้างสังคมที่มีความสงบสุขและมีคุณธรรมสูง การศึกษาหลักการของครูเจ้าศรีวิชัยจึงเป็น สิ่งที่มีคุณค่าและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

ควรเป็นการศึกษาถึงปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความศรัทธา ในกระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักศีลธรรมวิถีของครูบาเจ้าศรีวิชัย ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าค้นหาว่าทำไมผู้คนจึงมีความศรัทธาและพร้อมที่จะออกมามีส่วนร่วมในการพัฒนา สังคมตามวิถีปฏิบัติของครูบาและในปัจจุบัน จะมีปัจจัยหนุนเสริมใดบ้างที่จะทำให้การขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาสังคมโดยยึดเอาแนวคิดของวิถีครูบาเป็นหลัก จะสามารถขับเคลื่อนได้อย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืนได้อีกทั้ง ควรมีการวิจัยต่อเนื่องเกี่ยวกับการนำเอาวิถีครูบาไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนเฉพาะด้าน เพื่อให้เกิดผลการวิจัยที่จะนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาศีลธรรมมีของครูบาเจ้าศรีวิชัย ดังนี้

บรรณานุกรม

- ณัฐพงศ์ ดวงแก้ว. (2559). การศึกษากระแส “ครูบาคติใหม่” ในภาคเหนือของไทย พุทธทศวรรษ 2530-2550. กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระพรหมคุณาภรณ์. (2551). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์หลักการใช้สติ. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: เอส อาร์ พรินติ้ง แมสโปรดักส์.
- สมใหม่ เปรมจิต. (2537). ตำนานครูบาศรีวิชัยแบบพิสดาร และ ตำนานวัดสวนดอก. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สมาคมชาวลำพูน. (2561). ครูบาเจ้าศรีวิชัย: สิริชีวประวัติ วัตรปฏิบัติ หลักคำสอนและมงคลบารมี. กรุงเทพมหานคร: พี.พี.เค.การพิมพ์.
- สามารถ บุญรัตน์. (2561). “อารยธรรมวิถี 4 ครูบา: แนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูน”. วารสารการบริหารนิติบุคคลและนวัตกรรมท้องถิ่น, 8 (4): 269-281.

พระคิลานุปัฏฐาก : การสังคมสงเคราะห์ในพระพุทธศาสนา The Kilanupatthaka : Social Welfare in Buddhism

พระครูสถิตพัฒนโสภณ (ไพฑูรย์ จิตโสภณ)

Phrakhru Sathibatthanasobhon (Phaithoon Thiasobhano)

หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลท่าชุมเงิน จังหวัดลำพูน

People's Training Unit, Takhum Ngern Subdistrict, Lamphun Province

Corresponding Author, Email: phaithoon.thiasobhano@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเกี่ยวกับพระคิลานุปัฏฐากในฐานะที่เป็น การสังคมสงเคราะห์ในพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาพบว่า สาธารณะสงเคราะห์ในพระพุทธศาสนามีมาตั้งแต่สมัย พุทธกาล โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นแนวทางแห่งการสงเคราะห์เวไนยสัตว์ พระสงฆ์จึงมีภาระหน้าที่ สำคัญที่ต้องการสงเคราะห์ประชาชนเพื่อให้พ้นจากความทุกข์ ฉะนั้น การสาธารณะสงเคราะห์ จึงถือเป็นกิจของพระสงฆ์ด้วย หนึ่งในงานด้านสงเคราะห์สงเคราะห์ของพระสงฆ์คือพระคิลานุปัฏฐาก ที่ได้ดำเนินงานตามกรอบของมหาเถรสมาคม ผ่านรูปแบบการทำกิจกรรมสาธารณะ ประโยชน์คือ 1) การดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล 2) การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้ อื่นซึ่งเป็นไปเพื่อการ 3) การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ และ 4) การช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนทั่วไป

คำสำคัญ : พระคิลานุปัฏฐาก, สังคมสงเคราะห์, พระพุทธศาสนา

Abstract

This academic article aims to study about The Kilanupatthaka as a form of charity in Buddhism.

From the study, it was found that public charity in Buddhism has existed since the time of the Buddha, with the Buddha as the guideline for helping sentient beings. Therefore, monks have an important duty to help people to escape from suffering. Therefore, public charity is also

considered a duty of monks. One of the charity works of monks is Kilanupatthaka, which is carried out according to the framework of the Sangha Supreme Council through the form of public benefit activities, namely 1) conducting activities to help and support 2) helping and supporting the activities of others for 3) helping and supporting public property and 4) helping and supporting the general public.

Keywords: Kilanupatthaka, social charity, Buddhism

บทนำ

สถาบันพระพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางในการช่วยเหลือเกื้อกูลแต่สังคม โดยมีวัดเป็นสถานที่ดำเนินกิจกรรมสาธารณะประโยชน์แล้ว พร้อมทั้งมีพระสงฆ์เป็นผู้ทำหน้าที่ในการอนุเคราะห์เกื้อกูลแก่ศรัทธาประชาชนในด้านต่างๆ ทั้งเป็นผู้ช่วยเหลือให้คำปรึกษา และลงมือปฏิบัติในการให้การศึกษา อบรม สนทนา ให้ความรู้ ตลอดจนรักษาโรค เป็นต้น โดยใช้หลักการทางพระพุทธศาสนาที่เป็นแนวทางในการสั่งสอน และเป็นหลักปฏิบัติเป็นเครื่องมือในการดำเนินการตามหลักพุทธวิธี ของพระพุทธเจ้า เพราะเหตุที่ว่า ร่างกายของมนุษย์ประกอบด้วยส่วนที่รูปและนาม ซึ่งเป็นที่รวมแห่งกองทุกข์ทั้งหลาย ทุกข์ คือ การเกิด แก่ เจ็บ ตาย ความโศก ความรำไรพัน ความไม่สบายกาย ความไม่สบายใจ ความคับแค้นใจ ความประสบกับสิ่งไม่เป็นที่รักที่พอใจ ความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รักที่พอใจ มีความปรารถนาสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้น (ชมรมกัลยาณธรรม, 2554: 89) สิ่งเหล่านี้ คือ ทุกข์ ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้า ทรงจำแนกชนิดของโรคออกเป็น 2 ชนิด คือ โรคทางกาย (กายิกโรโค) และโรคทางใจ (เจตสิกโรโค) (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 21 ข้อ 157: 217) โรคทางกาย ก็คือการเจ็บป่วยทางกาย เช่น ป่วยด้วยโรคตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นต้น และโรคทางใจ หมายถึง โรคที่เกิดทางใจ เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง และความคับแค้นใจ เป็นต้น นอกจากการเกิดโรคดังกล่าวข้างต้นนั้น ในพระพุทธศาสนายังสามารถพิจารณามูลเหตุของการเกิดโรคได้จากหลักการของนิยาม 5 ซึ่งเป็นหลักของความ เป็นไปอันมีระเบียบแน่นอนของธรรมชาติหรือกฎธรรมชาติ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543: 223)

การบำบัดรักษาโรคด้วยกรรมวิธีแบบทั่วไปและการบำบัดรักษาโรคด้วยธรรมโอสธการบำบัดรักษาโรคด้วยธรรมโอสธเป็นการรักษาโรคด้วยการบำเพ็ญเพียรทางจิต เป็นวิธีการบำเพ็ญเพียรทางจิต เป็นการฝึกเจริญสติพิจารณาให้รู้เท่าทันในทุกข์ เมื่อเจริญสติ จะเกิดปัญญาในการพิจารณาเห็นความจริง จนเกิดความเข้าใจและยอมรับในสภาวะที่เป็นอยู่ เกิดการปล่อย

วาง ไม่ยึดติดในความรู้สึกที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดความสงบสุขทั้งทางร่างกายและจิตใจ ส่งผลถึงสุขภาพของร่างกาย ดังปรากฏในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในคิลานสูตรว่า คนไข้มี 3 จำพวก คือ 1. คนไข้บางคนได้โทษขณะที่เป็นสัปายะ หรือไม่ได้โทษขณะที่เป็นสัปายะก็ตาม ได้ยาที่เป็นสัปายะ หรือไม่ได้ยาที่เป็นสัปายะก็ตาม และได้คนพยาบาลที่เหมาะสมหรือไม่ได้ คนพยาบาลที่เหมาะสมก็ตาม ย่อมไม่หายจากโรคนั้นได้เลย 2) คนไข้บางคนในโลกนี้ได้โทษขณะที่เป็นสัปายะ หรือไม่ได้โทษขณะที่เป็น สัปายะก็ตาม ได้ยาที่เป็นสัปายะ หรือไม่ได้ยาที่เป็น สัปายะก็ตาม และได้คนพยาบาลที่เหมาะสม หรือไม่ได้คนพยาบาลที่เหมาะสมก็ตาม ย่อมหายจากโรคนั้นได้ 3) คนไข้บางคนในโลกนี้ได้โทษขณะที่เป็นสัปายะจึงหายจากอาพาธนั้น เมื่อไม่ได้ ย่อมไม่หาย บรรดาคนไข้ 3 จำพวกนั้น พระพุทธเจ้าท่านจึงทรงอนุญาต อาหารสำหรับภิกษุใช้ อนุญาตยาสำหรับภิกษุใช้และอนุญาตคนพยาบาลสำหรับภิกษุใช้ เมื่อพิจารณาถึงหลักการการ ข้างต้นจากการศึกษาจะพบว่าในทางพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับเรื่องสุขภาพ การเป็น อยู่ การเจ็บไข้ได้ป่วย และการรักษาโรค โดยใช้หลักการทางพระพุทธศาสนาเป็นแนว พระสงฆ์ เป็นผู้มีความสำคัญในการสืบทอดพระพุทธศาสนา พัฒนาการเรียนรู้ด้านคุณธรรม จริยธรรม และการพัฒนาสังคม ท้องถิ่น ชุมชน อันเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับชุมชน ในเรื่องการดูแลสุขภาพ ตนเอง สิ่งแวดล้อมภายในวัด และขยายผลสู่การพัฒนาสุขภาวะของชุมชน

ในประเทศไทยหน่วยงานที่มีบทบาทในการเป็นสื่อกลางระหว่างองค์กรสงฆ์กับ ชุมชนเพื่อร่วมกันเสริมสร้างและพัฒนาสุขภาวะ คือกรม อนามัยซึ่งเป็นองค์กรหลักของประเทศ ในการอภิบาลระบบ ส่งเสริมสุขภาพและระบบอนามัยสิ่งแวดล้อมเพื่อประชาชนสุขภาพดี (สำนักอนามัยผู้สูงอายุ กรมอนามัย, 2561: 67) และสิ่งสำคัญจำเป็นต้องมีภาคีเครือข่ายทุก ภาค ส่วนร่วมด้วยช่วยกันในการส่งเสริมสุขภาพดูแลประชาชนทุกกลุ่มวัย “วัด” เป็นสถานที่ที่ มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมสุขภาพของประชาชนเพราะวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน มีความ สัมพันธ์แน่นแฟ้นได้รับความเลื่อมใสศรัทธาจากประชาชนการส่งเสริมให้วัดเป็น “วัดรอบรู้ด้าน สุขภาพ (Health Literate Temple)” จึงเป็นสิ่งสำคัญเพราะจะส่งผลที่ดีให้กับประชาชนในท้อง ถิ่น ชุมชน มีสุขภาพที่ดีตามวิถีแบบไทย ๆ กลไกการพัฒนาที่สำคัญ คือ การสร้างและพัฒนาพระ คิลานุปัฏฐาก (พระอาสาสมัครส่งเสริมสุขภาพประจำวัด-อสว.) เพื่อให้อาสาสมัครพระสงฆ์แกน นำ (พระ อสว.) มีความรู้ ความเข้าใจในการดูแลสุขภาพอนามัยของตนเองและให้คำแนะนำ ดูแล พระสงฆ์ภายในวัดและชุมชนได้ เตรียมการรองรับระบบการดูแลสุขภาพพระสงฆ์และการดูแลผู้สูงอาย ุระยะยาว ซึ่งพระสงฆ์ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ และเพื่อพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์แกนนำ เป็นผู้นำ ทางจิตวิญญาณและการพัฒนาสุขภาวะชุมชน เป็นต้น

เนื้อหา

1. แนวคิดเกี่ยวกับหลักเชิงพุทธในการสังคมสงเคราะห์

การสังคมสงเคราะห์มีความเกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือผู้ที่ประสบความทุกข์ยาก หรือมี ปัญหาที่ไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยตนเอง จึงต้องได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลอื่น ให้การแนะนำชี้ช่อง ทางอำนวยความสะดวกให้ผู้ประสบความทุกข์หรือมีปัญหาช่วยเหลือตนเองจนสามารถ ดำรงชีวิตอยู่ใน สังคมได้ต่อไปตามอัตภาพ คำสอนในพระพุทธศาสนาก็มีจุดมุ่งหมายสำคัญ เพื่อช่วยให้มนุษย์พ้นจาก ความทุกข์โดยสิ้นเชิง จึงสามารถนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นคำสอนเกี่ยวกับทุกข์และ การดับทุกข์ของมนุษย์มาปรับใช้กับการสังคมสงเคราะห์ได้เป็นอย่างดี ผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ และผู้ที่คิดช่วยเหลือผู้อื่นจึงควรรู้และเข้าใจในหลักธรรมของ พระพุทธศาสนาเพื่อประโยชน์ของตนเอง และผู้รับบริการ

ตามหลักพระพุทธศาสนาผู้ที่ได้ชื่อว่าคนดี คนมีปัญญา คนมีคุณธรรม เรียกว่า สัตบุรุษบ้าง บัณฑิตบ้าง ถ้าคนดี คนมีปัญญา คนมีคุณธรรม หรือสัตบุรุษนี้ทำหน้าที่ช่วยเหลือ แนะนำสั่งสอน ชักนำ สัมมาทิฐิให้แก่ผู้อื่น หรือบุคคลผู้แสวงหาสัมมาทิฐิกระตือรือร้นไปหา ไปปรึกษา ไปสดับฟังไปขอ คำแนะนำสั่งสอนเข้าร่วมหมู่อยู่ใกล้ ศึกษาแบบอย่างแนวทางจาก สัตบุรุษนั้น เรียกว่า สัปบุริสสังสวะ หรือ สัปบุริสเสวนา แปลว่า การเสวนากับสัตบุรุษ หมายถึง การคบหากับคนดี และสัตบุรุษหรือคนดี นั้นก็เป็นผู้ได้ชื่อว่ากัลยาณมิตร โดยไม่ว่าสัตบุรุษ จะมาทำหน้าที่ให้หรือบุคคลนั้นไปคบหากับสัตบุรุษ ก็ตามเมื่อมีการยอมรับหรือมีอิทธิพลต่อกันขึ้น แล้วก็เรียกว่าเขามีกัลยาณมิตร และเรียกภาวะนี้ว่า กัลยาณมิตรตตา แปลว่า ความมีกัลยาณมิตร ซึ่งไม่ได้หมายถึงเพื่อนที่ดีในความหมายสามัญเท่านั้น แต่หมายถึง ผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติ ที่จะสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง ช่วยบอกช่องทางหรือเป็น ตัวอย่างให้ผู้อื่นดำเนินไปในมรรคา แห่งการฝึกฝนอบรมอย่างถูกต้อง แม้จะเป็นผู้อ่อนวัยกว่าดังปรากฏ ในองคุตตรนิกาย อฏฺกนิปาตว่า สัตบุรุษเกิดมา ในตระกูลย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูล เพื่อ ความสุขแก่ชนจำนวนมาก คือ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่มารดาบิดา 1 แก่ บุตรภรรยา 1 แก่คนรับใช้กรรมกร และคนงาน 1 แก่หมู่มิตรและเพื่อนร่วมงาน 1 แก่บรรพชนผู้ล่วงลับ 1 แก่เหล่าเทวดา 1 แก่สมณ ชีพราหมณ์ 1 เปรียบเหมือนมหาเมฆ ช่วยให้ชาวกล้าเจริญงอกงาม เป็นไป เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่ชนจำนวนมาก (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 23 ข้อ 128: 248-249)

สัตบุรุษ คนดี หรือ บุคคลมีศีลธรรม กล่าวโดยลักษณะเฉพาะตัว จะต้องเป็นผู้ที่มี คุณสมบัติเพียบพร้อมด้วยคุณธรรม 7 ประการ เรียกว่า สัปบุริสธรรม 7 ประการ ดังปรากฏในทีฆ นิกาย ปาฎิกถาคว่า สัปบุริสธรรม 7 คือ ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้เป็นผู้รู้จัก เหตุ เป็นผู้รู้จักผล เป็นผู้รู้จักตน เป็นผู้รู้จักประมาณ เป็นผู้รู้จักกาลเวลา เป็นผู้รู้จักประชุมชน

เป็นผู้รู้จักเลือกบุคคล (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 331: 264) สัปปริสธรรม 7 ประการ จึงเป็นหลักคำสอนใน พระพุทธศาสนาที่นักสังคัมสงเคราะห์ ทั้งนักสังคัมสงเคราะห์เฉพาะราย นักสังคัมสงเคราะห์ กลุ่มชน และนักจัดระเบียบชุมชน ควรปลูกฝังให้มีขึ้นและถือเป็นหลักปฏิบัติ

ในงานสังคัมสงเคราะห์ นักสังคัมสงเคราะห์จะต้องสร้างสมความรู้ในหลักวิชาการ และความชำนาญอย่างพร้อมสมบูรณ์ ทั้งด้านพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์ซึ่งประกอบด้วย ทฤษฎีและมโนทัศน์หลากหลายที่เกี่ยวข้อง และเป็นประโยชน์ในการนำมาใช้แก้ปัญหาให้แก่ผู้มา ขอรับบริการอย่างมีภูมิปัญญา นอกจากนั้น ยังต้องมีความรู้สึกไว (Sensitive) ต่อการเข้าใจบุคคล ในแง่ของค่านิยม ความเชื่อ ความลุ่มลึก ความรู้ของนักสังคัมสงเคราะห์จึงรวมถึงประสบการณ์ที่ได้จากการทำงาน ความเข้าใจในเนื้อหาของทฤษฎีที่นำมาปฏิบัติงานได้จริง ในฐานะศาสตร์และ ศิลป์ รวมทั้งการศึกษา วิจัย หรือการฝึกปฏิบัติจนเกิดทักษะ รวมเป็นองค์ความรู้ที่เป็นพื้นฐาน สำคัญในการปฏิบัติงาน (จงจิตต์ โสภณคณาภรณ์, 2553: 152) เพื่อนำมาใช้ป้องกัน ปัญหา แก้ไขปัญหาหรือสถานการณ์ พื้นฟู พัฒนาผู้รับบริการและสิ่งแวดล้อมของผู้รับบริการ ครอบครัว กลุ่ม ชุมชน ได้อย่างเหมาะสม รวดเร็ว และสอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ ตลอดเวลา ด้วยความชำนาญคล่องแคล่ว มีโอกาสเกิดความผิดพลาดน้อย

การปฏิบัติงานการสังคัมสงเคราะห์จึงไม่ใช่สามัญสำนึก (Commonsense) หรือความรู้สึกของตนเองมาเป็นมาตรฐานในการดำเนินงาน แต่มีการนำองค์ความรู้ (A body of knowledge) ชุดของค่านิยม (A set of values) การเลือกประสบการณ์ความชำนาญ (A repertoire of skills) และการใช้ดุลยพินิจของตนเอง เช่น ความเชื่อมั่นในตัวเอง การมีจิตสำนึกในหน้าที่ของตน เป็นต้น รวมทั้งการนำเอาความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี การมีความเข้าใจในธรรมชาติและบุคลิกภาพของมนุษย์ การมองเหตุการณ์ต่าง ๆ ด้วยสายตาที่กว้างไกล มีทัศนคติ ที่ดีต่อสิ่งต่าง ๆ ที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ด้วย (นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์, 2540: 118) มาผสมผสานให้เป็นประโยชน์มากที่สุด เพื่อให้การบริการแก่ผู้รับบริการซึ่งมีปัญหายุ่งยากซับซ้อน เป็นไปอย่างธรรมชาติ ทำให้ผู้รับบริการเกิดความรู้สึกที่ดีไม่รู้สึกว่ามีปมด้อย ด้อยในศักดิ์ศรี หรือ ถูกตีตราว่าเป็นผู้มีปัญหา ต้องรอรับความช่วยเหลือเพียงฝ่ายเดียว

ในพระพุทธศาสนา มีหลักธรรมเพื่อป้องกันปัญหาที่ยังไม่เกิด แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว พื้นฟู และพัฒนาบุคคลหลายหมวด เช่น ขรവാสนธรรม 4 ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม 4 เป็นต้น และในการสงเคราะห์ ก็มีหลักการสงเคราะห์ คือ สังคหวัตถุ 4 ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจ บุคคลและประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี ซึ่งประกอบด้วย (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 140: 167)

1) ทาน คือ การให้ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ

ตลอดถึงให้ความรู้และคำแนะนำสั่งสอน

2) ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ คือ การมีวาจาเป็นที่รัก วาจาพูดต็มน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจ ด้วยการกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ทำให้เกิดไมตรีและความรักใคร่สนิทตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐาน จูงใจให้นิยมยินดี

3) อัตถจริยา คือ การประพฤติตนเป็นประโยชน์ ขวนขวายให้ความช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม

4) สมานัตตตา ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์ โดยร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมถูกต้องตามธรรมแต่ละกรณี

ในงานสังคมสงเคราะห์ วุฒิภาวะทางอารมณ์ จิตใจ ความกล้าหาญ การตระหนักในตนเอง การไว้วางใจความรู้สึก และความสามารถในการยอมรับผู้รับบริการ มีความสำคัญต่อสัมพันธภาพที่ราบรื่นไม่น้อยไปกว่าการมีความรู้ทางทฤษฎีของการสังคมสงเคราะห์ นักสังคมสงเคราะห์จึงต้องมีความสำนึกในตนเอง รู้และเข้าใจความรู้สึกของตนเองทั้งในด้านลบและด้านบวกมีความสำนึกในตัวเอง (Self-awareness) คือ ระลึกถึงความรู้สึกเข้มแข็ง ความอ่อนแอ ความต้องการ สภาพอารมณ์ จิตใจ ทศนคติ และปัญหาของตนเอง เพื่อควบคุมให้มีความระมัดระวังไม่นำความรู้สึกส่วนตัวเข้าไปเกี่ยวข้องพัวพันกับการทำงาน เพราะกำลังปฏิบัติงานในฐานะตัวแทน ของหน่วยงานที่ให้บริการทางสังคม ไม่ใช่การให้ความช่วยเหลือส่วนบุคคล โดยต้องสำรวจตัวเองอยู่เสมอ พยายามลดอคติ ความเกลียดชัง ความรู้สึกพะวักพะวน สองฝักสองฝ่าย ความคับข้องใจต่าง ๆ ให้หมดไปเสียก่อน จึงจะสามารถช่วยเหลือบุคคล ครอบครัว กลุ่ม ชุมชน และสังคมส่วนรวมได้ นักสังคมสงเคราะห์ที่ดีจึงต้องพยายามแก้ไขข้อขัดแย้ง ความคับข้องใจ ความกังวลใจของตนให้หมดสิ้นไปก่อน ขณะเดียวกันก็พยายามเสริมสร้างทักษะในด้านการให้ความช่วยเหลืออยู่เสมอ พยายามพัฒนาคุณลักษณะพิเศษประจำใจ เสริมสร้างความรู้สึกเห็นอกเห็นใจ ผู้รับบริการไม่ตำหนิตาย และรับฟังปัญหาต่าง ๆ ของผู้รับบริการได้ (นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์, 2540: 118-119) เพราะแม้จะมีทักษะและความรู้มากมาย หากขาดความเห็นอกเห็นใจและขาดความเข้าใจในปัญหาของบุคคลอื่น ไม่เห็นปัญหาของบุคคลอื่นดูปัญหาของตนเอง การแก้ไขปัญหาก็ยากที่จะบรรลุผล

พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้มีจิตเมตตาจิตช่วยเหลืออนุเคราะห์แก่มนุษย์ทั้งปวง เหมือนกับผู้ที่ยืนรัก เพราะมนุษย์ทุกคนต่างก็เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุข ร่วมเกิดแก่เจ็บตาย ด้วยกันมาเนิ่นนาน ดังปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “สัตว์ที่ไม่เคยเป็นมารดา ... ไม่เคยเป็นบิดา ... ไม่เคยเป็นพี่ชายน้องชาย ... ไม่เคยเป็นพี่สาวน้องสาว ... ไม่เคยเป็นบุตร ... ไม่เคยเป็นธิดา โดย กาล

นานนี้ มิใช่หาได้ง่ายเลย ซ่อนเพราะเหตุใด เพราะว่าสงสารนี้กำหนดที่สุดเบื้องต้นเบื้องต้น ปลายไม่ได้เมื่อเหล่าสัตว์ผู้มีวิชาเป็นเครื่องกางกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องประกอบไว้ ท่องเที่ยวไปมาอยู่ที่สุดเบื้องต้นย่อมไม่ปรากฏ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 16 ข้อ 450: 223) หมายความว่า มนุษย์เวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอันยาวนานนับชาติไม่ถ้วน ทุกคนที่เกิดมาในโลกนี้ จึงต่างก็ต้องเคยเกิดเป็นบิดามารดา เป็นพี่เป็นน้อง เป็นญาติกันมาแล้วในชาติก่อน ๆ ทั้งนั้น

ฉะนั้น จึงควรมีเมตตากรุณาต่อกัน ไม่เบียดเบียนกัน ปฏิบัติในสิ่งที่อำนวยประโยชน์ต่อกันและกันฉันท์พี่น้อง ตอบแทน บำรุงและอนุเคราะห์กันด้วยความดีและสิ่งที่มีประโยชน์ ไม่มุ่งทำลายประหัตประหารกัน นักสังคมสงเคราะห์จึงควรมองผู้รับบริการด้วยความเมตตา เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ ในฐานะ เพื่อนร่วมเกิดแก่เจ็บตาย ในฐานะญาติพี่น้อง การแสดงออกด้วยความจริงใจ ไม่ว่าจะเป็น โดยสัมผัส พูดคุย ทำที สีหน้า หรือน้ำเสียง จะทำให้ผู้รับบริการรู้สึกอบอุ่น ไว้เนื้อเชื่อใจ กล้าถ่ายทอดความรู้สึกและข้อมูลโดยไม่วิตกกังวล ส่งผลให้สัมพันธภาพระหว่างนักสังคม สงเคราะห์กับผู้รับบริการเป็นไปได้อย่างราบรื่น การวิเคราะห์วินิจฉัยต่าง ๆ มีความถูกต้อง นำไปสู่การช่วยเหลือที่ได้ผล ผู้ประกอบด้วยสัปปริสธรรม 7 ประการนี้ ชื่อว่าเป็นผู้ประกอบด้วยสังฆคุณครบ 9 แม้พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระเจ้าจักรพรรดิ ก็ทรงประกอบด้วยธรรมเหล่านี้ จึงยังทรงธรรมจักรและอาณาจักรให้เป็นไปได้ด้วยดี โดยนัยนี้ หากผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์หรือผู้คิด ช่วยเหลือผู้อื่นเป็นผู้ที่ประกอบไปด้วยคุณธรรมทั้ง 7 ประการดังกล่าว ก็จะสร้างความพร้อมในการปฏิบัติงานให้กับตนเองได้โดยยึดหลัก อัตตัญญูตา ความรู้จักตนเป็นสำคัญ ซึ่งจะครอบคลุม ถึง อัมมัญญูตา ความรู้หลัก รู้จักเหตุ และ อัตตัญญูตา การรู้จักมุ่งหมาย รู้จักผล คือการรู้สภาพของ สถานการณ์หรือปัญหา เชื่อมโยงกับ ปริสัญญูตา ความรู้จักกลุ่ม รู้จักชุมชน บุคคลัญญูตา การรู้จัก บุคคล รู้ความแตกต่างของบุคคล คือการสร้างสัมพันธภาพกับบุคคล กลุ่ม ชุมชน ได้อย่างราบรื่น ความพร้อมดังกล่าวจะนำไปสู่ความพร้อมใน มัตตัญญูตา ความรู้จักประมาณ ความพอเหมาะพอดี และ กาลัญญูตา รู้จักเวลาที่เหมาะสม คือ การรู้จักขั้นตอนในการปฏิบัติงาน รู้ว่าในการให้บริการ ควรทำอะไรก่อนอะไรหลัง ก็จะทำให้เข้าถึงปรัชญา ค่านิยม จุดมุ่งหมายของการสังคมสงเคราะห์ สามารถป้องกันปัญหา แก้ไขปัญหาหรือ สถานการณ์ พ้นพ้นบุคคลผู้เคยประสบปัญหา พัฒนาบุคคล ให้ดำเนินชีวิตด้วยดีตามอรรถาได้ อย่างมีประสิทธิภาพ บรรลุวัตถุประสงค์ของการช่วยเหลือ เพื่อให้ผู้รับบริการพึ่งตัวเองได้ต่อไป

2. แนวคิดเกี่ยวกับพระคิลานุปัฏฐาก

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับพระคิลานุปัฏฐากในพระพุทธศาสนา คำว่า คิลานุปัฏฐาก (คิลานะ + อุปัฏฐาก) ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง ผู้ดูแลหรือผู้ที่ทำหน้าที่ในการเอาใจใส่ ปฐมพยาบาล ด้วยคิลานเภสัช คือ ยารักษาโรคชนิดต่างๆ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม พระ

คิลานุปัฏฐาก เป็นชื่อเรียกของพระสงฆ์ในยุคปัจจุบัน คือ ผู้ปฏิบัติดูแลพระสงฆ์อาพาธ รวมทั้งการสร้างเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค การควบคุมโรค และการจัดการปัจจัยที่คุกคามสุขภาพของพระสงฆ์ด้วย จากการศึกษาความเป็นของพระคิลานุปัฏฐาก ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกพบว่า

ในสมัยพุทธกาลมิได้เรียกชื่อว่าเป็นพระคิลานุปัฏฐาก เป็นแต่เพียงศัพท์ถึงความหมายที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก ที่เรียกติดความหมายแตกต่างกันไป เช่น คิลานปัจจัยเภสัชบริขารเภสัช หมายถึง ยารักษาโรค หรือ คิลานธรรม หมายถึงธรรมโอสภที่ เป็นเครื่องรักษาโรคทางใจ เป็นต้น ส่วนคำว่า พระคิลานุปัฏฐากนั้นไม่ปรากฏ แต่มีเค้าโครงของการเป็นพระคิลานุปัฏฐากมาจากสมัยพุทธกาล จากการศึกษาในปฐมคิลานสูตร และทุติยคิลานสูตร สรุปได้ว่า พระพุทธองค์กล่าวถึงเรื่องของภิกษุไข้ และทรงเยียวยาด้วยคิลานธรรม (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2554: 504-506) ที่พระพุทธองค์ทรงเป็นผู้ดูแลด้วยตนเอง คือ ด้วยการสนทนา (สงเคราะห์) ธรรม จนภิกษุนั้นมีใจยินดีชื่นชมจิตของภิกษุนั้นก็หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ถื้อมันไปในที่สุด (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 18 ข้อ 75: 68-70) ทรงเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติแก่พระสาวก เพื่อให้เกิดความดีงามแห่งสงฆ์อันนำไปสู่การสร้างรากฐานทางพระพุทธศาสนาที่มั่นคง

พระคิลานุปัฏฐากในพระพุทธศาสนา ถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง ด้วยเหตุปัจจัยหลายอย่างรวมไปถึงการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่มีต่อกันของพระสงฆ์ เป็นการอุปัฏฐากระหว่างอุปัชฌาย์กับอันตเวสสิก หรือระหว่างพระสงฆ์กับพระสงฆ์ด้วยกันเอง เพราะเหตุที่พระสงฆ์เมื่อไม่มีโรคทำหน้าที่ผู้อุปัฏฐากให้บางครั้งย่อมได้รับความลำบากมาก พระคิลานุปัฏฐาก จึงมีความสำคัญในเบื้องต้น 3 ประการ คือ 1) ความสำคัญในฐานะที่พระสงฆ์พึงปฏิบัติต่อกันด้วยความเมตตา 2) ความสำคัญในฐานะที่เกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ และ 3) ความสำคัญในฐานะสร้างความมั่นคงให้แก่พระพุทธศาสนา

หน้าที่คิลานุปัฏฐากเป็นสิ่งที่พระสงฆ์พึงปฏิบัติต่อกัน นอกจากมีวัตถุประสงค์คล้ายกันกับการบัญญัติพระวินัยแล้ว จะมีจุดมุ่งหมายหลัก คือ 1) เพื่อให้พระภิกษุเอาใจใส่ในการทำหน้าที่อุปัฏฐากกันและกัน 2) เพื่อได้รับการศึกษาจากพระอุปัชฌาย์อาจารย์ 3) เพื่อชวนช่วยป้องกันความเสื่อมเสียอันจักมีหรือมีแล้ว และ 4) เพื่อความดีงามในพระสงฆ์ คือ ให้มีความรักใคร่เคารพเลื่อมใสหวังดี อย่างยิ่งต่อกันและกันในพระสงฆ์ ตลอดจนการดูแลยามอาพาธเจ็บป่วย และได้รับทุกขเวทนาเพื่อสงเคราะห์ให้ถึงที่สุดแห่งธรรม (พระคัมภีร์ธัมมสังคายนา, 2561: บทคัดย่อ)

สำหรับในปัจจุบัน พระคิลานุปัฏฐากเป็นชื่อเรียกของพระสงฆ์ในยุคปัจจุบัน คือ ผู้ปฏิบัติดูแลพระสงฆ์อาพาธ รวมทั้งการสร้างเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค การควบคุมโรค และการจัดการปัจจัยที่คุกคามสุขภาพของพระสงฆ์ด้วย ทั้งนี้ ในธรรมนุญสุขภาพพระสงฆ์

พุทธศักราช 2560 ให้คำนิยามว่า พระคิลานุปัฏฐาก หมายถึง ผู้ปฏิบัติดูแลพระสงฆ์อาพาธ รวมทั้งการส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค การควบคุมโรค และการจัดการปัจจัยที่คุกคามสุขภาพของพระสงฆ์ด้วย (สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.), 2562: 50) คำว่า คิลานุปัฏฐาก เป็นคำที่บัญญัติขึ้นใหม่ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นคำเรียกที่ใช้แทนพระสงฆ์ที่มีหน้าที่ในการสนองงานคณะสงฆ์ด้านการแพทย์และพยาบาล รวมถึงการปฏิบัติหน้าที่ร่วมกับสาธารณสุขประจำพื้นที่ในแต่ละตำบลขับเคลื่อนงานด้านสุขภาวะของพระสงฆ์ที่เอื้อประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต อันทำให้เกิดความสมบูรณ์ทางด้านร่างกาย และด้านจิตใจ ส่งผลให้พระสงฆ์มีพลัง ชีวิตในสานต่องานด้านพระพุทธศาสนาสืบไป (พระอธิการเฉลิม กนตสาโร, 2565: 277)

จากการศึกษาในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนานั้นมิได้มีกล่าวไว้โดยตรง แต่มีเรื่องของการอุปปัฏฐากและการดูแลผู้ป่วยของพระสงฆ์ โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นแบบ ซึ่งในพระไตรปิฎก ปรากฏใน คิลานสูตร คือ หมวดที่ว่าด้วยคนไข้และผู้เปรียบด้วยคนไข้ 3 ประเภท คือ 1) คนไข้บางคนในโลกนี้ได้โภชนะที่เป็นสัปายะ หรือไม่ได้โภชนะที่เป็นสัปายะก็ตาม ได้ยาที่เป็นสัปายะ หรือไม่ได้ยาที่เป็นสัปายะก็ตามและได้คนพยาบาลที่เหมาะสม หรือไม่ได้คนพยาบาลที่เหมาะสมก็ตามย่อมไม่หายจากอาพาธนั้นได้เลย 2) คนไข้บางคนในโลกนี้ได้โภชนะที่เป็นสัปายะ หรือไม่ได้โภชนะที่เป็นสัปายะก็ตาม ได้ยาที่เป็นสัปายะ หรือไม่ได้ยาที่เป็นสัปายะก็ตามและได้คนพยาบาลที่เหมาะสม หรือไม่ได้คนพยาบาลที่เหมาะสมก็ตามย่อมหายจากอาพาธนั้นได้ และ 3) คนไข้บางคนในโลกนี้ได้โภชนะที่เป็นสัปายะจึงหายจากอาพาธนั้นเมื่อไม่ได้ ย่อมไม่หาย ได้ยาที่เป็นสัปายะจึงหายจากอาพาธนั้น เมื่อไม่ได้ ย่อมไม่หาย และได้คนพยาบาลที่เหมาะสมจึงหายจากอาพาธนั้น เมื่อไม่ได้ ย่อมไม่หาย

ในปัจจุบันนี้จากการวิจัยทางด้านสุขภาพพระสงฆ์พบว่า สุขภาพของพระสงฆ์น่าเป็นห่วงอย่างยิ่ง พระภิกษุไม่สามารถเลือกฉันได้ ต้องฉันตามที่ญาติโยมถวาย จากข้อมูลกรมการแพทย์ ปี พ.ศ. 2559 พบว่า โรคที่พระสงฆ์ สามเณรอาพาธมารับการรักษาที่โรงพยาบาล สงฆ์มากที่สุด 5 อันดับแรก คือ โรคไขมันในเลือด สูง 9,609 ราย โรคความดันโลหิตสูง 8,520 ราย โรคเบาหวาน 66,320 ราย โรคไตวายเรื้อรัง 4,320 ราย และโรคข้อเข่าเสื่อม 2,600 ราย โดยสาเหตุของการเกิดโรคส่วนใหญ่มาจากปัญหาการบริโภคไม่ถูกหลักโภชนาการ อีกทั้งพระสงฆ์ไม่สามารถเลือกฉันอาหารเองได้ ต้องฉันอาหารตามที่ฆราวาสตักบาตร หรือนำอาหารมาถวาย ประกอบกับสถานภาพของพระภิกษุ ไม่เอื้อต่อการออกกำลังกาย ทำให้เสี่ยงต่อการเกิดโรค จำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนให้พระสงฆ์และวัดมีบทบาทในการส่งเสริมสุขภาพเป็นศูนย์กลาง สุขภาพชุมชน และจัดสภาพแวดล้อมที่ดีให้เอื้อต่อการส่งเสริมสุขภาพโดยที่ “ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติ พุทธศักราช 2560” จัดทำขึ้นภายใต้มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ 7/2560 เมื่อ

วันที่ 20 มีนาคม 2560 มติที่ 191/2560 เรื่องการดำเนินงานพระสงฆ์กับการพัฒนาสุขภาวะที่กำหนดให้ดำเนินการ วัดส่งเสริมสุขภาพและธรรมนุญสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติ เพื่อเป็นกรอบและแนวทางการส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์ทั่วประเทศ ตามหลักการของธรรมนุญว่าด้วยระบบสุขภาพแห่งชาติและเป้าหมายการขับเคลื่อนมิติสุขภาพแห่งชาติ 3 ประเด็น คือ

1) พระสงฆ์กับการดูแลปัญญาพระสงฆ์ที่ถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัยและบทบาทพระสงฆ์ในการเป็นผู้นำด้านสุขภาวะของชุมชนและสังคม โดยยึดหลักการสำคัญ คือ การใช้ทางธรรมนำทางโลกและมาตรการสำคัญในการดำเนินการ 5 ด้าน ได้แก่ ความรู้ข้อมูลการพัฒนา การบริการสุขภาพ และการวิจัยที่จะนำไปสู่การส่งเสริมและสนับสนุนการดูแลสุขภาพ

2) พระสงฆ์ให้มีคุณภาพ ชีวิตที่ดี สมบูรณ์ทั้งทางกาย ทางจิต ทางปัญญา และทางสังคม ตลอดจนการจัด สิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ โดยก่อให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างวัดกับชุมชน ทำให้พระแข็งแรง วัดมั่นคง ชุมชนเป็นสุขภายใน 10 ปี (พ.ศ. 2560 - 2569) โดยยึดหลักพระธรรมวินัยและข้อมูลทางวิชาการเป็นฐาน ภายใต้หลักการมีส่วนร่วมและการเปิดช่องทางการรับฟังความคิดเห็นจากทุกภาคส่วนเพื่อให้ธรรมนุญสุขภาพ

3) พระสงฆ์แห่งชาติสะท้อนเจตนารมณ์และพันธะร่วมกัน และเป็นจุดอ้างอิงของพระสงฆ์ คณะสงฆ์ ชุมชน สังคม และหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนในการกำหนดทิศทางเป้าหมายและยุทธศาสตร์การดูแลและสร้างสุข ภาวะของพระสงฆ์และสังคมในอนาคต กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข จึงมีวิสัยทัศน์ “กรมอนามัยเป็น องค์กรหลักของประเทศในการอภิบาลระบบส่งเสริมสุขภาพ และระบบอนามัยสิ่งแวดล้อมเพื่อประชาชน สุขภาพดี” และสิ่งสำคัญจำเป็นต้องมีภาคีเครือข่ายทุกภาคส่วนร่วมด้วยช่วยกัน ในการส่งเสริมสุขภาพดูแลประชาชนทุกกลุ่มวัย “วัด” เป็นสถานที่ที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมสุขภาพของประชาชน เพราะวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นได้รับความเลื่อมใสศรัทธาจากประชาชน การส่งเสริมให้วัดเป็น “วัดรอบรู้ด้านสุขภาพ (Health Literate Temple)” จึงเป็นสิ่งสำคัญเพราะจะส่งผลที่ดีให้กับประชาชนในท้องถิ่น ชุมชน มีสุขภาพที่ดีตามวิถีแบบไทย ๆ ด้วยพระสงฆ์เป็นผู้นำจิตวิญญาณของท้องถิ่น คนในท้องถิ่นนั้น ๆ จะรับฟังคำแนะนำจากพระสงฆ์ หากวัดเป็นวัดรอบรู้ด้านสุขภาพ ย่อมจะส่งผ่านความรู้การส่งเสริมสุขภาพให้กับท้องถิ่นได้อีกทาง กลไกการพัฒนาที่สำคัญคือการสร้างและพัฒนาพระคิลาณปัญญา (พระอาสาสมัครส่งเสริมสุขภาพประจำวัด - อสว.) เพื่อให้อาสาสมัครพระสงฆ์แกนนำ (พระ อสว.) มีความรู้ความเข้าใจในการดูแลสุขภาพอนามัยของตนเองและให้คำแนะนำ ตลอดจนดูแลพระสงฆ์ภายในวัดและชุมชนได้ เตรียมการรองรับระบบการดูแลพระสงฆ์และการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุระยะยาวซึ่งพระสงฆ์ส่วนใหญ่ เป็นผู้สูงอายุและเพื่อพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์แกนนำ เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ

และการพัฒนาสุขภาพชุมชน (กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข, 2561: คำนำ)

กล่าวโดยสรุปคือ การปฏิบัติหน้าที่ของพระคิลานุปัฏฐากนั้น มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลซึ่งยึดถือเป็นแบบแผนที่ประพฤติปฏิบัติกันสืบมาสู่ยุคปัจจุบัน และด้วยหลักปฏิบัติแห่งศาสนาพุทธ ประกอบกับอิทธิพลทางวัฒนธรรม ประเพณี ของชนชาติไทย จึงทำให้เกิดจริยวัตรอันงดงามที่เป็นแบบแผนของพระสงฆ์ไทย อันนำไปสู่รากฐานความมั่นคงแห่งศาสนาพุทธในประเทศไทยอีกด้วย

3. บทบาทและหน้าที่ของพระคิลานุปัฏฐาก

การปฏิบัติหน้าที่ของพระคิลานุปัฏฐากในปัจจุบัน หากจะให้ประพฤติปฏิบัติตามหลักของพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดนั้น เป็นไปได้ยากเพราะถ้อยคำที่จารึกไว้ในพระไตรปิฎกนั้นทำได้ยาก โดยเฉพาะในเรื่องของชนิด และตัวยาสมุนไพร ที่ระบุไว้ในพระไตรปิฎกซึ่งไม่มีความแน่ชัดว่าเป็นตัวยาสสมุนไพรที่มีอยู่ในปัจจุบันหรือไม่ ดังนั้น การปรับตัวให้มีความเหมาะสมกับยุคสมัยใหม่จึงเป็นสิ่งสำคัญ แม้ว่าจะไม่สอดคล้องกับพระธรรมวินัยในพระไตรปิฎกก็ตาม หากเป็นวิธีการรักษาที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่มีข้อห้ามตามพระธรรมวินัยเหมาะสมกับสมณสารูป ภิกษุก็จะใช้รักษาอาการอาพาธได้ ทุกวันนี้ภิกษุอาพาธส่วนใหญ่จึงใช้ยาและวิธีการรักษาแผนปัจจุบัน เพราะเข้าถึงง่าย ประสิทธิภาพดีและมักไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย แต่กระนั้น เมื่อพิจารณาขั้นตอนการเข้าตรวจรักษาในโรงพยาบาล โดยละเอียด ก็พบว่า มีหลายจุดที่หากภิกษุไม่ได้รับความร่วมมือ หรือให้การช่วยเหลือพิเศษจากโรงพยาบาล จะทำให้ต้องอาบัติทั้งหนักและเบาได้ไม่น้อย จนส่งผลให้ภิกษุส่วนหนึ่งปฏิเสธการรักษาในบางรูปแบบจากโรงพยาบาล เช่น ไม่ยอมรับการรักษาในฐานะผู้ป่วยใน เมื่อผนวกเข้ากับอุปสรรคในการเดินทางมาขอรับบริการ ค่าใช้จ่ายและอื่นๆ ทำให้ภิกษุจำนวนไม่น้อยที่ไม่สามารถเข้าถึงบริการสุขภาพในโรงพยาบาลได้เลย (พระวิจิต ธรรมโร, 2560: 2)

บทบาทและหน้าที่ในสมัยพุทธกาลหลักการดูแลพระสงฆ์อาพาธในสมัยพุทธกาลมีดังนี้

1) หลักอุปัชฌาย์วัตร คือพระสัทธินิหาริกพึงพยาบาลพระอุปัชฌาย์ที่เป็นไข้จนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย ถ้าไม่พยาบาล ต้องอาบัติทุกกฏ ถ้าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเป็นไข้ต้องดูแลกันจนกว่าจะหาย

2) หลักสัทธินิหาริกวัตร พระอุปัชฌาย์พึงพยาบาลพระสัทธินิหาริกที่เป็นไข้จนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย เมื่อภิกษุผู้เป็นพระสัทธินิหาริกได้ปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์ของตนอย่างนี้แล้ว พระอุปัชฌาย์ก็พึงปฏิบัติต่อภิกษุผู้เป็นพระสัทธินิหาริกของตน เหมือนบิดาปฏิบัติต่อบุตรเช่นกัน

3) หลักอาจารย์วัตร พระสัทธินิหาริกพึงพยาบาลพระอาจารย์ที่เป็นใช้นั้นจนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าจะหาย

4) หลักอันตวาสิกวัตร พระอาจารย์พึงพยาบาลพระอันตวาสิกที่เป็นใช้นั้นจนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าจะหาย

5) หลักภิกษุผู้ร่วมอุปัชฌาย์เดียวกัน

6) หลักภิกษุผู้ร่วมอาจารย์ก็เป็นหลักเดียวกันกับหลักอุปัชฌาย์วัตร และสัทธินิหาริกวัตร ที่พระอุปัชฌาย์ และพระสัทธินิหาริกที่พึงปฏิบัติต่อกันจนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าจะหาย และ

7) หลักสงฆ์ คือ หลักที่ภิกษุตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไปอยู่ในวัดนั้นพึงพยาบาลภิกษุใช้จนกว่าจะหายเช่นเดียวกัน

บทบาทและหน้าที่ในปัจจุบันหลักการดูแลพระสงฆ์อาพาธในปัจจุบัน มีดังนี้

1) หากท่านไม่ได้อยู่ในฐานะผู้ป่วยที่ต้องดูแลอย่างใกล้ชิด ควรจัดเตียงที่อยู่ในมุมสงบห่างจากสายตาผู้คนให้ท่าน

2) บุคคลที่เป็นสตรีขณะเข้าตรวจรักษาให้การพยาบาลดูแล ไม่ควรอยู่กับท่านตามลำพังในที่ลับตา

3) การถวายยา อาหาร เครื่องดื่ม ถ้ามีภิกษุที่เป็นอุปัชฌาย์อยู่ ควรบอก หรือควรประเคนให้ท่าน

4) ในกรณีเป็นภิกษุอาพาธติดเตียง หรือรูปที่ไม่สามารถทำความสะอาดร่างกายตนเองได้ หากเป็นไปได้ควรให้ภิกษุอุปัชฌาย์เป็นคนทำหรือจัดเจ้าหน้าที่ผู้ชายอย่างน้อย 1 คน ร่วมทำความสะอาดร่างกายให้ท่าน

5) ในพระวินัยกำหนดไม่ให้ภิกษุไว้หนวด ไม่ให้ไว้เล็บยาว หากท่านไม่สามารถดูแลร่างกายตนเองได้ควรให้ภิกษุอุปัชฌาย์โกนหนวด ตัดเล็บให้ท่านทุก ๆ สัปดาห์ และ

6) ภิกษุใช้บางรูปท่านยังประสงค์จะทำกิจวัตรของท่าน เช่น ทำวัตรสวดมนต์ นั่งสมาธิ หรือปลงอาบัติ เป็นต้น ควรอำนวยความสะดวกให้ท่าน

นอกจากนี้หลักการและข้อปฏิบัติที่พระคิลานุปัฏฐากพึงใช้เป็นแนวทางในการทำหน้าที่ดูแลพระสงฆ์อาพาธ ได้แก่

1) คิลานุปัฏฐาก หรือผู้ที่ซึ่งทำหน้าที่ดูแลผู้ป่วยต้องมีพรหมวิหารธรรม คือ เมตตากรุณาเป็นพื้นฐาน มีความปรารถนาเกื้อกูลอนุเคราะห์ คิดช่วยให้พ้นจากความทุกข์

2) คิลานุปัฏฐาก หรือผู้ที่ซึ่งทำหน้าที่ดูแลผู้ป่วยควรวางตนอยู่ในฐานะกัลยาณมิตรกล่าวคือ มีกัลยาณมิตรธรรม 7 คือ น่ารัก น่าเคารพ น่านับถือ ยกย่อง รู้จักพูดให้

กำลังใจ อดทนฟังคำระบายความรู้สึกของผู้ป่วยได้ อธิบายเรื่องที่คุณป่วยอยากฟังให้เข้าใจได้ ให้คำแนะนำที่ดีแก่ผู้ป่วยตลอดเวลา

3) คิลานุปัฏฐาก หรือผู้ที่ซึ่งทำหน้าที่ดูแลผู้ป่วยต้องมุ่งให้เกิดการพัฒนาศักยภาพมนุษย์จนถึงวินาทีสุดท้ายแห่งชีวิตในมิติด้าน ศีล สมาธิ และปัญญา

4) ผู้ป่วยรวมทั้งคิลานุปัฏฐาก หรือผู้ที่ซึ่งทำหน้าที่ดูแลผู้ป่วยมีพัฒนาการด้านปัญญาเข้าใจโลกและชีวิต รู้เท่าทันชีวิตและความตาย ไม่หวาดหวั่นพรันพรึงต่อความตาย รู้ว่า “เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้” งอกงามด้วยมรณสติ ยึดเอาความตายเป็นอารมณ์กรรมฐานก่อนที่จะตาย ท้ายที่สุดตายไปอย่างสงบ

5) คิลานุปัฏฐาก หรือผู้ที่ซึ่งทำหน้าที่ดูแลผู้ป่วย มุ่งให้ผู้ป่วยมีศรัทธายึดมั่นพระรัตนตรัย คุณงามความดี มีจิตใจเข้มแข็งผ่องใสอยู่เสมอแม้ในยามที่สดีกำหนดพิจารณาเวทนา และมีสติปัญญารู้แจ้งมองเห็นความจริงของชีวิตพิจารณาความเป็นจริงของชีวิตคือความตาย และสามารถเผชิญกับความตายอย่างมีสติ ไม่หลงตาย

6) คิลานุปัฏฐาก หรือผู้ที่ซึ่งทำหน้าที่ดูแลผู้ป่วย อยู่ในฐานะเป็นกัลยาณมิตรช่วยประคับประคองจิตใจของผู้ป่วยให้สะอาด สว่าง สงบ ผ่องใสเพื่อให้ยึดเหนี่ยวอารมณ์ตั้งงามและไปสู่สุคติหลังตาย

ทั้งนี้ หน้าที่คิลานุปัฏฐากเป็นสิ่งที่พระสงฆ์พึงปฏิบัติต่อกันนอกจากมี วัตถุประสงค์คล้ายกันกับการบัญญัติพระวินัยแล้ว มีวัตถุประสงค์หลัก คือ 1) เพื่อให้พระภิกษุเอาใจใส่ในการทำหน้าที่อุปัฏฐากกันและกัน 2) เพื่อได้รับการศึกษาจากพระอุปัชฌาย์อาจารย์ 3) เพื่อชวนช่วยป้องกันความเสื่อมเสียอันจักมีหรือมีแล้ว และ 4) เพื่อความตั้งงามในพระสงฆ์ คือ ให้มีความรักใคร่ เคารพ เลื่อมใส ห่วงต้อยตึงต่อกันและกันในพระสงฆ์ ตลอดจนการดูแลยามอาพาธเจ็บป่วย และได้รับทุกขเวทนา เพื่อสงเคราะห์ให้ถึงที่สุดแห่งธรรมนั่นเอง (พระอธิการเฉลิม กนตสาโร, 2565: 275-284)

กล่าวโดยสรุป บทบาทและหน้าที่ของพระคิลานุปัฏฐากเปรียบเสมือนการปฏิบัติตนของบุตรที่มีต่อบิดามารดา ทุกการกระทำที่แสดงออกมาล้วนเกิดจากจิตใต้สำนึก ความเต็มใจด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือกันซึ่งทำให้เกิดแนวการปฏิบัติที่เคร่งครัด คือ การให้ความเคารพตามลำดับพระสงฆ์ แสดงให้เห็นถึงความนอบน้อมต่ออุปัชฌาย์ที่มีความอาวุโสมาก และสร้างความสามัคคีกลมเกลียวให้กับหมู่คณะสงฆ์ด้วย ส่งผลให้เกิดความงอกงามเจริญไพบุลย์ของพระพุทธศาสนาสืบไป

4. การส่งเสริมบทบาทพระคิลานุปัฏฐาก

การส่งเสริมบทบาทของพระคิลานุปัฏฐาก ให้มีองค์ความรู้ความเข้าใจเรื่องการดูแลผู้ป่วยและการดูแลสุขภาพพระสงฆ์ตามหลักพระธรรมวินัยและมีความพร้อมในการรองรับเทคโนโลยีและการเปลี่ยนแปลงทางด้านการแพทย์ของโลก เป็นสิ่งสำคัญที่ไม่ควรมองข้าม ซึ่งการดำเนินงานในส่วนนี้คณะสงฆ์ควรจะมีการบูรณาการกับภาครัฐ เพื่อให้เกิดการถ่ายทอดองค์ความรู้จากผู้เชี่ยวชาญทางด้านการแพทย์ และพระคิลานุปัฏฐากสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้มาต่อยอด หรือสร้างต้นแบบของการพัฒนาในชุมชนได้ ซึ่งมีแนวทางการดำเนินการพัฒนา ดังนี้

1) การสนับสนุนจากคณะสงฆ์ในระดับจังหวัด ระดับอำเภอ และระดับตำบล ร่วมกับภาคีเครือข่ายหน่วยงานสาธารณสุขในระดับจังหวัด อำเภอและตำบล สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดโดยการให้ความสนใจงานฝึกอบรมพระคิลานุปัฏฐาก

2) การพัฒนาส่งเสริมบทบาทของหน่วยงานฝึกอบรมหรือผู้จัดหลักสูตรโดยคณะสงฆ์เป็นผู้นำเพราะการดำเนินการจัดฝึกอบรมจะต้องเป็นไปตามหลักการหรือกระบวนการของการฝึกอบรมการจัดหลักสูตร

3) วิทยากรหรือผู้บรรยายการคัดเลือกวิทยากร ควรมีความรู้ประสบการณ์ในการทำงานเกี่ยวข้องกับเรื่องที่บรรยายมีความสามารถในการบรรยายถ่ายทอดความรู้

4) ผู้เข้ารับการฝึกอบรมต้องมีความสนใจพร้อมที่จะเข้ารับการฝึกอบรมรู้ข้อบกพร่องของตนเองมีความกระตือรือร้นที่จะแก้ไขข้อบกพร่องเหล่านั้นไม่ใช่ไปเข้ารับการฝึกอบรมเพราะถูกบังคับ ถ้าหากผู้เข้ารับการอบรมเข้ารับการอบรมด้วยความสมัครใจแล้วเพราะทัศนคติและพฤติกรรมของผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีอิทธิพลสำคัญยิ่งต่อผลของการฝึกอบรม

การอบรมพระคิลานุปัฏฐากมีผลทำให้พฤติกรรมสุขภาพ และความรอบรู้ด้านสุขภาพเพิ่มขึ้น มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านต่าง ๆ หันมาดูแลสุขภาพของตนเองมากขึ้น องค์ความรู้ใหม่ที่ได้รับ พระสงฆ์ได้พัฒนาด้านความรู้ทำแผนการดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพเกิดแผนการทำงานพัฒนาพระสงฆ์ แนวทางการพัฒนาพระสงฆ์ในการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม มีรูปแบบการดำเนินงานที่เป็นนวัตกรรมในการเผยแพร่องค์ความรู้ต่อสังคม ทำให้การสื่อสารสาธารณะในด้านบวกต่อพุทธบริษัท (อุมาพร นิมิตระกุล และ พระวิสิทธิ์ วิสุทธิโส, 2564: 33)

สรุป

พระคิลานุปัฏฐากหรือพระอาสาสมัครส่งเสริมสุขภาพตำบลประจำวัด (อสว.) เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการดูแลอุปัฏฐากพระสงฆ์อาพาธในพระพุทธศาสนาภายใต้ข้อบัญญัติของ

พระธรรมวินัย ซึ่งพระ อสว.จะต้องรับหน้าที่ในการดูแลทางด้านร่างกาย และด้านจิตใจของพระสงฆ์อาพาธ รวมถึงการดูแลเรื่องโภชนาการ คีลาณเภสัช ที่เหมาะสมกับสภาพร่างกายของพระสงฆ์อาพาธในแต่ละโรค เพื่อให้พระสงฆ์อาพาธเหล่านั้นสามารถพ้นจากการเจ็บป่วยโดยเร็วที่สุด นอกจากนี้การพัฒนาตนเองของพระคิลานุปัฏฐากก็เป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้เกิดการพัฒนาองค์ความรู้ทางด้านเทคโนโลยีและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทางการแพทย์ เพื่อนำมาพัฒนาและปรับปรุงความสามารถด้านการรักษาพยาบาล ทั้งนี้ ภาครัฐควรให้ความสำคัญ สนับสนุนและพัฒนาด้านองค์ความรู้และเทคโนโลยีทางการแพทย์ที่เหมาะสม และจัดกิจกรรมอบรมพัฒนาศักยภาพพระคิลานุปัฏฐาก อย่างต่อเนื่องในทุกปี ซึ่งจะทำให้เกิดการขับเคลื่อนด้านการแพทย์และการพยาบาลที่เหมาะสมในหมู่คณะสงฆ์ สนองตอบแนวทางปฏิบัติของมหาเถรสมาคมได้อีกทั้งบทบาทและหน้าที่ของพระคิลานุปัฏฐากเปรียบเสมือนการปฏิบัติตนของบุตรที่มีต่อบิดามารดา ทุกการกระทำที่แสดงออกมัล้วนเกิดจากจิตใต้สำนึก ความเต็มใจ ด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือกัน ซึ่งทำให้เกิดแนวการปฏิบัติที่เคร่งครัด คือ การให้ความเคารพตามลำดับพระสงฆ์ แสดงให้เห็นถึงความนอบน้อมต่ออุปัชฌาย์ที่มีความอาวุโสมาก และสร้างความสามัคคีกลมเกลียวให้กับหมู่คณะสงฆ์ด้วย ส่งผลให้เกิดความองอาจเกรียงไกรของพระพุทธานุภาพ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

ควรนำหลักพุทธธรรมที่ใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมบทบาทเชิงพุทธ คือ หลักสังคหะวัตถุ 4 ไปบูรณาการปรับใช้สำหรับองค์กร หน่วยงานอื่นๆ ได้ เพื่อเป็นแบบแผนในการพัฒนาองค์กรให้มีบทบาทในการทำงานแบบเชิงพุทธ โดยอาศัยหลักพุทธธรรมเป็นแนวทางในการดำเนินงานให้บรรลุผลสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการร่วศึกษาครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาในประเด็นปัญหา และอุปสรรค ในการดำเนินงานด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ ของพระคิลานุปัฏฐาก จังหวัดลำพูน เพื่อเป็นข้อมูลในการวางแผนการพัฒนาต่อไป

บรรณานุกรม

- กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข. (2561). **คู่มือแนวทางการส่งเสริมสุขภาพดี ชะลอชรา ชีวียืนยาว (Health Promotion & Prevention Individual Wellness Plan).** กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- ชมรมกัลยาณธรรม. (2554). **พระพุทธองค์ทรงเป็นนักวิทยาศาสตร์ของโลกและสาระสำคัญในพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร: ชุมทองอุตสาหกรรมและการพิมพ์.
- จงจิตต์ โสภณคณาภรณ์. (2553). **สวัสดิการสังคม.** กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์. (2540). **ทฤษฎีและการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์.** กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2543). **พจนานุกรมศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระวิจิต ธมมโร. (2560). **การดูแลรักษาพยาบาลในโรงพยาบาล.** นนทบุรี: ญาณภาวัน.
- พระศักดิ์ธำ ส่วโร. (2561). “รูปแบบและกระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามแนว พระพุทธศาสนาของประชาชนในจังหวัดแพร่”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2554). **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน ย่อความจากพระไตรปิฎก ฉบับภาษาบาลี 45 เล่ม.** พิมพ์ครั้งที่ 18. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.). (2562). **ธรรมนูญสุขภาพแห่งชาติ พุทธศักราช 2560.** พิมพ์ครั้งที่ 6. นนทบุรี: โอ.เอส. พรีนติ้ง เฮ้าส์.
- สำนักอนามัยผู้สูงอายุ กรมอนามัย. (2561). **คู่มือแนวทางการอบรมหลักสูตรพระคิลานุปัฏฐาก.** สำนักอนามัยผู้สูงอายุ กรมอนามัย: กระทรวงสาธารณสุข.
- อุมาพร นิมิตระกุล และ พระวิสิทธิ์ ฐิตวิสิทฺโธ. (2564). “พฤติกรรมสุขภาพของพระสงฆ์กับความรอบรู้ด้านสุขภาพจากพระคิลานุปัฏฐากสู่พระนักสื่อสารในเขตสุขภาพที่ 1”. **วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา.** 11 (1): 33

อิทธิพลของความเชื่อที่มีต่อพระธาตุหริภุญชัยของชาวพุทธล้านนา Influences of beliefs on Phra That Hariphunchai of Lanna Buddhists

พระครูใบฎีกาณัฐนันท์ ไชยยายอง

Phrakhrubaidika Nattanan Chaiyayong

วัดพระธาตุหริภุญไชย สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดลำพูน

Wat Phra That Hariphunchai, Lamphun Provincial Office of Buddhism

Corresponding Author, Email : nattanan.chandasilo@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอิทธิพลของความเชื่อที่มีต่อพระธาตุหริภุญชัยของชาวพุทธล้านนา

จากการศึกษาพบว่า ชาวล้านนามีความเชื่อหลายประเภท เช่น ความเชื่อเรื่องผีसांगเทวดา ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ จนเมื่อได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา จึงมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องกรรม เรื่องบุญ-บาป สำหรับความเชื่อเรื่องพระธาตุนั้น เป็นความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนาโดยตรง ชาวล้านนาเชื่อว่า พระธาตุเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้า พระธาตุหริภุญชัย เป็นพระธาตุสำคัญในล้านนา สร้างก่อนสมัยพระนางจามเทวี เป็นพระธาตุประจำปีเกิดของคนที่เกิดปีระกา (ไก่) ชาวล้านนาได้เคารพนับถือและสักการะพระธาตุหริภุญชัยมาอย่างยาวนาน ทำให้เกิดอิทธิพลต่อสังคมในด้านต่างๆ คือ 1. ด้านวิถีชีวิต 2. ด้านสังคม 3. ด้านประเพณี วัฒนธรรม และ 4. ด้านเศรษฐกิจ

คำสำคัญ : ความเชื่อ, พระธาตุหริภุญชัย, พระพุทธศาสนา

Abstract

This academic article aims to study the influence of beliefs on Phra That Hariphunchai among Lanna Buddhists.

The study found that Lanna people have many types of beliefs, such as beliefs in ghosts, angels, superstitions, and astrology. When they were influenced by Buddhism, they believed in karma, merit and sin. As for the belief in Phra That, it was a belief that was directly

influenced by Buddhism. Lanna people believe that Phra That is a symbol of the Lord Buddha. Phra That Hariphunchai is the most important Phra That in Lanna, built before the reign of Queen Chamadevi. It is the Phra That for people who born in the year of the Rooster. Lanna people have respected and paid homage to Phra That Hariphunchai for a long time, which has influenced society in various aspects: 1. way of life 2. society 3. traditions or culture, and 4. economy.

Keywords: Beliefs, Phra That Hariphunchai, Buddhism

บทนำ

ลำพูนเป็นเมืองต้นแบบแห่งวัฒนธรรม มีพระบรมธาตุหริภุญชัยอันศักดิ์สิทธิ์อายุมากกว่า 1,000 ปี ซึ่งเป็นหนึ่งในแปดจอมเจดีย์แห่งสยามตามทีล้นเกล้ารัชกาลที่ 4 ได้ทรงกำหนดไว้ว่าพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ภายหลังจากที่ครองราชย์แล้ว ต้องเสด็จมากราบนมัสการพระบรมธาตุทั้ง 8 หรือ “จอมเจดีย์แห่งสยาม” เนื่องจากเป็นเจดีย์ที่อยู่เหนือเจดีย์ทั้งปวง จอมเจดีย์ทั้ง 8 แห่งภาคเหนือ ได้แก่ พระบรมธาตุหริภุญชัย ภาคใต้ ได้แก่ พระบรมธาตุนครศรีธรรมราช ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ พระธาตุนม ภาคกลาง ได้แก่ พระปฐมเจดีย์ และอีก 4 องค์ ที่เหลือจะเป็นพระเจดีย์ที่มีความเกี่ยวข้องกับ “ราชธานีโบราณ” อันเป็นต้นกำเนิดราชวงศ์จักรี ได้แก่ ราชธานีศรีอยุธยา กำหนดให้เจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคลเป็นจอมเจดีย์ ราชธานีศรีสุโขทัย กำหนดให้พระบรมธาตุวัดช้างล้อม พร้อมด้วยพระศรีรัตนมหาธาตุเขลียงแห่งศรีสัชนาลัยเป็นจอมเจดีย์ และสุดท้ายราชธานีศรีละโว้ กำหนดให้พระเจดีย์รัตนมหาธาตุ เมืองลพบุรีเป็นอีกจอมเจดีย์ (พินิจ หาญพาณิชย์ และคณะ, 2555: 4) พระบรมธาตุหริภุญชัย เป็นพระเจดีย์ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นส่วนพระอัฐิเบื้องธารพระโมลี พระอัฐิเบื้องพระทรวง พระอัฐิพระองคฺลี และพระธาตุองค์อื่นๆ อีกเต็มบาตรหนึ่ง ในจอมเจดีย์ 8 แห่งของประเทศไทย ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงจัดไว้ว่าเป็นปูชนียสถานสำคัญที่สุดของไทยในแง่ที่เป็นเจดีย์ที่สร้างก่อนพระเจดีย์องค์อื่นในแคว้นล้านนาไทย (พระศรีธรรมโศภณ, 2550: 11) การไหว้พระธาตุหริภุญชัยเพื่อรับพรให้พระบรมธาตุปกเกล้าคุ้มเกล้า เป็นปูชนียสถานที่บ่งบอกความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา ณ อาณาจักรหริภุญชัย เป็นที่ประดิษฐานพระเกศธาตุบรรจุในโกศทองคำ ทั้งยังเป็นพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ประจำปีเกิดของผู้เกิดปีระกา (ดิเรก ก้อนกลีบ และ คณะ, ม.ป.ป. : 40) คติการบูชาพระธาตุปีเกิดและตำนานที่เกี่ยวข้องสะท้อนให้เห็นถึงการแผ่ขยายของ ศาสนาพุทธ ในดิน

แดนประเทศไทยมาแต่ครั้งโบราณกาล นอกจากนั้นการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ แยังสัมพันธ์กับการเกิดชุมชนเมืองต่างๆ อันก่อให้เกิดคติความเชื่อและวัฒนธรรมร่วมกันของผู้คนที่หลากหลายชาติพันธุ์ โดยมีพระบรมธาตุเจดีย์และสิ่งสำคัญทางพุทธศาสนาเป็นศูนย์รวมแห่งจิตใจ จะเห็นได้ว่าพระเจดีย์ที่บรรจุบรมสารีริกธาตุเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่เคารพ สักการบูชาของพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป จึงมีอิทธิพลทั้งภายนอกและภายในจิตใจของผู้ศรัทธา ส่งผลต่อวิถีชีวิต สังคม ประเพณีวัฒนธรรม เศรษฐกิจ ตลอดจนการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชน

พระธาตุหริภุญชัยได้รับการนับถือและยกย่องว่าศักดิ์สิทธิ์มาตั้งแต่ยุคแรกเริ่มสมัยหริภุญชัยแล้ว และเห็นได้ชัดเมื่อครั้งที่พญามังรายยึดเมืองหริภุญชัยได้แล้ว แต่พระองค์ไม่ได้ตั้งเมืองที่นี่ เนื่องจากทรงนับถือว่าเป็นเมืองพระธาตุอันศักดิ์สิทธิ์ และเนื่องจากพระธาตุหริภุญชัยได้รับยกย่องให้เป็นศูนย์กลางแห่งความศรัทธาสูงสุดของล้านนาอย่างยาวนาน (สุรัชย์ จงจิตงาม, 2555: 72) ส่งผลให้เกิดความเชื่อและอิทธิพลของความเชื่อหลากหลายมิติ ทั้งความเชื่อชาวล้านนาที่มีอยู่เดิม วิถีชีวิต สังคม ประเพณีวัฒนธรรม เศรษฐกิจ

เนื้อหา

1. ความเชื่อชาวล้านนา

สังคมล้านนามีสภาพเป็นสังคมที่เคยดำรงอยู่ในจารีตดั้งเดิม อันประกอบไปด้วยอุดมการณ์ และคติความเชื่อ ซึ่งเป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรม และวิถีชีวิตที่มีลักษณะเฉพาะบางประการ ในแง่อุดมการณ์และคติความเชื่อของชาวล้านนา พบว่า มีการผสมผสานความเชื่อทั้งพุทธ พราหมณ์ และผี หรือความเชื่อทางไสยศาสตร์เข้าด้วยกัน ลักษณะเช่นนี้ทำให้ชาวล้านนา โดยเฉพาะในเขตชนบทและกลุ่มชนต่างๆ เชื้อชาติต่างๆ ที่อาศัยในล้านนามีชีวิตผูกพันอยู่กับความเชื่อเรื่องของบุญกรรม และอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งแสดงออกทางประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ ของชาวล้านนา เพื่อเสริมสร้างให้ชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ทำหน้าที่ในการจัดระบบความสัมพันธ์ภายใต้ความเชื่อเหล่านี้ และทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรม ตลอดจนเป็นสื่อกลางที่จะทำให้ชาวบ้านหลุดพ้นจากเคราะห์ภัย และประกอบกิจกรรมที่เป็นบุญเป็นกุศล (โสภา ชานะมูล, 2534: 87) ความเชื่อพื้นฐานของชาวล้านนาจึงปรากฏให้เห็นเด่นชัด ดังที่ วิโรจน์ อินทนนท์ ได้กล่าวถึง พัฒนาการทางความคิด และความเชื่อของชาวล้านนาว่า เนื่องจากคนล้านนาประกอบด้วยกลุ่มคนหลายชาติพันธุ์ จึงมีลักษณะความคิดและความเชื่อที่แตกต่างกัน แต่ถึงอย่างนั้นก็ตาม คนล้านนาก็มีความคิดและความเชื่อที่เป็นลักษณะร่วมกันได้อยู่หลายประการด้วยกัน ดังนี้ (วิโรจน์ อินทนนท์, 2554: 6)

1) ความเชื่อเรื่องผี

คติความเชื่อเรื่องผีของชาวล้านนานั้นเริ่มมีมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ก่อนที่จะมีการเผยแผ่ลัทธิโบราณ เช่น การนับถือฤๅษี ลัทธิพราหมณ์ รวมทั้งก่อนที่ศาสนา พุทธจะเข้ามาในประเทศไทย ความเชื่อดังกล่าวฝังแน่นในวิถีชีวิต และมีผลต่อความ เจริญก้าวหน้าของชีวิตของชาวล้านนา (ขวลิต สัยเจริญ, 2542: จ) ชาวล้านนามีความเชื่อเรื่อง ผีหลายประเภท ผีชั้นต่ำให้แต่โทษ ผีชั้นกลางให้ทั้งคุณและโทษ ผีชั้นสูงให้ความคุ้มครองและ ให้คุณ และสามารถทำโทษมนุษย์ได้ ส่วนผีชั้นสูงสุดเป็นวิสุทธิเทพที่ให้คุณแต่ประการเดียว ไม่ว่าเป็นผีชั้นไหนล้วนมีอิทธิพลต่อโลกทัศน์และพฤติกรรมชาวล้านนาในอดีต และต่อเนื่อง มาจนปัจจุบัน ที่ปรากฏในความเชื่อของชาวล้านนา ได้แก่

(1) ผีฟ้า (พญาแถน) ผีฟ้าเทวดา หรือมนุษย์คู่แรกของโลก เรียกว่า “ปู่ แถน – ย่าแถน” มีความเชื่อว่าเป็นผีที่รักษา และกำหนดชะตาชีวิตของชาวล้านนาที่เกิดมา จึงมีพิธีกรรม “ส่งแถน” (สงวน โชติสุขรัตน์, 2553: 201)

(2) ผีอารักษ์ ซึ่งในสภาวะปกติถือว่าเป็นผีดี แต่หากมนุษย์ทำ การละเมิด ล่วงเกินหรือละเลยไม่ให้ความเคารพบูชา เช่น ไหว้ ก็อาจทำร้ายมนุษย์ โดยบันดาลให้เกิด เหตุการณ์ต่างๆ ที่ไม่สงบ ไม่ดีงาม หรือถึงขั้นรุนแรงคือเกิดวิบัติภัยได้ ดังนั้น เมืองก็ดี สถานที่ต่างๆ ก็ดี ต้นไม้ แม่น้ำ ลำห้วย ป่าเขา ต้นไม้รวมทั้งมนุษย์ล้วนแต่มีผีคอยดูแลรักษา อยู่ทั้งสิ้น ต่อไปนี้จะยกตัวอย่างผีอารักษ์หรือผีที่คอยปกป้องดูแลสรรพสิ่งต่าง ๆ ตามแนวคิด ของไทย โดยจะเรียงลำดับจากสูงหรือจากระดับสังคม ชุมชน ลงไปถึงปัจเจกชน

2.1) ผีฟ้า (พญาแถน) ผีฟ้าหรือพญาแถนคือผู้สร้างโลก สร้าง จักรวาล สร้างมนุษย์และสรรพสิ่งต่างๆ อย่างไรก็ตามผีฟ้าหรือพญาแถนนี้ก็หาได้ทำหน้าที่ สร้างแต่เพียงอย่างเดียวไม่ หากแต่ทำหน้าที่ในการควบคุมดูแลรักษาด้วย ที่สำคัญที่สุดก็ คือเป็นผู้กำหนดฤดูกาลและลมฟ้าอากาศ ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการดำรงชีวิตของ ผู้คนที่ต้องอาศัยน้ำฝนในการทำไร่ทำนา หากฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล ผู้คนไม่อาจทำไร ทำนาได้ ความวิบัติภัยก็ ย่อมเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยนัยนี้ผีฟ้าหรือพญาแถน จึงมีสถานภาพเป็นผู้ดูแลรักษามวล มนุษย์ โดยผ่านทาง การควบคุมดินฟ้าอากาศ และหาก พิจารณาเฉพาะในกรณีของล้านนา เราจะเห็นได้ว่านอกเหนือจากแถนจะมีอิทธิพลเหนือชีวิต มนุษย์โดยทางอ้อมดังกล่าวแล้ว ปู่แถน-ย่าแถนยัง ถือว่าเป็นผู้สร้างและผู้กำหนดชะตาชีวิต ของคนแต่ละคนด้วย ชีวิตของคนจะสุขทุกข์ จะเจ็บไข้ได้ป่วยหรือถึงตายในช่วงใด ล้วนเกิด แต่การที่แถนเป็นผู้กำหนดไว้ทั้งสิ้น

2.2) ผีเมือง ผีเมืองหรืออารักษ์เมือง ซึ่งในล้านนาเรียกว่า อะฮักเมือง บางแห่งเรียกว่าเจนเมือง เจนแปลว่าหลักหรือไม้คร่าว เช่น คร่าวฝาเรียก เจนฝา บางครั้งเรียก

เสื้อเมืองบ้าง ผีเสื้อเมืองบ้าง

2.3) ผีบรรพบุรุษ หมายถึง วิญญาณของบรรพบุรุษที่ตายจากโลกนี้ไปแล้ว แต่ยังคงคอยช่วยเหลือดูแลลูกหลาน ชาวล้านนานิยมเรียกว่า “ผีปู่ย่า” หรือผีที่เป็นต้นตระกูลดั้งเดิมว่า “เก้าผี” (เจียรชาย อักษรดิษฐ์, 2552: 34)

2.4) ผีมืด – ผีเหมิง เป็นผีบรรพบุรุษอีกประเภทหนึ่งที่ยังคงมีความคิดและความเชื่อธรรมเนียมปฏิบัติตลอดจนพิธีกรรมหลงเหลืออยู่บ้างในล้านนา เชื่อกันว่าแนวความคิดและความเชื่อและพิธีกรรมเรื่องนี้คนล้านนารับมาจากขามมอญ อย่างไรก็ตามหากพิจารณาเรื่องผีปู่ย่า ผีมืด – ผีเหมิง ในฐานะที่เป็นผีบรรพบุรุษของสายสกุลต่างๆ เราอาจตั้งเป็นสมมติฐานได้ว่า ผีมืด – ผีเหมิง เป็นการจัดแบ่งกลุ่มคนออกเป็นสายสกุลใหญ่ๆ 2 สายสกุล แต่เดิมนั้นคนในบางท้องถิ่นบางชุมชนนอกจากจะสังกัดผีปู่ย่าหนึ่งแล้ว ยังอาจต้องสังกัดอยู่ในสายผีมืดหรือผีเหมิงสายใดสายหนึ่งด้วยก็ได้ หรือไม่ถ้าไม่สังกัดผีมืดหรือผีเหมิง ก็อาจสังกัดสายผสมระหว่างผีมืดกับผีเหมิง เรียกว่า สายมดขอนแก่น (ขอนแก่น หรือสุน แปลว่า ปนเปกัน)

2. ความเชื่อทางไสยศาสตร์

ไสยศาสตร์ หมายถึง ลัทธิอันเนื่องด้วยเวทมนต์คาถาและวิทยาคม ไสยแบ่งออกเป็น 2 ประการ คือ 1) ไสยขาว หมายถึงวิชาลึกลับที่ใช้เวทมนต์คาถาไปในทางที่ดี เช่น ทำเครื่องรางของ ขลังไว้เพื่อป้องกันภัยอันตราย หรือปลุกเสกเมตตามหานิยม และอิทธิวิธ เป็นต้น 2) ไสยดำ หมายถึงวิชาลึกลับที่ใช้เวทมนต์คาถาไปในทางชั่วร้าย เช่น ทำเสน่ห์หยาแฝด ผึงรูป ผึงรอย ปลอ่ยคุณไสย บังคับวิญญาณ (ของคนที่ตายไปแล้ว) เป็นเดรัจฉานวิธ เป็นต้น

ไสยศาสตร์ เป็นวิชาที่ว่าด้วยลัทธิเวทมนต์คาถาและวิทยาคม ไสยศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งที่แยกย่อยออกมาจากศาสนา 18 ประการของอินเดียโบราณ ไสยศาสตร์แทรกอยู่ในเรื่องเกี่ยวกับ ความเป็นอยู่ของคนไทยนับตั้งแต่เกิดจนกระทั่งถึงตาย เช่น มีการเสกน้ำมันต์ สะเดาะเคราะห์ เพื่อให้คลอดบุตรง่าย ครั้นคลอดเสร็จแล้วก็มีพิธีฝังรก นำเด็กขึ้นเปล โยนผมไฟ ทำขวัญ และเมื่อเติบโตถึงวัยอันสมควรก็ต้องทำพิธีบวช สร้างบ้านใหม่ ขึ้นบ้านใหม่ สวดบ้านใหม่วงหรีดฯ ถึงตอนท้ายก็มีการแต่งศพ ผูกตราสัง ทำโลงศพ เอาศพลงจากเรือน ทำประตูปา ทำบันไดผี นำศพขึ้นเผา ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนแทรกไว้ด้วยไสยศาสตร์ทั้งนั้น และความเชื่อเช่นนี้ในปัจจุบันนี้ก็ยังมีอยู่แต่ในบางท้องถิ่นเท่านั้น (สาคร สังขนา, 2556: 48) ความเชื่อในไสยศาสตร์ ไสยศาสตร์เป็นศาสนามีมาแต่โบราณเกิดก่อนพุทธศาสนา ครั้นต่อมาไสยศาสตร์ได้ เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาพราหมณ์ และเข้าไปแทรกในพุทธศาสนา นับว่าแพร่หลายมากในประเทศทั้งในอดีตและปัจจุบัน ชาวพุทธส่วนมากแม้จะประกาศว่านับถือพุทธศาสนา แต่ก็ไม่รังเกียจที่จะบูชาพระพิฆเนศ พระพรหม พระนารายณ์ ปู่ตา สำนักคนทรงต่างๆ ไสยศาสตร์ และศาสนามี

ลักษณะที่เหมือนกันอยู่ 2 อย่าง คือ 1) เกี่ยวข้องกับอำนาจหรือสิ่งที่เหนือธรรมชาติ ศาสนาส่วนใหญ่ก็เกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติเช่นกัน 2) ไสยศาสตร์และศาสนา มีบทบาทที่ประกอบพิธีกรรมแล้วจะทำให้สบายใจขึ้น มีความสุขใจมากขึ้น คลายความกังวลมากขึ้น เมื่อคนเชื่อในไสยศาสตร์ก็จะมักห่างจากพุทธศาสตร์มากขึ้นทุกที

แนวทางแก้ปัญหาคือความเข้าใจผิดนั้นสามารถทำได้ แต่ต้องร่วมมือร่วมใจกัน โดยเริ่มต้นที่พระสงฆ์ก่อน หลายรูปแบบที่จะสอนถูกต้องตามพระธรรมวินัย แต่พาท้าวพุทธหลงทาง ไปยังเดรัจฉานวิชา เป็นต้น เป็นเรื่องที่จะต้องแก้ไข มีวิธีดังต่อไปนี้ 1) พระสงฆ์ต้องเผยแผ่คำสอนที่ถูกต้องให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ 2) มีการตรวจสอบสื่อที่พิมพ์แต่ละสำนักว่าถูกต้องหรือไม่ มิใช่ใครจะพิมพ์อะไรก็ได้ตามใจชอบ 3) ตั้งหน่วยงานฝ่ายประชาสัมพันธ์ขึ้นมาเพื่อแก้ต่างให้กับพุทธศาสนาให้ทันทั่วทั้ง ทันเวลา 4) ขอความช่วยเหลือด้านงบประมาณจากรัฐบาลเพื่อพัฒนาสื่อวิทยุโทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต เว็บไซต์ทางพุทธศาสนาให้ทันสมัย ทันเหตุการณ์

3. ความเชื่อทางโหราศาสตร์

ราชบัณฑิตยสถาน (2542: 1314) ให้ความหมายของ คำว่าโหราศาสตร์ ไว้ใน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 หมายถึง วิชาที่ว่าด้วยการพยากรณ์โดยอาศัยการโคจรของดวงดาวเป็นหลักคน ล้วนส่วนมากเชื่อโหราศาสตร์ เชื่อการทำนายทายทักว่าอนาคตของตนจะเป็นอย่างไร และเรียก ผู้ทำนายทายทักว่า โหร หรือ หมอเมื่อ โหราศาสตร์ในล้านนาแยกได้ 3 ประเภทด้วยกัน คือ (มณี พยอมยงค์, 2537: 14)

1) ความเชื่อในเรื่องฤกษ์ยาม เป็นความเชื่อที่มีมาแต่โบราณกาลมาจนกระทั่งทุกวันนี้เป็นความเชื่อที่อาศัยการคำนวณทิศทางของดวงดาวว่าจะมีผลต่อชีวิตของมนุษย์ ในเวลาที่กระทำการมงคล หรือจะออกเดินทาง มักนิยมดูฤกษ์ยามเสียก่อน เพื่อความเป็นสิริมงคลและมีโชคปราศจากภัยอันตรายทั้งปวง

2) ความเชื่อในเรื่องโชคชะตา เรามักจะเชื่อกันว่า คนจะโชคดีหรือร้าย ขึ้นอยู่กับชีวิตของตน โหร จะเป็นผู้มีบทบาทในการทำนายโชคชะตา สิ่งนี้จึงฝังแน่นอยู่ในใจของคนล้านนาไทยตลอดมา การทำงานทุกอย่างต้องหาฤกษ์ยามและเกี่ยวข้องกับโชคชะตาเสมอ

3) ความเชื่อเรื่องความฝัน ชาวบ้านมีความเชื่อเรื่องความฝันว่าเป็นเครื่องบอกเหตุล่วงหน้า เมื่อจะเกิดเหตุการณ์สำคัญแก่ตน ลักษณะความฝันเกิดขึ้นหลายประการ คือ 1) บุพพนิมิต นิมิตที่เกิดขึ้น ส่อให้เห็นก่อนเป็นกลางบอกเหตุ 2) เทพสังหรณ์ เทวดาบอกหรือเทวดาเฉลย 3) จิตอาวรณ์ จิตคำนึงคิดถึงจึงฝัน 4) ธาตุโขภ ธาตุพิการร่างกายไม่ปกติ

2. ความเชื่อและอิทธิพลของความเชื่อที่มีต่อพระธาตุหริภุญชัยของชาวล้านนา ด้านวิถีชีวิต

พระธาตุหริภุญชัย เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นผู้ตรัสรู้ธรรมแล้วนำมาเผยแพร่ประกาศศาสนา พุทธบริษัทจึงให้ความเคารพศรัทธาพระองค์อย่างหาที่สุดมิได้ เมื่อพระองค์ปรินิพพานแล้ว ในระยะแรกได้แบ่งพระบรมสารีริกธาตุออกเป็น 8 ส่วน เพื่อให้แต่ละแคว้นได้นำไปกราบไว้สักการบูชา เพื่อระลึกถึงพระพุทธองค์ อันนำไปสู่การน้อมนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์มาปฏิบัติ ไม่ประมาทในชีวิตเห็นภัยในวัฏฏสงสาร เพื่อจะได้เร่งทำบุญ เจริญจิตภาวนาให้เข้าถึงความวิมุตติมรรค เพื่อจะได้ไม่กลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีก ด้วยความเชื่อและอิทธิพลทางพระพุทธศาสนา ตามตำนานล้านนาก็ได้กล่าวถึงการพบพระธาตุในวัดพระธาตุหริภุญชัย จึงเกิดความเคารพศรัทธามากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นความเชื่อของชาวล้านนาที่มีอยู่ก่อนหน้านี้อยู่แล้ว จึงมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวล้านนาอย่างยิ่ง เพราะเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวล้านนา พระธาตุหริภุญชัยเป็นพระบรมธาตุประจำปีเกิดปีระกา จึงเป็นจุดมุ่งหมายของผู้ที่มาสักการบูชา เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว สร้างความเจริญรุ่งเรืองแก่อาชีพการงาน ส่งผลให้ชีวิตสงบร่มเย็นเป็นสุข สุขกาย สุขใจ มีชีวิตราบรื่นไม่ติดขัด

วิถีชีวิตของชาวล้านนามีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย อยู่ง่าย กินง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ มีความเมตตา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ จิตใจอ่อนโยน อ่อนน้อมถ่อมตน เป็นมิตรกับคนส่วนใหญ่ ไม่เบียดเบียนกัน ความเชื่อและอิทธิพลของความเชื่อที่ปรากฏสะท้อนผ่านการทำบุญด้วยการมีพระธาตุหริภุญชัยเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาในล้านนา เพื่อทำบุญให้ได้เกิดทันในยุคของพระศรีอริยเมตไตรย ชาวล้านนาโดยทั่วไปมีความเชื่อว่า เมื่อสิ้นยุคพระพุทธรูปโคตมแล้วก็จะเป็ยุคของพระศรีอริยเมตไตรย นอกจากนี้ชาวล้านนามีความเชื่อว่า ถ้าผู้ใดมีความประสงค์อยากจะได้เกิดในยุคพระศรีอริยเมตไตรย แล้ว ก็จะต้องหมั่นทำบุญ สัจสมบุญ หมั่นทำความดี รักษาศีล เจริญจิตเมตตาภาวนา เพื่อให้บุญได้หนุนนำให้ไปเกิดในยุคพระศรีอริยเมตไตรย เนื่องจากมีความเชื่อว่า ผู้ที่เกิดในยุคนี้จะมีของทิพย์ มีอายุยืน มากกว่าสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่าพุทธโคตม ความเชื่อเช่นนี้จึงมีอิทธิพลต่อชาวล้านนา เกิดการสั่งสมบุญทำบุญกันอยู่เนืองๆ ดังจะปรากฏให้เห็นตามประเพณี 12 เดือนของชาวล้านนา นอกจากนี้แล้วยังมีการทำบุญในเทศกาลต่างๆ เช่น การทำบุญขึ้นบ้านใหม่ การทำบุญวันเกิด ทำบุญสะเดาะเคราะห์ ความเชื่อเรื่องตนบุญในทางล้านนา อาทิ ครุบาศรีวิชัย เป็นพระภิกษุ ผู้มีเมตตาบารมี ชอบทำบุญ ทำทาน บูรณะซ่อมแซมศาสนสถาน บำเพ็ญตนเพื่อไปเป็นพระพุทธเจ้า ชาวล้านนาที่ศรัทธาเลื่อมใสในตัวท่านเมื่อทราบข่าว มีการบอกบุญจากพระสงฆ์หรือประชาชนทั่วไป ประชาชนก็จะมาร่วมกันทำบุญร่วมกันกับท่าน เป็นการสั่งสมบุญเพื่อปรารถนาให้ได้เกิดในยุคพระศรีอริยเมตไตรย ดังจะเห็นได้จาก

ครูบาศรีวิชัยได้มาบูรณซ่อมแซมวิหารหลวงในวัดพระธาตุหริภุญชัย ตลอดจนการบูรณซ่อมแซมศาสนสถานในล้านนา ความเชื่อและอิทธิพลในการทำบุญเหล่านี้จึงมีอยู่จนถึงยุคปัจจุบัน เช่น พระสงฆ์รูปใดที่บูรณซ่อมแซมวัด ชาวพุทธล้านนาก็จะร่วมทำบุญเพื่อสร้างสะพานบุญไปยังชาติหน้า นอกจากนี้การเข้าญาณสมาบัติของพระสงฆ์ในทางล้านนา เมื่อท่านออกจากญาณแล้วชาวล้านนาก็จะไปร่วมทำบุญกับพระสงฆ์เหล่านั้น ดังจะเห็นได้ตามที่ปรากฏในทางสังคมล้านนา นอกจากนี้การทำบุญของชาวล้านนาจึงปรากฏให้เห็นอยู่เนืองๆ โดยเฉพาะการทำบุญปอย จะปรากฏให้เห็นเป็นระยะ เนื่องจากความเชื่ออิทธิพลในการทำบุญส่งผลให้ชาวพุทธล้านนาได้รับการซึมซับ และถ่ายทอดเป็นประเพณีวัฒนธรรมสืบทอดกันมา ความเกี่ยวข้องกับความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา ด้วยแรงศรัทธาในศาสนาพุทธของชาวล้านนาทำให้ประชาชนมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับการทำบุญทำกุศล การทำความดีเพื่อจะได้พบแต่สิ่งที่ดีในปัจจุบันและอนาคต รวมไปถึงการได้พบกับพระศรีอริยเมตไตรย อันจะมาในภายหน้าเมื่อยุคของพระสมณโคดมสิ้นสุดลง (ธนพร แดงขาว, 2548: 176)

ความเชื่อและอิทธิพลของความเชื่อที่มีต่อพระธาตุหริภุญชัยของชาวพุทธล้านนา ที่แทรกอยู่วิถีชีวิต คนโบราณล้านนายังสร้างค่านิยมให้บังเกิดขึ้นกับประชาชนด้วยการให้ประชาชน “บูชาตุ” คือถือเอาพระธาตุเจดีย์นั้นเป็นที่พึ่งของตน ทุกวันคืนเวลาไหว้พระแล้วจะต้องไหว้พระธาตุ ซึ่งเป็นที่พึ่งของตน เพื่อแสดงความเคารพศรัทธาอันอบอุ่นที่มีต่อพระธาตุหริภุญชัย ดังคำไหว้บูชาพระธาตุที่ประชาชนปฏิบัติด้วยการ ตั้งนะโมสามจบ นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมา สัมพุทธัสสะและกล่าวคำว่า “สุวรรณเจดีย์ หริภุญชยัญญู วรโมลีธำมหารัฏฐิเสฏฐี สหองคุลิญญี กจายเนนानิต ปตตปุรี สีเสน มยหิ ปณมามี ธาตุ อหัง วณทามิ สพพทาหา แปลว่า ข้าพเจ้า ขอเอาเศียรเกล้าของข้าพเจ้า นอบน้อมพระธาตุอันเป็นพระเจดีย์ทองซึ่งตั้งอยู่ในเมืองหริภุญชัย คือพระอัฐิเบื้องพระธารพระโมลีอันประเสริฐ พระอัฐิเบื้องพระทรวงอันประเสริฐสุด กับทั้งพระอัฐิพระองคุลี และพระธาตุย่อยเต็มบาตรหนึ่ง อันพระกัจจายนะนำมาข้าพเจ้าขอวันทาในกาลทุกเมื่อแล”

ความเชื่อและอิทธิพลของความเชื่อที่มีต่อพระธาตุหริภุญชัยของชาวพุทธล้านนา ด้านวิถีชีวิต ชาวพุทธล้านนาได้รับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาในสมัยอาณาจักรหริภุญชัย พระพุทธศาสนาแบบมหายานได้เข้ามาในดินแดนล้านนา ซึ่งก่อนหน้านี้มีพุทธศาสนาแบบพื้นเมือง (ผี) พราหมณ์ก่อนแล้ว ความเชื่อและอิทธิพลของความเชื่อในพระพุทธศาสนา ส่งผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวพุทธล้านนา ซึ่งได้รับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งช่วยเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ดังปรากฏให้เห็นตามแบบวิถี อันเป็นอัตลักษณ์เด่นของชาวล้านนา เป็นแบบเรียบง่าย อยู่ง่าย กินง่าย มีความเมตตา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ จิตใจอ่อนโยน เป็นมิตรกับ

คนส่วนใหญ่ ความเชื่อและอิทธิพลของความเชื่อที่มีต่อพระธาตุหริภุญชัยของชาวพุทธล้านนากระจายไปทั่วล้านนา แสดงให้เห็นว่าพระพุทธรูปศาสนาได้ตั้งมั่นอยู่ในล้านนาอย่างแท้จริง ซึ่งแสดงออกผ่านพระธาตุองค์จริงและพระธาตุจำลองที่มีอยู่ทั่วล้านนา

3. ความเชื่อและอิทธิพลของความเชื่อที่มีต่อพระธาตุหริภุญชัยของชาวพุทธล้านนา ด้านสังคม

อริสโตเติล กล่าวว่า “มนุษย์เป็นสัตว์สังคม” การที่มนุษย์เป็นสัตว์สังคมเพราะมนุษย์ไม่อาจอยู่ตามลำพังได้ จำเป็นต้องอยู่รวมกันเพื่อพึ่งพาอาศัยกันและกัน เพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐาน เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย ความปลอดภัย (พระครูจิตรธรรมธัช, 2557: 1) การที่มนุษย์อยู่รวมกันเป็นสังคมต้องมีการจัดระบบทางสังคมเพื่อให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ราบรื่นหาหนทางของตน เพื่อให้เกิดกลไก และการขับเคลื่อนทางสังคมไปพร้อมๆ กัน อย่างเป็นระบบและมีความสุข การจัดระเบียบทางสังคมจึงมีอิทธิพลต่อความเชื่อ และบรรทัดฐานทางสังคม ความเชื่อ ความศรัทธาในศาสนาจึงมีบทบาทและอิทธิพลในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคม และพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคม (นงเยาว์ ชาญณรงค์, 2536: 7)

การบูชาพระธาตุหริภุญชัยที่จังหวัดลำพูนก็เช่นเดียวกัน การบูชาพระธาตุหริภุญชัยจึงมีการปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นระยะเป็นเวลายาวนาน ในพระพุทธรูปศาสนา 2 แบบ ได้แก่ 1) อามิสบูชา หมายถึง การแสดงความเคารพบูชาด้วยวัตถุสิ่งของต่างๆ มีการบูชาด้วยปัจจัย 4 และการบูชาเครื่องสักการะ ได้แก่ ดอกไม้ ธูป เทียน เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากทุกวันจะมีประชาชนที่มากกราบไหว้สักการะ บูชา พระธาตุหริภุญชัยทุกวันอย่างไม่ขาดสาย ทั้งในวันปกติ วันหยุดราชการ วันสำคัญ หรือวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่เห็นพุทธศาสนิกชนเข้ามากกราบไหว้ สักการบูชาอยู่เนืองนิตย์ การกราบไหว้ สักการะ บูชา ส่งผลให้ผู้นั้นมีจิตใจที่สงบขึ้น ได้หยุดคิดระลึกถึงการทำความดีที่ผ่านมาตลอดจนการทำบุญในปัจจุบันขณะที่อยู่ในระหว่างการกราบไหว้ สักการบูชาในขณะนั้นส่งผลให้ผู้นั้นได้รับอานิสงส์แห่งบุญด้วยการถวายดอกไม้ ธูป เทียน และ 2) ปฏิบัติบูชา หมายถึง การแสดงความเคารพบูชาด้วยการปฏิบัติสิ่งที่เป็นธรรม เช่น การไหว้ กราบ การแสดงความนับถือ นอบน้อมและการปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เป็นที่เคารพบูชา เพื่อจะได้เป็นเครื่องสติเตือนใจในการระลึกถึงพระพุทธเจ้า และทำความดีต่อไป

4. ความเชื่อและอิทธิพลของความเชื่อที่มีต่อพระธาตุหริภุญชัยของชาวพุทธล้านนา ด้านประเพณี วัฒนธรรม

วัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิตของมนุษย์ในแต่ละกลุ่ม หรือสังคม เมื่อมนุษย์เกิดขึ้นในสังคมใด มนุษย์ก็จะต้องอยู่ใต้อิทธิพลของวัฒนธรรมในสังคมนั้น มนุษย์ทุกคนจึงต้องมีวัฒนธรรม เพราะทุกคนต้องเป็นสมาชิกของสังคม (เพิ่มศักดิ์ วรรณยางกูร, 2546: 5) สำหรับประเพณี หมายถึง

ถึง การปฏิบัติที่ติดต่อกันมาจนเป็นที่ยอมรับของคนส่วนรวม เช่น การปฏิบัติในเรื่อง อันว่าด้วยการเกิด การตาย การแต่งกาย การรีนึ่ง การทำบุญ เป็นต้น จึงเห็นได้ว่า ประเพณี ต่างๆ ที่ดำรงอยู่ได้กับชาวพุทธนั้นเป็นเพราะชาวพุทธมีความเลื่อมใสเห็นดีเห็นชอบกับประเพณี นั้นๆ หากความเห็นดีเห็นชอบนั้นคือปรมาธรรมนั่นเอง ตัวอย่างเช่น ชาวพุทธมีความต้องการ ที่จะให้บุตรธิดาหรือลูกหลานของตนเอง มีความใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาตั้งแต่วัยแรก เกิด จนถึงวัยเด็ก ให้สมกับคำว่า เป็นอุบาสก หรืออุบาสิกา อุบาสกนั้นเป็นคำนำหน้าชื่อของผู้ชาย อุบาสิกาเป็นคำนำหน้าชื่อของผู้หญิง เช่น อุบาสกแก้ว อุบาสิกาแก้ว ซึ่งแปลความเหมือน กันว่า ผู้เข้าไปใกล้พระรัตนตรัย ด้วยเหตุนี้จึงได้มีประเพณีต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง (วิโรจน์ อินทนนท์, 2549: 196)

ศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ในบางกลุ่มวัฒนธรรมศาสนาเป็นสิ่งที่สิ่งอื่น ๆ ของชีวิตต้องเกี่ยวข้องด้วยศาสนาเป็นความเชื่อและการปฏิบัติที่กำหนดขึ้นเพื่อให้มนุษย์อยู่ อย่างสันติทางจิตใจ กับอำนาจต่างๆ ในจักรวาล ศาสนาเป็นสิ่งสำคัญต่อการพัฒนาวัฒนธรรม (บงกชรัตน์ เตชะไตรศักดิ์, 2541: 109) แคว้นล้านนาได้สืบทอดทางวัฒนธรรมทางพุทธศาสนา นิภายหินยานมาจากทริภุชชัย ต่อมาพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองอย่างมากอีกครั้งในสมัยพระเจ้า กือนา โดยพระองค์ทรงส่งราชทูตขอพระสงฆ์จากแคว้นสุโขทัยในสมัยพระเจ้าลิไท เพื่อขึ้นไป เผยแพร่พระพุทธศาสนานิภายหินยานยังแคว้นล้านนา และในสมัยนั้นพระองค์ยังทรงโปรดให้ ทำการสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้น

ชาวล้านนาส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา ความเชื่อที่แทรกเข้ามาของเจดีย์ในด้าน ประเพณีวัฒนธรรม มีความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรมว่า ทำดีต้องได้ดี ตลอดจนนิยมการทำบุญ เพื่อหวังผลบุญ ประเพณีที่เกี่ยวกับศาสนาจึงเกิดขึ้น เช่น การถวายโคม การทำบุญปอยหลวง สลากย้อม การทอดกฐิน การฟังเทศน์มหาชาติ การเข้าพระพรรษา (ขนิษฐา จิตขำนะกุล, 2545: 175) ตลอดจนประเพณีสำคัญของทางภาคเหนือ 12 เดือน ประเพณีทั้ง 12 เดือน ล้วนเกี่ยวข้องกับทางพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น สิ่งที่ปรากฏเด่นชัดอันเป็นประเพณี วัฒนธรรมที่ปฏิบัติสืบกันมา เป็นระยะเวลายาวนาน ที่มีต่อความเชื่อต่อพระธาตุทริภุชชัย คือ การมีประเพณีสงฆ์น้ำพระ ธาตุ ซึ่งเป็นการแสดงออกคือความเชื่อและอิทธิพลของความเชื่อที่มีมายาวนาน เป็นประเพณี ที่ทำในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 8 เหนือ หรือวันแปดเป็ง ได้จัดให้มีงานประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุทริ ภุชชัยขึ้นทุกปี มีศรัทธาประชาชนจากทุกสารทิศเดินทางนำดอกไม้ ธูป เทียน น้ำขมิ้นส้มป่อย มาสรงองค์พระธาตุทริภุชชัย และกราบสักการะ เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต การงาน และ ครอบครัว โดยผู้ที่มาสรงน้ำพระธาตุทริภุชชัยมีความเชื่อว่าเสมือนการได้สรงน้ำพระพุทธเจ้า หรือพระอรหันต์ทั้งหลาย ประชาชนบางส่วนที่มากราบไหว้ สักการบูชา หรือสรงน้ำพระธาตุส่วน

หนึ่งมาเพื่อทำบุญและบนบานอธิษฐานให้ได้ประสบความสำเร็จในชีวิต หน้าที่การงาน สุขภาพ ร่างกายแข็งแรง ปราศจากศัตรู เมื่อการอธิษฐานสมดังปรารถนา ก็จะมาพากันมาแก้บน ทำให้ประชาชนมีจิตเลื่อมใสศรัทธามากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะพระธาตุหริภุญชัย เป็นพระธาตุประจำปีเกิด ปีระกา ผู้ที่เกิดในปีระกาหรือปีโกะนี้ ก็จะพากันมาทำบุญ แต่ถึงมิได้เกิดในปีระกา ประชาชนส่วนใหญ่ก็มากราบไหว้สักการบูชาเช่นเดียวกัน

การทำบุญตานก้วยสลาก ฯลฯ งานทานสลากภัตที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในล้านนา โดยชาวบ้านจะนำสิ่งของที่จะทำบุญถวายพระธาตุมาประดับรวมกันเป็นรูปต้นไม้สูงใหญ่เรียกว่า “ต้นสลากย้อม” เมื่อเสร็จพิธีพระสงฆ์จะจับสลากเพื่อรับเครื่องไทยทานเหล่านั้น ในทางพระพุทธศาสนาการถวายทานแบบสลากภัตถือว่ามีความสำคัญยิ่ง

พระธาตุหริภุญชัย มีความสำคัญในฐานะศูนย์กลางความศรัทธาของคนล้านนา จากความสำคัญดังกล่าวชาวลำพูนเชื่อว่าองค์พระธาตุหริภุญชัยมีความศักดิ์สิทธิ์เป็นสิ่งสักการะคู่บ้านคู่เมืองลำพูน ดังนั้นในอดีตที่ผ่านมาจึงมีการประกอบพิธีสำคัญๆ ทางศาสนามากมาย ประกอบวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วัดพระธาตุหริภุญชัยยังถูกใช้เป็นสถานที่ทำพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาของเจ้าหลวงลำพูน นอกจากนั้นพระมหากษัตริย์ไทยและเชื้อพระวงศ์เมื่อเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมพสกนิกรชาวลำพูน ก็จะทรงเสด็จมานมัสการกราบไหว้องค์พระธาตุหริภุญชัยทุกครั้ง

5. ความเชื่อและอิทธิพลของความเชื่อที่มีต่อพระธาตุหริภุญชัยของชาวพุทธล้านนา ด้านเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจ หมายถึง งานเกี่ยวกับการผลิต การจำหน่ายแจกจ่าย และการบริโภคใช้สอยสิ่งต่างๆ ของชุมชน จากนิยามความหมายนี้ แสดงให้เห็นว่า เศรษฐกิจเป็นสิ่งที่สร้างมูลค่าให้กับชุมชน อาจจะสร้างสินค้าที่เกิดจากชุมชนเอง แล้วกระจายจำหน่ายแก่ผู้มีความต้องการอุปโภคใช้สอยในสินค้าเหล่านั้น อิทธิพลของความเชื่อที่มีต่อพระธาตุหริภุญชัยของชาวพุทธล้านนา ได้ส่งผลด้านเศรษฐกิจ ดังนี้

1) ด้านการผลิต สินค้าที่มีความสำคัญของชาวล้านนา เมื่อจำแนกออกเป็นประเภทสามารถแบ่งได้ดังนี้ 1) ประเภทนุ่งห่ม ได้แก่ เสื้อผ้าพื้นเมืองสำเร็จรูปที่ได้จากผ้าไหม ผ้าฝ้าย 2) ประเภทเครื่องประดับ ได้แก่ ไม้แกะสลัก โคม 3) สิ่งของเครื่องใช้ เครื่องจักสาน ประเภทไม้ ไม้ไผ่ 4) ผลผลิตทางการเกษตร ลำไย หอม กระเทียม 5) อาหาร ใส่วัว แคบหมู น้ำพริกหนุ่ม น้ำพริกอ่อน ความเชื่อและอิทธิพลของความเชื่อที่มีต่อพระธาตุหริภุญชัยของชาวพุทธล้านนา ได้เข้ามามีอิทธิพลด้านเศรษฐกิจ จากการศึกษาพบว่า คนส่วนใหญ่ในล้านนาเป็นผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาได้เข้าไปมีอิทธิพลต่อเศรษฐกิจในด้านการผลิตสินค้านี้ ความ

เป็นจริงแล้วพระพุทธศาสนาอาจไม่ได้เป็นผู้ผลิตโดยตรง แต่เป็นส่วนหนึ่งในปัจจัยของการผลิตสินค้าเหล่านั้น เช่น หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาสอนให้คน มีความขยัน มีวินัย เสียสละ รับผิดชอบต่อหน้าที่ เมื่อหลักธรรมเหล่านี้มีอยู่ในตัวคนที่เป็นปัจจัยการผลิตก็จะช่วยให้การผลิตมีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งจะส่งผลในทางที่ดีต่อเศรษฐกิจของชาติโดยรวม

สำหรับจังหวัดลำพูนซึ่งภายหลังที่มีการส่งเสริมการท่องเที่ยว การไหว้พระธาตุประจำปีเกิด ส่งผลให้ประชาชนที่เกิดประจํามาไหว้พระธาตุหริภุญชัยเป็นจํานวนมากขึ้นทุกปี ส่งผลได้จาก ทางวัดมีการสั่งทางชุมชนให้ทำกรวยดอกไม้สำเร็จเพิ่มมากขึ้นเพื่อรองรับศรัทธาประชาชนที่มากกราบไหว้พระธาตุหริภุญชัย เกิดการผลิต การจ้างแรงงานในชุมชนเพิ่มมากขึ้น ประชาชนก็มีรายได้ที่เกิดจากปัจจัยการผลิตเหล่านี้ ชุมชนรอบนอกวัดส่งผลให้เกิดสภาพเศรษฐกิจที่ขยายตัว เกิดร้านขายของขึ้นเป็นจํานวนมากเพื่อให้บริการแก่พุทธศาสนิกชนที่มากราบไหว้บูชา อีกทั้งมีสินค้าพื้นเมือง อาทิเช่น ผ้าไหม ชุดพื้นเมือง อาหารพื้นเมือง เกิดการแปรรูปสินค้า และผลิตภัณฑ์ของฝากประจำจังหวัด เช่น การนำลำไยมาแปรรูปเป็นสินค้า ข้าวซอยลำไย ก๋วยเตี๋ยวลำไย ขนมลำไย เค้กลำไย คุกกี้ลำไย ไส้อั่ว แคบหมู เป็นของฝากแก่ผู้มากกราบไหว้พระธาตุหริภุญชัย

ผลิตภัณฑ์ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น อาทิเช่น โคมไฟ ไม้ไผ่ที่ใช้ในการทำโคมไฟ เพื่อนำมาบูชาพระบรมธาตุหริภุญชัย ประชาชนที่ปลูกไม้ไผ่ ชุมชนที่ทำโคมไฟก็มีงานทำ ผู้สูงอายุมีงานทำ เกิดการมีส่วนร่วมในชุมชน ความสามัคคีเกิดขึ้นในชุมชน จังหวัดลำพูนตั้งเป้าไว้จะแขวนโคมลอยหนึ่งแสนดวงเพื่อแขวนบูชาองค์พระธาตุหริภุญชัย ส่งผลให้เกิดการผลิตโคมลอยแต่ละชุมชน ชุมชนเกิดรายได้ มีอาชีพเพิ่มขึ้นซึ่งเป็นสัมมาชีพถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา และเกิดการจ้างแรงงานในเขตรอบเมืองซึ่งเป็นผลจากความเชื่อและความศรัทธาในองค์พระธาตุหริภุญชัยด้วย

แหล่งท่องเที่ยวที่แสดงให้เห็นถึงการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่มีอิทธิพลจากองค์พระบรมธาตุคือ ถนนคนเดินหน้าวัดพระธาตุหริภุญชัย เป็นการริเริ่มถนนเส้นทางวัฒนธรรมของจังหวัดลำพูน เพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจหมุนเวียนภายในจังหวัด มีการนำสินค้าพื้นเมืองที่หลากหลาย ทั้งอาหาร สิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นวางแผงตามถนนหน้าพระธาตุหริภุญชัยทุกวันศุกร์ ส่งผลให้ผู้ที่มาไหว้พระธาตุหริภุญชัยได้มีโอกาสเที่ยวและถือโอกาสจับจ่ายใช้สอยสินค้าเดินเล่นผ่อนคลายได้ด้วย ผังตรงข้ามกับวัดพระธาตุหริภุญชัยมีสะพานข้าม ซึ่งเป็นศูนย์รวมของผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นภายในลำพูน ทั้งเสื้อผ้า ของฝาก สิ่งของเครื่องใช้ เครื่องแกะสลัก ผู้ที่มากราบไหว้พระธาตุสามารถแวะเที่ยวชมและซื้อเป็นของฝากซึ่งเป็นผลิตผลจากจังหวัดลำพูนได้ ร้านอาหาร ร้านค้า บริเวณรอบวัดพระธาตุหริภุญชัย เกิดการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจ วัดอุติบ

ในการทำอาหาร การเกษตร จักสาน ทำให้ประชาชนในบริเวณรอบวัดได้มีอาชีพ เกิดรายได้ หมุนเวียนในครัวเรือน ประชาชนบางส่วนสามารถประกอบธุรกิจขนาดเล็ก ขายอาหารตามสั่ง ขายนํ้า ขายสลากกินแบ่งรัฐบาล ซึ่งประชาชนที่มากกราบไหว้จะถือโอกาสบริการร้านค้าเหล่านี้

(2) ด้านการจำหน่าย เศรษฐกิจของชาวล้านนาส่วนใหญ่เป็นสินค้าพื้นเมือง ผลิตเอง ใช้เองในชุมชนหรือจังหวัด จึงเป็นเศรษฐกิจแบบหมุนเวียนภายในชุมชน หรือจังหวัด ซึ่งจากการวิเคราะห์ข้อมูลมีอิทธิพลจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับ การจำหน่ายให้ธุรกิจประสบความสำเร็จได้ด้วย

(3) การบริโภคใช้สอย ชาวล้านนาเป็นผู้มีอุปนิสัยเรียบง่าย การใช้สอยจึงเป็นไปตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นหลัก หลักธรรมที่ปรากฏชัดเช่นในการใช้สอยอย่างมีคุณค่า พระธรรมปิฎกกล่าวว่า “พุทธไม่เน้นผลิตมากกระตุ้นการบริโภคให้มาก เพราะนั่นจะเป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติมาก หากแต่เน้นการผลิตน้อยบริโภคน้อย เป็นการรักษาดุลยภาพธรรมชาติ” ดังนั้น หลักการบริโภคแนวพุทธจึงอยู่บนพื้นฐานของอารักขสัมปทา คือ ประหยัดอดออม ไม่สุรุ่ยสุร่าย ใช้ระบบบุญนิยมให้ทานแทนทุนนิยม ที่มีลักษณะกระตุ้นการบริโภค เสพสวดยอย่างไรขอบเขตจำกัด ด้านบริการ จำหน่ายจ่ายแจก ไม่เอารัดเอาเปรียบ ไม่มุ่งหวังกำไร เน้นมิตรภาพตามหลักกัลยาณมิตร และความพอดี พระพุทธศาสนามีเป้าหมายสูงสุดในชีวิตที่มีใจ ความมั่งคั่งพร้อมทางด้านวัตถุเท่านั้น หากแต่เป็นความสูงส่งด้านจิต ปัญญา ความอิสระหลุดพ้น

ความเชื่อและอิทธิพลของความเชื่อที่มีต่อพระธาตุหริภุญชัยของชาwpุทธล้านนา ด้านเศรษฐกิจ ชาวล้านนาจะนำหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนามาเป็นแนวทางในการประกอบอาชีพ เริ่มตั้งแต่การผลิตมีความเอาใจใส่ การจำหน่าย ที่มีความยุติธรรม การบริโภคใช้สอยในสิ่งที่มีประโยชน์เพื่อความพอเหมาะสมควร พอดีกับการใช้สอย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาที่เข้ามามีส่วนช่วยกล่อมเกลาชาวล้านนาให้ดำเนินชีวิตตามหลักคำสอนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตแบบล้านนา

บทสรุป

อิทธิพลของความเชื่อที่มีต่อพระธาตุหริภุญชัยของชาwpุทธล้านนาส่งผลให้มีวิถีชีวิตสงบเรียบง่าย มีประเพณีการบูชาพระธาตุ การสรงน้ำพระธาตุ การถวายสลาก การถวายโคม ที่สะท้อนผ่านความเชื่อและความศรัทธาในพระธาตุหริภุญชัย ทำให้ชาwpุทธล้านนารู้จักพึ่งพาตนเอง ให้ดำเนินชีวิตตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตแบบล้านนา ความเชื่อเป็นจุดเริ่มต้นในการทำมาค้าขาย สำหรับการดำเนินไปสู่เป้าหมายสูงสุดของชีวิต นำไปสู่การปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญา

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

ความเชื่อและอิทธิพลของความเชื่อที่มีต่อพระธาตุหรือบุญชัยของชาวพุทธล้านนา เป็นความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุที่ได้รับอิทธิพลมาจากประเทศอินเดีย และศรีลังกา หลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ทรงปรินิพพาน เพื่อเป็นการระลึกถึงพระพุทธองค์ส่งผลให้เกิดการเคารพนับถืออย่างแพร่หลายในหมู่ชาวพุทธ ในระยะแรกชาวพุทธล้านนานับถือพุทธศาสนาแบบมหายาน ตลอดจนพราหมณ์ และผี หน่วยงานภาครัฐ องค์กรทางศาสนาควรกำหนดเป็นนโยบายและส่งเสริมให้เกิดความรู้ความศรัทธาในระดับต้น เพื่อนำไปสู่การพัฒนาให้เกิดปัญญาในระดับสูง เพื่อให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า แล้วน้อมนำหลักธรรมคำสอนของพระองค์มาปฏิบัติให้บรรลุผล นิพพาน โดยไม่ประมาทในการทำ ความดี ผลจากการปฏิบัติประโยชน์ในระดับต้น ส่งผลให้ประชาชนทำความดี มีความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข ส่วนผู้ที่มุ่งประโยชน์ในระดับสูงก็นำตนไปสู่ความหลุดพ้นคือพระนิพพาน เป็นการระลึกถึงพระองค์ และพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์แล้วน้อมนำไปปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นต่อไป

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาค้างต่อไป

ควรศึกษาแนวความคิดการบูรณซ่อมแซมพระธาตุเจดีย์ของพระอริยสงฆ์ล้านนา หรือศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อและอิทธิพลของความเชื่อของพระธาตุเจดีย์ในประเทศไทย เป็นต้น

บรรณานุกรม

- ชนิษฐา จิตชินะกุล. (2545). **คติชนวิทยา**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2558). **ประวัติพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2560). **พระพุทธศาสนาเถรวาท**. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ชลิต สัยเจริญ. (2542). “อิทธิพลด้านคติความเชื่อเรื่องผีที่มีผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมล้านนาในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่”. **รายงานวิจัย**. เชียงใหม่: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ดิเรก ก้อนกลีบ และคณะ. (ม.ป.ป.). **ลำพูนสู่มรดกโลก**. เชียงใหม่: ดารารัตนการพิมพ์, ม.ป.ป.
- ธนพร แดงขาว. (2548). “การศึกษาวิถีชีวิตและความเชื่อของชาวล้านนาจากจารึกล้านนา”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

- เอียรชย อักษรดิษฐ์. (2552). **พิธีกรรมพื้อมณี**. เชียงใหม่: ธารปัญญา.
- นงเยาว์ ชาญณรงค์. (2536). **ศาสนากับสังคม**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- บงกชรัตน์ เตชะไตรศักดิ์. (2541). **ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม**. ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- พระครูจิตรธรรมธัช. (2557). **พุทธศิลป์ไทย**. ขอนแก่น: คลังน่านาวิทยา.
- พระศรีธรรมโสภณ (บรรณธิการ). (2550). **สมุดภาพโบราณ วัดพระธาตุหริภุญชัย**. เชียงใหม่: สันติภาพแพ็คพรีนส์.
- พินิจ หาญพาณิชย์ และคณะ. (2555). **ตามรอยเสด็จฯ จังหวัดลำพูน**. ม.ป.ท.: ม.ป.พ..
- เพิ่มศักดิ์ วรรณยางกูร. (2546). **ชีวิตและวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: วังอักษร.
- มณี พะยอมยงค์. (2537). **ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย**. เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การพิมพ์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.
- วิโรจน์ อินทนนท์. (2549). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย**. ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วิโรจน์ อินทนนท์. (2554). **ความคิดล้านนา**. ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สงวน โชติสุรัตน์. (2553). **ประเพณีไทยภาคเหนือ**. นนทบุรี: ศรีปัญญา.
- สาคร สังขนา. (2556). “ศึกษาวิเคราะห์พุทธพยางกรักษ์กับความเชื่อของสังคมไทย”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุรัช จงจิตงาม. (2555). **ล้านนา อาร์ตแอนด์คัลเจอร์**. กรุงเทพมหานคร: มิวเซียมเพลส.
- โสภา ชานะมูล. (2534). “ครูบาศรีวิชัย “ตนบุญ” แห่งล้านนา (พ.ศ.2421 – 2481)”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. คณะศิลปศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.